

Z S E N G É K

Boldog az az ember, aki hallgat parancsolataidra

Kol Nidré¹

Lelki szemeim előtt látom a vallásos zsidó házak sokaságát szerte a világon. Nagy a készülődés, feszült várakozással telített a légkör. Szombatok szombatja közeledik.

Az az ünnep, mely legközelebb hozza az embert Istenhez, de az embert önmagához is. Ennek a közel létnek az érkezését érzi meg a hívő lélek. Az ünnepi tanítás ilyenkor szívtől-szívhez szól.

Mózes I. könyvének XVIII. fejezete Szodoma és Gomora pusztulásával foglalkozik. A bűnös városokat az Örökkévaló el akarja pusztítani. Ábrahám azonban imádkozik Istenéhez.

חללה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט

בראשית יח כה

„Távol álljon tőled, hogy a Mindenség Bírója ne cselekedjék igazságosan!”²

Alkalmazzuk ezt önmagunkra úgy, hogy az igazságot önkritikával váltjuk fel. Önállóan bíráljuk el mi volt cselekedeteink értéke, melyek azok a negatívumok, melyeket elkövettünk az elmúlt évben. S ha bátor őszinteséggel önmagunk előtt is bevalljuk hibáinkat nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk : *szolácthi kidvorecho*, azaz megbocsájtást nyerünk.

Ezeknél a patinás szavaknál még régebbi a következő zoltáridézet:

ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו

תהלים ח ו

„Alig tetted az embert kevesebbé Istennél, dicsóséggel és fenséggel koronáztad.”³

Alakilag sokkal régebbi, de tartalma még mindig modern.

Sőt, a zoltár igaz szavát legjobban ma érzékelhetjük. Most a civilizáció, a technika a magas fokú kultúra korában; mikor rakéták száguldanak a világűrben, emberek millióit mentik meg a Sabin-cseppek a bénulástól, és szívet ültetnek át.

¹ Elhangzott: a Jávorka Ádám utcai imaházban, 1968. október 1.

² B”résit 18.25.

³ Zsoltárok 8.6.

Ezek az eredmények, ezek a csodálatos vívmányok arra készítetnek bennünket, hogy felejtsük el, ne éljük át hitünket?

Nem! Minket zsidókat kell, hogy valami összetartsion.

Ez pedig a hagyomány ápolása a mi ősi, többezer éves tradíciónk megújítása. Nálunk a családi büszkeség abból táplálkozhat, amit mi „*jihusz*”-nak nevezünk. Vagyis az ősök szellemi kiválóságából. Valamint abból a meg nem fogható, de mégis reális erőből, hogy ebben az időben a világ valamennyi zsidó templomában Jom Kipur van.

Az előzőkben azt világítottuk meg, hogy melyek azok a tények, amelyek a zsidóságot újra életre segítik. Gondoljunk arra is, mi lehetett az a tartópillér, mely a zsidóságot az évezredek folyamán, mint hidat szilárdan fenntartotta.

Pedig a folyam igen erős sodrású volt.

A történelem keresztmetszetét tekintve látjuk, hogy hatalmas birodalmak keletkeztek, óriási világhatalmak pusztultak el. A zsidóság megtizedelve bár, de megmaradt.

Az a bizonyos tartópillér, mely megtartotta hittestvéreinket a Tóra⁴ volt. Az a csodálatos könyvgyűjtemény, mely évezredekken keresztül útmutatóként szolgált. Nem véletlen, hogy a következő költői gondolat bekerült a mindennapi imánkba:

אשרי איש שישמע למצותך ותורתך ודברך ישים על לבו

ברכת אמת ויציב

„Boldog az az ember, aki hallgat parancsolataidra és Tórát, igédet szívére veszi.”⁵

Mit foglal magában ez a mű, hogy olyan egésznek tűnik?

Csodálatos emberi vonásokkal felruházott hősöket szerepeltet. Egy nép rabszolgasorból való megszabadulását tartalmazza. Ezzel olyan kérdést feszeget, mely a 20. századnak is problémája volt.

Véletlen ez, vagy prófétai kitaláció?

⁴ Mózes öt könyve

⁵ Részlet az Emet vejáciv áldásából

והכהנים והעם העומדים בעזרה...⁶

רמב"ם הלכות עבודת יום הכפורים פרק ב הלכה ז ...

A főpap minden évben egyszer Jom Kipurkor bement a Szentek Szentélyébe és imádkozott. Egyik ilyen fohásza a Sáron völgyében⁷ lakókért szólt. Ez a terület földcsuszamlásra, földrengésre igen alkalmas. Imája így szólt:

יהי רצון שלא יעשו בתיהן קבריהן

ירושלמי יומא פ"ה

„Akaratod szerint Örökkévaló házuk ne válják sírjukká!”⁸

A mi házaink, a mi zsidó sátraink is ingatag alapon állanak. Tegyük a Tórát megszilárdító erővé. Amint Mózes már évezredekkel ezelőtt mondotta:

על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה

דברים יז יא

„A tan szerint, amelyre téged tanítanak, és az ítélet szerint, melyet mondanak neked élj és cselekedjél!”⁹

Jom Kipur előestéjén szálljon kérésünk:

פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדף נפשי

סידורים ומחזורים לימי חול, שבת ומועדים

“Nyisd meg szívünket Tórának és parancsolataidat kövesse lelkünk!”¹⁰

A Tóra etikája legyen minden zsidó és minden nemzsidó ember életének az alapja, hogy igazság és ne félelem; megnyugvás és ne elégedetlenség, hogy békés nyugalom honoljon a világ valamennyi földrészének országában.

Tisztuljon meg szívünk, hogy téged és egymást keressük!

⁶ Rámbám: A Jom Kipur szolgálat háláchái. 2. fejezet 7.

⁷ Izrael tengerpartjainak egyike. Említi az Énekek Éneke (2.1.), Jesája könyve (33.9.), I. Krónikák 5.16)

⁸ Tálmud Jerusálmi, Jomá 85

⁹ Devárim 17.11.

¹⁰ Idézet a köznapi és ünnepi máchzorból

„Mint a permetező eső a gyenge fűre...”

Smini Áceret szombatköszöntő¹¹

¹¹ Elhangzott: a Jávorka Ádám utcai imaházban, 1968.10.14.

Ha az elmúlt évtizedek, de az elmúlt évszázad irodalmát tekintjük, látjuk, hogy az irodalom nagyon gyakran témáját bibliai tárgykörből meríti. Több alkotásnak fő, vagy egyik főszereplője Mózes mesterünk, a „kiválasztott”¹². Köreinkben nem csak Mózesre illik az előbb említett jelző, hiszen a három zarándokünnepi liturgiánkban ezt hangoztatjuk:

„...kiválasztottál és megszenteltél bennünket...”

A mózesi kiválasztottság és a zsidóság, mint a hivatás hordozója sok hasonló vonással rendelkezik. A Smini Áceret előtti szombatok egyikének szidrája a Háázinu¹³, Mózes búcsúéneke.

A nagy tanító, a népvezér élete a befejezéshez közeleg. Ekkor hangzik fel ajkáról, az azóta is elevenen élő csodálatos példázat, a jövőt megjósoló költemény.

יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי

דברים יז יא

„Záporozzon tanításom, mint az eső; hulljon, mint a harmat szózatom!”¹⁴

כשעירים עלי דשא וכרבובים עלי עשב

דברים לב ב

„Mint a permetező eső a gyenge fűre; mint a tavaszi eső a pázsitra.”¹⁵

Ezzel a kettősséggel az esővel és a tanítással, ezzel a mózesi hasonlattal kapcsolatos a mai ünnep, Smini Áceresz, valamint a zsidóság hivatás vállalása.

A mai ünnep természeti alapja az, hogy a Szentföldön ebben az időben tisri havában van a legnagyobb szükség csapadékra.

Víz, eső...

A legnagyobb természeti érték. A víz kelti életre a növényeket, a víz tartja életben a növényeket. A víz az, ami biztosítja az élet folyamatosságát. Nélküle megszűnne létezni minden

¹² A Nemzeti Színház 1967. november 2-án mutatta be Madách Imre. Mózes című drámáját. Simon Zoltán (1920-1991.) a Nemzeti Színház zenei vezetője felkérésére e sorok szerzője hangszallagra rögzítette a sófár dallamait. Ezt használták fel a Nemzetiben, később a Szegedi Szabadtéri Játékok előadásain.

¹³ Devárim 32.1. – 32.52.

¹⁴ Devárim 17.11.

¹⁵ Devárim 32. 2.

földi élet és ami szép, ami jó, elpusztulna. Emiatt könyörgünk, könyörögtünk évszázadok óta a a vízért

A zsidóság, mint egy “vízgyűjtő”, hatalmas értékkel rendelkezik. Ezt az értéket kell szerte szórni, ezt az értéket kell minden emberrel megismertetni. Ez kell, hogy világunk létének az alapja legyen.

S hogy mi ez az érték?

A Tóra etikája. A Tóra erkölcsi értékei. A Tóra szelleme tartott fenn bennünket több, mint ötezer éve. A Tóra biztosította létünket.

A zsidóság szerepét a világtörténelemben itt érzékelhetjük. Minden egyes zsidónak bárhol él a földön, bármely ország a születési helye, tudatában kell lennie, hogy ő egy eszményi célokért küzdő nép tagja.

Eszerint kell élnie, eszerint kell példát mutatnia.

Minden zsidó olyan legyen mint egy harmatcsepp, vagy egy halovány vízszugár, mely egyénileg is, és közösségben is nagyon sokat tehet.

A fogékony talajhoz mi is járuljunk egy csepp vízzel, mi is terjesszük a Tóra törvényeinek magas erkölcsi értékét.

Ehhez kérjük a Mindenható segítségét és áldását.

„Míg ő élt, felhő függönyözte el házat...”

Chájé Szará szombatköszöntő¹⁶

¹⁶ Elhangzott: Jávorka Ádám utcai imaházban, 1968.11.16.

Az elmúlt héten megrendítő élményben volt részem. Egy Csehszlovákiában élő zsidó művész, egyik drámai hatású munkáját láttam. A negyvenes években a náci téboly utolsó óráiban ábrázol egy anyát, akibe két gyermek kapaszkodik. Az egyik tépett, szaggatott, agyonaludt pokrócba csavart élénk szemű kisfiú, az anyja karján ül. A másik szintén kopott, kinőtt ruháskában, az anyja kezét fogva tipeg. A grafika háttérében ott látjuk a földig lerombolt gettófalakat. Ösztönösen a kép alsó sarka felé nézek és érzem, hogy nem lehet más a címe csak ez: *Jidische Mame*.

S valóban.

Mi lehetett ez a tudatalatti , ami nem csak engem vezetett erre a következtetésre.

A választ megkapjuk, ha mélyebben belegondolunk ebbe a két szóba: *Jidische Mame*, zsidó anya. Ez a két szó az évszázad, az évezredek folyamán egy fogalomná nemesedett, a megbízhatóság, az áldozatvállalás, a szeretet szimbóluma lett.

A modern kor szédítően gyors fejlődése közben is a Tóra több ezer éves könyveivel kitartóan, féltő szeretettel foglalkozunk. Bibliai történetünkben vallásunk kimagaslóan jelentős egyéniségének, Sárának halálához érkezünk. A hagyomány szerint három forrásból fakadt az az áldás, amely őt naggyá tette.

„Míg ő élt, felhő függönyözte el házát.

A szombat mécsesek péntek estétől, péntek estéig égtek.

Életében és halála után méhének gyümölcsére, szeretett fiára, áldás szállt.”¹⁷

ענן קשור על האהל

רש"י בשם המדרש

„Míg élt felhő függönyözte el házát”.

¹⁷ Rási idézi a midrást.

Szimbolikus választóvonalat képezett azért, hogy megóvja a pogány külvilág erkölcstelen kicsapongásaitól szeretett otthonát, hogy megvédje az ókori Kelet eltévelyedéseitől házának tisztaságát, hogy megőrizze a szellemi nyomortól a monoteizmus fenségét.

כיתרון האור מן החוש

קהלת ב יג

„A magasabb rendű világosságot helyezte a komor, és vészjósló sötétség helyére.”¹⁸

נר דלוק מערב שבת לערב שבת

רש"י בשם המדרש

“Mig ő élt sátrában a szombatmécsek péntek estétől péntek estéig égtek.”¹⁹

Megőrizte és betartotta a hithűség későbbi ismérveit, amelyek az Istentől kapott életszabályozó törvényeket jelentették. Évszázadokkal később a megpróbáltatások keserű óráiban is ugyanazok az elvek biztosították a zsidóság fennmaradását, amelyek megtartása által, kiemelkedett az ókor fertőjéből.

Az anya féltő gondoskodásával nevelte egyetlen gyermekét. Példát mutatott, hogyan kell a gyermek lelki és érzésvilágába beoltani az egyistenhitet.

אל תטש תורת אמך

משלי א ח

“A gyermek ne hagyja el az anya Tóráját.”²⁰

Ezt a tételt vallották és valósították meg az utókor édesanyái, s biztosították vallásunk folytatóságát. A féltés gondolatának őrzői, betegágyunk őrei, támaszunk és vigasztalónk – egyszerre. Hálánk feléjük szívből jövő, a szeretet egész életünkben körül öleli őket.

Légy jó zsidó és hithú fiatal!

Bár micvá. Avatóbeszéd²¹

¹⁸ Kohelet 2.13.

¹⁹ Gur Arje on B'résit 24:67

²⁰ Mislé 1.8.

²¹ Elhangzott: Fodor István bár-micváján, Óbudai zsinagóga, Sábát Hol Hámoéd, Peszách, 1969.04.04.

Kedves Ifjú barátom!

Életed egyik legjelentősebb állomásához érkeztél, bár-micvód napja a mai. Vallásunk tanítása értelmében a többi felnőttel egyenrangúvá fogadunk. A zsidó ember életében ez igen jelentős mérföldkő.

Pisti!

Szüleid második gyermeke vagy. Ez csak a születés sorrendjét fejezi ki. Születek rajongása és szeretete egyformán irányul mindkettőtök felé. Jó gyerek vagy, kissé élénk, de sohasem felelőtlen. Iskolai előmeneteled példás. Még súlyos betegséged idején is megálltad helyed. Szereted a nyelveket és az irodalmat. Mondják, ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz. Csüngsz édesanyádon és méltán tiszteled édesapádat. Büszke lehetsz rájuk, mert becsületes, kétkezi munkával élő emberek. Szorgalmas munkájuk teszi lehetővé, hogy nyugodt körülmények között tanulhass.

Az öröm órájában emlékezzünk meg azokról, akik nem lehetnek Veled.

Nagyszüleid a náci tébolynak, a fanatikus örületnek estek áldozatul, igaz szüleid is átélték a 40-es évek szörnyűségeit, mégis fiatal szervezettel, fanatikus akarattal életben maradtak.

A hagyomány szerint a bár-micvó napján ünnepi tanítást illik adni. Ezeket az intelmeket az ifjú magával viszi egy életen keresztül. Halld tehát:

Szomorú dátum a zsidóságnak i.sz. 70. Ebben az évben az óriási túlerőben lévő római hadsereg - Titusz vezetésével - bevette Jeruzsálem városát. Ezen belül elpusztították a Templomot, a jeruzsálemi Szentélyt.

Ez az épületkomplexum a zsidóság szíve volt. Amíg fennállott a zsidóság létezett. Olyan nagy volt a belé vetett hit, hogy el sem tudták képzelni, hogy ez is elpusztítható. A zsidóság lényege akkor nagyobb részben csak szájhagyomány útján létezett, könnyen érthető: ha elpusztul a Szentély – elpusztul a zsidóság. A hatalmas kőépületet bevehette a túlerő. Azt a kőépületet, mely szimbolizálta és magában foglalta a zsidóságot, elpusztíthatták.

Vagy talán valami olyan történt, ami ellenkezik a józan következtetés törvényeivel?

תן לי יבנה וחכמיה

מסכת גיטין נו.

Igen, valami furcsa, érdekes eseményről szól a legenda tanítása. Egy nagy tudós Jochanan Ben Zakkai²² kivált az ostromlott városból és kérésére a császártól megkapta Javne városát.²³

Itt iskolát alapított. Igyekezett, hogy mentse, ami menthető. Zsenialitásával megérezte, hogy a tudást, ezt az élő eleven erőt nem lehet megsemmisíteni. Ez a gondolat általános érvényű. Mindent el lehet venni az embertől, ami kézzel fogható és amit az emberi elme alkot és teremt, az összetörhető. A tudást, a tudományt – soha.

אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא

משלי ט יב

„Ha bölcs lettél, magadnak lettél bölcs, ha nem tanultál magad látod kárát.”²⁴

Pisti!

Jegyezd meg ezt a tanítást, igyekezz ennek szellemében élni!

Légy továbbra is jó gyereke szüleidnek!

Ne feledd, halachikus törvényeink értelmében egyenrangú, felnőttnek számítasz!

Tehát a felelősséged is nagyobb!

Légy jó zsidó és hithű fiatal!

Peszách napján kérem rád a bibliai áldást:

„Áldjon meg az Örökkévaló és őrizzen meg...”²⁵

יברכך ה' וישמרך

במדבר ו כד

Az őszinte tisztelet, a nem lankadó szeretet

Emor hetiszakasz, anyák napi köszöntő²⁶

²² Jochanan Ben Zakkai kimagasló tudósa az ókori zsidóságnak (i.sz 30-90), a jávnei iskola alapítója

²³ Gitin traktátus 56 a tudósít Jochanan Ben Zakkai látogatásáról Vespasiánus császárnál

²⁴ Mislé 9.12.

²⁵ Bámidbár 6.24.

Édesanya.

Bárhol a világon felhangzik e varázslatos szó, minden ember egyvalakire gondol. De ezekben az anyákban az alább felsorolt tulajdonságok közösek.

Az anya az áldozatvállalás jelképe.

Kevesen tudják, hogy a péntek esti kalács, a *barchesz*, milyen szervesen hozzátartozik az előbb említettekhez. Ugyanis az anya kedvelt *barcheszét*, gyermeke “megváltásáért” készítette. A néprajzi feltételezés szerint korábban az asszonyok hajukat levágták, s ezt idézve hajfonat formájú kalácsot készítettek, illetve készítenek ma is. Azonban az idő elmosta ennek a hagyománynak a néprai háttérét, alakját – idézem a nagy folklorista rabbi, Kohlbach Bertalan dolgozatát.²⁷

Ha nagy lépésekben visszahaladunk történelmünkben, kiváló jellemű, gyermekeiért rajongó anyákat találunk. Az ósanyák közül csak Rebekát emelném ki, aki képes volt jámbor fiáért a következőt kijelenteni:

עלי קללתך בני

בראשית כו יג

„Reám szálljon atyád átka fiam!”²⁸

Hiszen érezte, prófétai nagyságával felmérte, hogy ki lesz kedvenc fia, Jákob a zsidóság történetében.

Az idő sodrában keveset léptünk előre, máris új hősnőt találunk, Mózes anyját Jochebedet. Ez az asszony az egyiptomi rabszolgaság idején kockára tette életét. Elrejtette kisfiát, s lányát azzal bízta meg, hogy őrödjék a gyermek biztonsága felett. Tettének pozitív következményeit mindannyian ismerjük, hiszen fia lett a népfelszabadító.

²⁶ Elhangzott: a Rabbiképző zsinagógájában, 1969.05.02.

²⁷ Kohlbach Bertalan (Liptószentmiklós, 1866. aug. 11. – Bp., 1944): tanár, néprajztudós. Budapesten 1888-ban bölcsészdoktorátust, majd rabbidiplomát (1890) szerzett) in. <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon->

²⁸ B'résit 27.13

Elhagyván Mózes öt könyvét, a Bírák könyvében találjuk az egyetlen bírónőt, a híres Debórát. Abban az időben ő ítélkezett Izrael fölött. Nem volt sem fia, sem leánya, hanem Izrael gyermekei voltak a pártfogoltjai. Hőstette közismert. Cselekedetének súlyát érzékeljük, hiszen az ellenség legyőzésével népének létfontosságát biztosította.

עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר

שופטים ה יב

„Ébredj, ébredj Debóra, ébredj, ébredj, s mondj éneket!”²⁹

- hangzott feléje a szárnyaló kérés. S Debóra lelkesítő beszédei nyomán Izrael fiai, Debóra gyermekei győzelemre vitték a szent ügyet.

Az újkorban a zsidó anya portréját egy nemrég megjelent könyv egyik részletéből tudnám megfesteni. A cselekmény a második világháború alatt játszódik egy koncentrációs táborban. Az anya és gyermeke utolsó útjára indul. A halálkamrában midőn a gyilkos gázt beengedték, az anya felemelte kisfiát. Hadd szívjon legalább a gyermek még tiszta levegőt, s várta, hátha felülről egy kéz megfogja és elviszi csemetéjét onnan. Utolsó, megfeszített erejével is tartotta gyermekét és aztán holtan zuhant alá.

Az anyai szeretet nagy dolgokra képes. De, mi a gyermek kötelessége anyjával szemben? Az élet minden problémáját kitárgyaló döntvénytáraink erre is megadják a feleletet.

טוב לנשק ידי אמו בליל שבת

או"ח סי' רע"ד

„Illik megcsókolni az anya kezét péntek este.”³⁰

Igen, ez a mi kötelességünk, ez a gyermek kötelessége szüleivel szemben. Az őszinte tisztelet, a nem lankadó szeretet.

Szükség volt az ősi hitre...

Peszách³¹

²⁹ Bírák 5.12.

³⁰ Orách Chájim 274.

Minden évben tavasz idején megünnepeljük Peszách ünnepét. Peszáchot az egyik legszebb természeti és vallási ünnepünket. Ilyenkor érezzük a növények újjáéledését, és ebben az időtájban volt három és fél ezer évvel ezelőtt egy nép ébredésének tavasza.

גוי מקרב גוי במסות לקחת

דברים ד לד

„Egy nemzet testéből vált ki, egy megtúrt idegen nemzedék.”³²

Ekkor történt a kivonulás. A rabszolgaság házából, a rabszolgaságból az életbe. Ezt az életet jelentette a 40 éves pusztai vándorlás. A sivatagban megpróbáltatások sorozata érte a zsidóságot, de ugyanakkor történt a kinyilatkoztatás, a Tóra adása és ebben lefektetve alaptörvények. Olyan szabályok, melyek alapként szolgáltak egy tömeg néppé formálásához. Nehezen fogadták el ezeket, küzdelmes volt a metamorfózis, az átalakulás. Mégis a zsidóság egy zárt, összekovácsolt néppé alakult.

Közben más földrészen idegen világrészen is nagy fordulatok következtek be. Hatalmas nemzetek alakultak, s hatalmas népek buktak el. Országok létesültek és birodalmak estek szét szerte a világon. A történelem tengere morajlott és állandó mozgásban volt. Ezen a forrongó tengeren úszott egy kicsiny bárka, a zsidóság.

A különböző birodalmak el akarták süllyeszteni a zsidóság hajóját. Azonban mi ragaszkodtunk elveinkhez, hozzá kötöttük magunkat ősi szokásainkhoz és ez segített a bajban. Szükség volt az ősi hitre, hiszen ellenségeink sokan voltak. S ha nem törtek életünkre, megbélyegeztek. III. Ince pápa³³ már a 13. század elején elrendelte a megkülönböztető jel viselését. Utána pogromok szerte Európában. Ezeket a fájdalmas emlékeket megírta a költő.³⁴

„A vér patakzik ajtóra, küszöbre
Döng a hulligán kocsmahősök ökle.
Pálinka és hagyma, förtelmes szagok.
Vascszimák közt kell összerogynom.
Rimánkodom, hiába – ez a pogrom.”

³¹ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, Peszách, 1969.04.10.

³² Devárim 4.34.

³³ III. Ince (1160. – 1216.)

³⁴ Jevtusenko: Babij Jár

Azóta huszonöt év telt el. Minden évben négy alkalommal emlékezünk meg mártírjainkról. Azokról az őseinkről, akik az elmúlt évszázadokban haltak hősi halált és azokról a hozzátartozóinkról, akiket a náci őrület kergetett a halálba. Emlékezzünk meg természetes úton elhalt szeretteinkről is.

Emlékezzünk az apákra, akik a család biztos támaszai voltak; az anyákra, kiktől életünket kaptuk; a testvérré, gyermekkori élményeink közös tudójára; a gyerekre, életünk céljára, életünk értelmére.

Emlékezzünk a hitvesre, akivel jóban és rosszban egyaránt osztoztunk.

Emlékezzünk mindazokra, akik azért haltak meg, mert zsidók voltak.

Szálljon minden mártírhálált halt hittestvérünkért az eget ostromló ima:

Jizkor! Emlékezz!

Bátor emberek voltak...

Slách Lechá szombatköszöntő³⁵

A holnap délelőtt felolvasandó szidra középpontjában ismét *Mose Rabbenu*, Mózes mesterünk áll. Mózes, a szervező, a népformáló, a hadvezér, a zsidó történelem, bátor, soha meg nem alkuvó egyénisége. De anya, nem csak bátor embereknek adott életet. Stefan Zweig egyik művében erről így ír:

„A történelem sajnos nem csak az emberi bátorság krónikája, miként többnyire ábrázolják, hanem az emberi gyávaságé is.”

Érdeemes megvizsgálni a két fogalomnak, a bátorságnak és gyávaságnak a szerepét a zsidóság tükrében.

„Gyáva zsidó!” – hányszor hangzott már el ez a csúfolódó kijelentés? Hányszor vetették szemünkre ezeket a megbélyegző szavakat? A zsidóság vég nélküli toleranciája a gyávasággal egyenlő? Vajon a gyávaság vezérelte-e Maszada várának lakóit, i.sz. 74-ben, hogy 3 évig védjék az erődöt, végül egymás kardjaiba és karjaiba fejezzék be életüket, semhogy megalázkodjanak az embertelen római hódítás előtt³⁶.

הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי

במדבר י"א טו

„Hadd halljak meg inkább Istenem, ha kegyet találtam szemedben, hogy ne lássam sorsomat, a sivár jövőt!”³⁷

Vagy gyávák voltak-e Varsó gettójának áldozatai, akik karddal támadtak a tankok és golyószórók ellen? Nem! Bátor emberek voltak, akik vállalták a kilátástalan jövőt, az elkerülhetetlen mártirhalált.

Példát mutattak. Áldozatvállalók. Önfeláldozók.

S hadd emlékezzem meg a II. világháboru zsidó polgáraitól. Szenes Hannától³⁸ a budapesti gettó cionista hőseiig.

³⁵ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, 1969.06.06.

³⁶ Lásd: Flavius: *Bellum iudaicum*
Feuchtwanger: *A zsidó háború*

³⁷ Bámidbár 11.15.

³⁸ A magyar zsidó történelem mártírja, 1944.ben kivégezték

A zsidó szellemiség, mely Isten Tóráján alapul előtérbe helyezi az erkölcs elterjesztését és az általános emberi jogok kivívását. Ez a mi életünk célja is, mely kifejezi életszemléletünket. E gondolat Zehárja próféciájából így fogalmazható meg:

לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר יהוה צבאות

זכריה ד ו

„Nem hadsereggel és nem erőszakkal, hanem szellemmel, így szól az az Örökkévaló, az égi Seregek Ura.”

Értjük és érezzük a nagy drámaíró gondolatait:

„A cél megszűnt a dicső csatának, az élet küzdelem s az ember célja a küzdés maga.”³⁹

Ez nekünk, zsidóknak is többi embertársunkkal közös, halaszthatatlan és állandóan időszerű feladatunk.

Szent nevedért mindannyiunkért az egész emberiségért.

³⁹ Madách Imre, *Az ember tragédiája*

A Tóra eszméje fennmarad
Ki Távo szombatköszöntő⁴⁰

קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח

ישעיה פרק ס' פס' א

„Kelj fel, árássz fénysugarat, mert eljött a te világosságod!”⁴¹

A péntek esték állandó, vibrálóan szép színfoltja az ünnepi mécses meggyújtása, a zsidó házakban és Isten házában egyaránt. A köznap és a szombat közötti határ megtestesítője ez. Felemelő érzés, hogy tudjuk, szerte a világon ebben az időpontban „*erev sáboszkor*” ugyanaz az áldás hangzik el minden vallásos zsidó családban.

Az áldás tárgya a tűz, az ember egyik leghűségesebb barátja?

Több évezreddel ezelőtt szelídítette meg az ember, hogy életünk alapvető el nem hagyható és állandóan fontos szerepet játszó tartozéka legyen. Energiája házakat fűt, gépeket hajt és az olimpiai kandeláberben az egyenlőség és az összetartás szimbólumaként lobog.

De a tűz, a jóbarát gyakran hűtlen lesz.

ואש לא אמרה הון

משלי ל טז

„A tűz nem mondja elég...”⁴²

Képes beborítani házakat, elpusztítani városnegyedeket, tönkre tenni művészi és kulturális értékeket. Ez érte a Dohány utcai főzsinagógánk frigyszekrényét is. Tóráink egy része a perzselő lángok martaléka lett. Így olvassuk a Talmudban:

אמרו, לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא... מצאוהו לרבי חנינא
בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה, ומקהיל קהילות ברבים, וספר תורה מונח לו
בחקו. הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבלי זמורות והציתו בהן את
האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא
נשמתו מהרה

⁴⁰ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, 1969.08.30.

⁴¹ Jesája 60.1.

⁴² Mislé 30.16

אמרה לו בתו : אבא, אראך בכך

אמר לה : אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני

אמרו לו תלמידיו : רבי, מה אתה רואה

אמר להן : גוילין נשרפין ואותיות פורחות

בבלי עבודה זרה יח. א

Egy nagy zsidó talmud-tudóst, Hániná ben Trádjont⁴³, aki nem akart megválni – még kínzások ellenére sem – hitétől, kivégezték. Az ítélet súlyosbításaként egy tóratekerceset – melynek eszméjéhez végig hű maradt – testére csavartak és meggyújtották. A hagyomány szerint a Tóra betűi azonban nem égtek el, visszatértek ahhoz, aki adta őket.

Nagy zsinagógánkban tűz ütött ki. Tórák pusztultak el.⁴⁴ De a Tóra eszméje tovább él. Azok a tételek és magas nivójú etikai tanítások, melyek a Tanban szerepelnek, szívünkben továbbra is épek maradtak.

גוילין נשרפין ואותיות פורחות

„A tekercesek eléghetnek, de a betűk tovább élnek.”

A Tóra eszméje fennmarad és továbbra is meghatározója lesz életünknek. Ünnepeinknek és köznapjainknak egyaránt.

⁴³ Hániná ben Terádjon, a Bár Kochba idején élt tannaita, az “Ászará hárugéi málchut” egyik mártírja

⁴⁴ A maradék tekerceseket a Kozma utcai zsidó temetőben temették el, a mártír emllékmű mögött, a budavári, 1686-ban meggyikolt mártírok földi maradványai mellé. A korabeli tömegkommunikáció alig adott hírt a tüzesetről. A mai napig nem tudni (2020.), hogy büntény, vagy véletlen állt a fájdalmas esemény mögött...

Számonkérjük magunktól, hogy mit tettünk, hogy hol a helyünk

Sábát Suvá⁴⁵

A Ros Hásáná és Jom Kipur közötti időszakot, a „megtérés tíz napját”-nak nevezzük.

Megtérés Istenhez, megtérés embertársainkhoz, megtérés önmagunkhoz.

A 17. század egyik legnagyobb gondolkodója Baruch Spinoza filozófiai szótárában találkozunk az „értelem fénye” kifejezéssel. „Az értelem fénye”, mely önmagát az értelmet és a tévedést is megvilágítja.

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך

הושע פרק יד פסוק ב

„Térj meg Izrael, mert megbotlottál bűneidben!”⁴⁶

Az értelem fénye az érzésvilággal egyesülve kell, hogy vezessen most bennünket. Idézzük magunk elé a *Jámim Noráim* fenséges-félelmetes napjait, hogy felfedezhessük, hogy átérezzük, hogy megbánjuk hétköznapijainkon és *Sábát Suvá* napján, midőn a lelkiismeretünkben lejátszódó vívódás tetőpontjára hág. Megbánjuk hibáinkat, vétkeinket, emberi gyarlóságunkat.

נר יהוה נשמת אדם חפש כל חדרי בטן⁴⁷

מ"ג משלי כ כז

Az értelem és érzelem vizsgálja át belsőnk minden reteszét és világítsa át tévedéseinket. Illő komolysággal, testet-lelket megremegtetően hangozzék fel lelkünkben a Magasságok felé szárnyaló ima:

כל ראש לחלי וכל לבב דבי

ישעיה פרק א פסוק ה

“Mert ilyenkor minden szív sajog, minden fej beteg”⁴⁸

Egy régi tanítómesterünk úgy fogalmazott, hogy léteznek tengerszemek, egykori hatalmas óceánok kicsi maradványai. Magyarországon is vannak. És időnként, napsütésben, szélcsendes időben fodrozódó fehér hullámokat lehet látni a tengerszemek vizének tetején. A geológusok úgy tartják, hogy ez nem véletlen, ugyanis a tengerszemek valahol összeérnek a föld mélyén. S

⁴⁵ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, 1969.09.19. Sábát Suvá, a Megtérés szombatja, a zsidó újév és a Hosszúnapi között

⁴⁶ Hosea 14. 2.

⁴⁷ Mislé 20.27.

⁴⁸ Jesája 1.5.

amikor a távoli messzeségben robajlik a tenger, s hatalmasak a hullámok, akkor ez a vajúró erő a tengersizemekben is érződik. Megmutatkozik a víz fantasztikus ereje.

A zsidó történelem olyan, mint a tenger. Bárhol a világon hatalmas történelmi hullámok zajlanak, a tengersizemen érződik a hullámenergia. Bárhol a világon a zsidósággal történik valami, a te kis "tengersizemedben", az a te életedben is lecsapódik.

כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא

"Minden folyó a tengerbe rohan, és a tenger mégsem telik meg".⁴⁹

Igen, azt látjuk, hogy az egymást követő nemzedékek lelki, érzelmi folyama lassan beleszívódik az emberiség történelmébe, s az emberiség történelme még mindig nyitott, tág, szabad és reménységgel teli. Reménységgel teli? Hogy is olvassuk? "Mindennek rendelt ideje van."

עת לבכות ועת לשחוק... עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים

„Ideje a kődobálásnak és ideje van a kövek összeszedésének."

Mindenható Istenünk! Világ Ura!

Hallja az ég, hallja a föld, hallja mindenki a zsidóság a megbánás napjaiban önvizsgálatot tart. Számonkérjük magunktól, hogy mit tettünk, hogy hol a helyünk?

Jártunk-e azon a göröngyös rögös, nagyon nehezen járható, de csodálatos úton, melyet istenfélelemnek nevezünk?

A vívódás eredményeként az Ő, dicsőségére száll a fohászunk:

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו

דברים לב ג

„Hadd hívjam segítségül az Örökkévaló nevét, hogy hálát adhassunk Örökké.”⁵⁰

⁴⁹ Kohelet 1. 7.

⁵⁰ Devárim 32.3.

„Igazságot és csakis igazságot kövess!”

Smini Áceret⁵¹

Nagyünnepeink félelmetes, fenséges napjai után a hétköznapi szürkesége következett. Majd ismét ünnep színesítette a vallási élet köznapjait. A Szukausz/Szukot egyéni sajátos érdekesen szép motívumaival köszöntött be hozzánk.

Smini Áceret szombatján liturgiai betétként Kohelet könyvét olvassuk. Salamon király öregkori művét a hosszú élettapasztalattal rendelkező, bölcs uralkodó vonja le, az élet tanulságának konklúzióit

Kohelet gondolkodását átszövik azok a gondolatok, melyeket Salamon ifjú korában a templom felavatásakor mondott imájában fejtett ki. Családjáért, népéért, de a pogány nemzetekért is szállt fohász, melyben emberiséget hirdetett.

De mit tartalmaz ez a kifejezés: emberiség? Ezen a fogalmon az emberek egymáshoz való őszinte viszonyát, kölcsönös megbecsülését, egymás iránti őszinte tiszteletét értjük.

הני שבעים פרים כנגד מי, כנגד שבעים עומות, כלומר 70 הפרים מוקרבים
כנגד 70 עומות העולם...⁵²

Emberiségnek nevezzük azt, midőn a főpap 70 áldozatot mutatott be a világ népeinek bűneiért.

De az emberiség az emberiség elvét évszázadokon át nem érezte velünk.

Mi szerettük a fényt, vagy szerettük volna a felénk sugárzó ragyogást, mely ritkán jutott osztályrészül. Helyette megkülönböztetés, szent inkvizíció, Auschwitz, Tiszaeszlár... Az eredmény halottak százezrei, mártírok milliói. Mázkir napján a záróünnep szombatján rájuk emlékezünk.

Jesája próféta 51. fejezete a zsidó közösség szenvedéseinek végét jövendöli meg. Azonban a zsidóság jövőjét megjósoló prófeciába egy pesszimista színezetű mondat is került.

⁵¹ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, Smini Áceret, 1969.10.04.

⁵² Mászkehet Szuká 55b. Lásd a kommentárt: <https://www.biu.ac.il/JH/Parasha/pinchas/kent.html>

שתים הנה קראתיך שתים מי ינוד לך

ישעיהו נא יט

„Ki tudná szánalmával bánatod enyhíteni, mert kettős balsors érhet majdan téged.”⁵³

Két tényező fogja meghatározni a zsidóság fennmaradását, két tényező, mely független egymástól, de lényegileg mégis egymásba fonódik. Egy külső és egy belső. Jesája jövődölése reális alapokon nyugodott.

A külső tényezőt idegen népek, más nemzetek zsidóságellenes viselkedése jelentette.

Az évezredek folyamán tapasztaltuk, hogy ok nélkül, vagy koholt vádak alapján támadtak ellenünk, és irtották ki a zsidóság ezreit. Ezt az embertelen felfogást híven fejezi ki, híven tükrözi vissza a következő talmudi történet, mely a római korban játszódott le.

„Hadrianus császár, a vérengző, kivégeztetett egy zsidót, mert az köszönni mert neki. És aztán kivégeztetett egy zsidót, mert az nem köszönt neki.

- Hol az igazság, Caesar? – kérdezte a könnyező Jósua ben Chananja.
- Én nem igazságot akarok – felelte Hadrianus – én zsidókat akarok ölni.”⁵⁴

És hány és hány „Hadrianus” volt, akik sötét árnyékként, halált hozó kíséreként jöttek velünk szenvedésünk országútján.

A kettős balsorsot megjósoló mondat másik tényezője, a zsidóság belső struktúrájára vonatkozott. A zsidóság vallási függetlenségét csak akkor őrizhette meg, ha a közösség tagjai egyenjogúak voltak. A jogra, az el nem fordított, a Mózes által közvetített vallási jogra támaszkodott a zsidóság a szünni nem akaró, állandóan bizakodó hite.

צדק צדק תרדוף

דברים טז כ

„Igazságot és csakis igazságot kövess” – hangzik e heti szidránkban. ⁵⁵

Az igazság keresése, az igazság állandó igénye és mindenképpen akarása kellett, hogy vezesse a rabbit, a *Bész din* tagjait és minden egyes becsületes zsidót életének viszontagságain keresztül.

Danton, a nagy francia forradalom egyik kiváló egyénisége ezt a gondolatot így határozta meg:

„Jobb a guillotine alá kerülni, mint igazságtalanul mások fejét a guillotine alá helyezni.”

⁵³ Jesája 51.19.

⁵⁴ A gondolatot átvette és idézi Szép Ernő, A zsidóságról című írásában.

⁵⁵ Devárim 16.20

Jobb, ha az igazság kerül felszínre bármi áron is, semmint, hogy az igazságtalanságnak szerezzünk érvényt.

Az elhangzott két tényező önállóan is érvényes, de mégis szervesen összefügg. A zsidóság vallási függetlenségét az évezredek során, a külső nyomások ellenére is, meg tudta tartani, mert szervezeti felépítése a jogn alapult, és vallásába vetett hite a megpróbáltatások ellenére is szabad volt.

„Kinyilatkoztatás nélkül eltévelyed a nép...”

Lech Lechá szombatköszöntő⁵⁶

Nemrég kezdtük meg szent Tóránk felolvasását. A *B'résisz* könyvének első 11 fejezete a világ teremtéséről vallott teológiai nézetünket tükrözi, valamint tartalmazza az első emberpár és a jámbor Noé részletes történetét. Az eheti szidráig terjedő rész zsidó jelleget nem mutat, hanem a teremtés történetének általános, minden emberre vonatkozó elemeit domborítja ki.

Hetizakaszunk főszereplője, első pátriárkánk, a zsidóság megalapítója, szellemi notabilitása, Ábrahám. Születésének legendás történetét, a midrás így meséli el:

ויעש תרח משתה גדול ויקרא לכל עבדיו ולכל חרטומי מקומו
ויוכלו וישתו עמו.
ויהי בלילה וילכו לשוב איש איש לביתו.
ויראו בדרך והנה כוכב גדול מאד האיר את השמים.
ויתמהו איש את אחיו ויתבוננו אל המראה הגדול הזה.

מדרש איכה כ"ב

„Terách volt Nimród seregeinek fővezére. Egy este a király udvaroncai, tanácsosai, csillagjósai összejöttek házában és vigadoztak. Ugyanazon az éjszakán született meg Terách fia, Ábrám. Amidőn a vendégek hazafelé menet felnéztek az égre, látták, hogy egy hatalmas üstökös száguld kelet felől a látóhatár szélén. Az asztrológusok ámulatba estek, mivel tudták mit jelent ez a látvány.”⁵⁷

Terách újszülött fiából hatalmas, nagyszerű gondolatokat teremtő és terjesztő ember lesz. És valóban. Ábrahámnak sikerült kiválni abból a szellemi fertőből, erkölcsi romlottságból, kultikus-vallási eltévelyedésből, melynek eredménye még hosszú évszázadokon át éreztette hatását.

⁵⁶ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában 1969.10.24.

⁵⁷ Midrás Échá 22. A modern héberre átültetett változatot lásd: Levner, Jiszráél Binjámin (1862-1916), *Kol Ágádot Jiszráél*, Jerusálajim, 1968.

Sikerült felfedeznie a monoteizmus felől világító reményt adó fényt.

Ábrahám jellemével morális kiválóságával, az eszméhez való fanatikus hitével, és Istenhez való örök hűségével a szellemi sötétséget, az érthető, mindenki számára világos szellemiséggel váltotta fel.

Ábrahám hatására az ősatya utódai, a zsidó hivatás lényegét úgy határozták meg, hogy az nem több, mint útbaigazító áldozatvállalás. Azok a tanok és elvek, melyeket ősatyánk hirdetett és amely a Tórában foglaltatott, létünk alapelveit képezték.

Mindenható Istenünk!

באין חזון יפרע עם ושומר תורה אשרהו

משלי כט יח

„Kinyilatkoztatás nélkül eltévelyed a nép. De ha megtartja a Törvényt, boldog lesz.”⁵⁸

Add, hogy továbbra is Tanodnak élhessünk, hogy törvényink szerint rendezzük be életünket, hogy betarthassuk Ábrahám szövetségét, zsidóságunkért, az egész emberiségért.

⁵⁸ Mislé 29.18.

A szent város ostromának kezdete
Ászará Betévét szombatköszöntő⁵⁹

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה

בראשית מו כח

„Jákob elküldte Júdát Józsefhez, hogy mutassa az utat Gósem földje felé.”⁶⁰

- olvastuk, elmúlt heti szakaszunkban.

A bibliai mondat *lehorot* szavának kettős jelentése ad alkalmat a Midrásnak arra, hogy a múltba visszatekintve és az ismeretlen jövő felé nézve tanítást adjon

להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה⁶¹

בראשית רבה צה ג

Az idegenben való tartózkodás első kézzel fogható ténye a tanház alapítás és tanítás volt. Az apáktól átvett tradicionális törvények és parancsolatok tanítása.

Azért tanultak, hogy taníthassanak.

Taníthassanak őszintén, szívvel és tiszta lelkiismerettel.

ונפשו קשורה בנפשו⁶²

בראשית מד ל

A lelki hasonlóság és a vallásos életről valló hit azonossága jellemezte az egymást követő nemzedékeket. A tanházakban elültetett, a gyermek fogékony érzés- és gondolatvilágába átplántált elmélet, mint az elvont kérdések gyakorlati megvalósítása sarjadozott ki.

Ez a gyakorlat a Tóra törvényeinek betartása és alkalmazása jellemezte az évszázadok generációinak életszemléletét.

A héten tartottuk Ászará Betévét böjtjét. azt a napot, midőn visszaemlékeztünk a több ezer éves gyászos eseményre, a szent város ostromának kezdetére és a késői üldözésekre, a zsidóság több évszázados megpróbáltatásaira. Erről így ír Királyok Könyve:

⁵⁹ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában 1969.12.19.

Ászará betévét: kisböjt

⁶⁰ B`résit 46.28.

⁶¹ B`résit Rábá 95.3.

⁶² B`résit 44.30.

בחודש העשירי בעשור לחודש בא נבכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלים
ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב.

וּוּתְבֵא הַעִיר בַּמְצוּר... וַיִּחְזַק הָרֶעִב בַּעִיר וְלֹא הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ

מלאכים ב' כ"ה א

„És történt az ő uralkodásának kilencedik esztendejében, a tizedik hónapban, és annak tizedik napján, hogy feljött Nebukádnecár, Babilón királya minden seregével Jeruzsálem ellen, és táborba szállott ellene, és köröskörül ostromtornyokat építettek ellene.”...⁶³.

Életbe maradásunk feltétele az volt, hogy tragédiáink láncolatán át, s egyszer-egyszer rövid időre nyugalmunk szabad ege alatt is tanházakban és templomokban tanuljunk.

הורידו לארץ ראשן⁶⁴

איכה ב' י

Magunk előtt látjuk a hidegben és melegben egyaránt tanuló öregeket és ifjakat, a hittől áttüzelt beszédes szemeket, midőn meghatottan és odaadóan tanulnak, hogy ők is erős láncszemei legyenek a zsidóság láncolatának. De ez a kép nem helyhez kötött.

שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה

ספר בראשית רבא פרשת צו

Hiszem, bárhol a világon a zsidó élni akar, Jeremiás szavai szerint „elősegítendő az ország békéjét”, a Tórával foglalkozott,⁶⁵ hogy a Tan révén oly ember váljék belőle, aki ellenzi az erőszakot, viszont híve annak, ami emberi, ami humánus.

Mindenható Istenünk

Add, hogy mi is hithű tagjai legyünk zsidóságunknak!

לא ימוש ספר התורה הזה מפידך

יהושע א ח

Hogy ne távozzék el a Tóra szava körülünkől,⁶⁶ hogy mi is szerves részei legyünk annak a folyamatnak, amely Jákob ősapánktól folytatólagosan tart.

⁶³ 2.Királyok 25.1 és Jeremiás 52.4.

⁶⁴ Échá 2.10.

⁶⁵ B'résit rábá, Cáv hetiszakasz

⁶⁶ Józsva 1.8,

Hanukai ünnepi beszéd⁶⁷

Minden évben kisleév hó 25-től nyolc teljes napon át ünnepeljük a felavatás ünnepét, Hanukát, mely a Biblia kora után kapott helyet a zsidó vallásban. Mielőtt az események háttérét a modern és az ókori történetkutatás alapján megvizsgálánk, hadd szóljunk Stefan Zweig megállapításáról, mely a következőképpen hangzik:

Ezt az aforizmát egy Leonardo da Vinciről szóló monda jobb megértéséhez és szimbolikus értelmezéséhez említjük meg.

“Leonardo a piacon, vagy madárkereskedésben tucatjával vásárolta össze a szegény, rabságban sínylődő kalitkás madarakat. Kivitte szolgáljaival erdőbe, hegyoldalba és ott elröppentette valamennyit. Visszaadta szabadságukat.”⁶⁸

Ez volt minden idők egyik legnagyobb génuszának véleménye a szabadságról. S ugyanez a szabadság a vallás szabadsága, mely ekkor a mindennapi élettel volt egyenlő, vonatott meg mintegy kétezer évvel ezelőtt zsidó őseinktől.

Mi történt tehát?

Az időszámítás előtti 3. században egy hatalmas koncepciójú hódító Nagy Sándor jelent meg a történelem állandóan változó színpadán. A Földközi-tengeri népek történetének és kulturális fejlődésének ezt a szakaszát a „hellenizmus elterjedésének” nevezik. A hellenizmus, a Hellén szóból származik, mely a görögöknek saját maguk által használt elnevezése, amely a Dél-Thesszáliában letelepedett törzs nevéből ered. A hellenizmusban Görögország nyelve és kultúrája keveredett a Nagy Sándor és utódai által elfoglalt területek kultúrájával.

Azonban a görög filozófia és a zsidó vallás csak egy rövid időre talált egymásra Alexandriában, Philó⁶⁹ idején.

I.e. előtt 170 körül lép színre a zsidó történelem egyik leggyűlöltebb alakja Antiochus Ephihanes. Először Egyiptom ellen indul harcba, majd a rómaiak parancsára elhagyja a Nilus országát. Később Jeruzsálem ellen támad. 145. kisleév havát írjuk ekkor.

Josephus Flavius szavai szerint:

⁶⁷ Elhangzott: a Goldmark Terembenben, 1969.12.07.

⁶⁸ Láng György, *Primavera*, Budapest, 1969.

⁶⁹ Alexandriai Philo(n), ókori zsidó filozófus, i.e. I. század

„Békés szándékot színlelt és a várost csellel foglalta el. Egyetlen vágyát teljesítette. A hellenizmus jelszava alatt elrabolta a Templom féltve őrzött kincseit, féltve őrzött kegytárgyait. Ugyanakkor megparancsoltatta, hogy hagyják el az Egy, az Igaz Istent és az ő bálványait imádják. Rendeletének értelmében a vidéki városokban és falvakban, utcákon és tereken az öntött szobornak naponta kétszer kellett áldozatot bemutatni. Megtiltotta a Tóra törvényeinek betartását, beleértve a circumcisiót, a szombat és az újhold megünneplését. Ezeknek megtartását halállal sújtotta.”

A modern történelemkutatás megállapításai szerint az idegen betörés, Antiochus zsarnoksága csak egyik komponense volt az ország szétfüzlött állapotának. Legalább olyan, vagy talán még komolyabb nehézséget a belső ellentétek, vagyis a jeruzsálemi Hellenista Párt demoralizáló állásfoglalása jelentette. Ők megvetették és lenézték a vallási életet. Nem akarták, nem tudták elfogadni, hogy az is magasrendű, hogy etikai tanításai a görögökével vetekszenek, hogy erkölcsi nézetei magasabb szinten állnak és ezért erősen eltérnek a kor felfogásától.

Antiochus, a politikus azonnal megérezte, hogy a Hellenista Pártot kell uralomra juttatni. Ennek lett következménye, hogy 167. kisleév hó 25-én a Jeruzsálemi Szentélyben felállította Zeus szentségtelen bálványszobrát.

איזהו גבור, הכובש את יצרו

אבות ד א

Egy héber gnóma megállapítása szerint „nem az a bátor és a hős, aki nem fél, hanem aki a félelmét legyőzi.”⁷⁰ Ennek a találó kitételnek számos bizonyítéka fellelhető történelmünkben. Mivel a zsidóság sem szellemileg, sem alkatilag nem volt kifejezetten harcias, a zsidó hősiesség a végtelen toleranciából és mártíromságból fakadt. Pregnáns példa a Maszada várában elesett őseink megható cselekedete.

Vespasianus, a katonacsászár, hadvezér fiával elfoglalja és felégeti a zsidóság szívét, vallási-kultikus centrumát, a Szentélyt. Ezután az országot teljesen meghódította. Egyetlen erődítmény maradt, mely ellenállt, Maszada. Flavius Silva, az új vezér kívülről fallal vétette körül a várat. Komoly, a korhoz képest legmagasabb szinten álló hadieszközöket akart alkalmazni.

⁷⁰ Ávot 4.1.

Közben bent a várban egy kiváló család utolsó tagja Eleázár, szózatot intézett a néphez. Megéri-e, hogy az istentelenek ellen reménytelen harcba kezdjenek, hogy a rómaiak elfogják és rabszolgának adják el őket. Mert tragédia lesz a fiatalnak, akit megkínóznak, hiszen erős szervezete tovább bírja a szenvedést. Tragédia lesz az öregnek, akinek kiéhezett és legyengült szervezete nem bír majd ellenállni kínzó eszközök újabb és újabb rohamainak. S midőn Eleázár folytatni akarta a buzdítást a megdöbbenő cselekedetre, egymás szavaiba vágtak és tettekre készen az égre tekintettek. Mintha valami megszállottság vett volna erőt rajtuk. Legyőzték a félelmet és önnön kézzel vetettek véget drága életüknek. Mikor a rómaiak hadi gépezete megindult a városban 960 önfeláldozó, bátor ember kihült teste hirdette a maszadai zsidó hősök bátorságát a római légióknak.

A 20. század negyvenes éveiben a varsói zsidók példát mutattak arra, hogy a régi elv az új korban is aktuális. A náci őrület poklában, a legújabb harci eszközök, fegyverek pergő tüzében csupasz ököllel, vagy egy szál karddal szálltak szembe a világ egyik legképzettebb, legjobban felszerelt hadseregével. Heroikus küzdelmük egyenetlen harcuk elbukott. De az ő áldozatvállásaiknak eredménye lett. Zsidóságunkat nem lehetett semmilyen eszközzel megsemmisíteni..

A hanukkai lángok vessenek fényt arra az útra, melyen ők jártak.

Hirdessük az őszinte lelkiismeret, a tiszta lélek igazát...

Smot szombatköszöntő⁷¹

ראה פניך לא פללתי

בראשית מח יא

„Nem reménykedtem, hogy arcod fényességét, újra láthassam.”⁷²

– hányszor, de hányszor törhetett fel a meggyötört szívekből a reménytelenséget tapasztaló, de a jövőben mégis bízó szó. Vértivataros történelmünkben akár lezárult egy korszak, akár egy kisebb esemény végéhez érkeztünk, mindig felhangzott a biztató, erősítő, a jövőbe látó szólam.

האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים

בראשית פרק מט פסוק א

„Gyülekezzetek és figyeljetek Jákob fiai! Hadd mondjam el, mi ér titeket az elkövetkezendő időkben”⁷³ - így kezdődött a múlt héten, Jákob áldásában az ősz pátriárka látomása, melyben gyermekeinek sorsát jövendőli meg. Helyüket meghatározta a zsidó történelemben.

Ha a 12 törzs történetét, a Biblia alapján vizsgáljuk, meggyőződhetünk hogy Jákob előrelátása utódai sorsáról beigazolódott.

את הרוח ואין שלטון ביום המות

קהלת ח ח

„A szellem nem uralkodik a halálon.”⁷⁴

– vallja Kohelet. E tézis fordítottja is igaz. A halál nem uralkodik a szellemen. Az elmúlás bekövetkeztével a spiritualitás nem pihen el. A szellemiség tovább él a tanítás, a tradíció által. Folytatólagosan a generációk sokaságán át egyre erősebben, mindig gyarapodva. E hangulatot sugallta B’résit könyvének utolsó goldolatsora

S most, az új polgári év első szombatján, Smot könyvének felolvasását kezdjük meg zsinagógáinkban. Látjuk az első generációkban vezető szerepet játszó nép fokozatos háttérbe szorítását, majd keserű robotmunkáját. Olvasunk Mózes születéséről, aki élethivatásának megkezdése előtt felteszi azt a kérdést, mely a késői nemzedékek ajkán állandósult: „Hogyan maradhat fenn a zsidó közösség? A választ hetiszakaszunkból meríthetjük.

⁷¹ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, 1970.01.02.

⁷² B’résit 48.11.

⁷³ B’résit 49.1.

⁷⁴ Kohelet 8.8.

לך ואספת את זקני ישראל

שמות ג טז

„Menj, keresd fel a zsidó közösség véneit”⁷⁵

– hangzik a Mindenható utasítása. Tanácstalanságodban ők is segítenek. Az idősek testülete, mely a későbbiek folyamán a vallási gyülekezetben a vezetői tisztet töltötte be, amely nemcsak egy meghatározott számú, idős emberekből álló zárt testületnek számított. Igényességgel magába ötvözte és személyek által választotta meg az egyetemes bölcsességet, az atyai szigort, a szülői belátást és megértést. Történelmünk forгатagán át, ha felvetődött bármely nehézséget előidézı probléma,

לעולם זקנים מעמידים את שאר העם

אוצרות המוסר חלק א

az idősökből kisugárzó tapasztalat és bölcsesség adott megnyugtató választ⁷⁶. S ha hitéletünkben most is adódik nemzedéki vagy korra jellemző és megoldandó feladat, lelkiismeretünk megnyugtatót az annyi mindenben keresztül ment emberektől is nyerhetjük.

Támogatást, útmutatást van kitől várunk.

Sőt elvárunk.

Szidránk elbeszélése szerint Mózes egy égő csipkebokrot látott, mely nem hamvadt el. Az aggáda szimbolikus magyarázata szerint, a csipkebokor, a zsidóság a tűzláng, mely égeti, perzseli, emészt, a mindenkori akadályokat allegorizálja. A ma élő idősebb generáció tagjai, átélték minden idők legnagyobb tűzégését.

הסנה בער באש והסנה איננו אכל

שמות ג ב

Látták, hogy a bokor, a zsidóság, nem hamvad el.⁷⁷

Helyállásuk és magyarázatuk példa lesz az élő zsidóság jövőre, generációinak.

Járjunk mi is a szellemiség útján, hirdessük az őszinte lelkiismeret, a tiszta lélek igazát. Mert hiszünk az Örökkévalótól kapott szellemben, „mely szereti a világot, annyira szereti,

⁷⁵ Smot 3.16.

⁷⁶ Ocárot Hámuszár, 1.fejezet

⁷⁷ Smot 3.2.

hogy meg sem elégszik vele”. Hisszük, hogy „érdemes a világ, érdemes szeretni is. Érdemes másolni, érdemes a fantáziának folytatni is.”

Hiszünk a munkánkban !

Tekintetünk az ember alkotta művekre, technikai csodákra vetettük.

Pekudé szombatköszöntő⁷⁸

מעט ורעים היו ימי שני חיי

בראשית מז ט

„Életem évei rosszak és gondokkal telítettek voltak...”

– vallja az ősz pátriárka, midőn életének utolsó harmadában visszatekint fiatalságára, férfikorára. A mindennapi nehézségek közepette, a szombati nyugalom árnyékában, felvetjük mi is a kérdést: hogyan élünk? Mi a célunk, milyen ideál felé törekszünk?

Az elmúlt heti szidránk első mondatában az istennév két különböző kifejezési formáját találhatjuk: *Elohim* és *Ádonáj*.

Az elsőnek jelentése: Isten, jellemzője a *midát hádin*, a törvényes szigor.

A második jelentése: Örökkévaló, meghatározója a *midát háráchámim*, vagyis az irgalmasság. Így ír erről B’résit Rábá⁷⁹:

אמר רבי שמואל בר נחמני:

אוי להם לרשעים, שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין.

. בכל מקום שנאמר ה', מדת רחמים...

אשריהם הצדיקים, שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים בכל מקום, שנאמר

אלהים, הוא מדת הדין...

בראשית רבה ל"ג:ג

A zsidó vallásfilozófia meghatározása szerint: a törvényesség és az irgalmasság a Legfelsőbb Lény tulajdonsága, amely felé, minden embernek törekednie kell.

והאיש משה ענו מאד⁸⁰

במדבר יב ג

Tóránk elbeszélése arra tanít, hogy Mózes mesterünk volt, minden idők legszerényebb embere. A szerénység magába foglalja az irgalmasságot is, mely prófétái küldetése során jellemzi

⁷⁸ Elhangzott: a Rabbiképző zsinagógájában, 1970.03.13.

⁷⁹ B’résit Rábá 33.3.

⁸⁰ Bámidbár 12.3.

Őt. Ugyanakkor keménykezű, kiváló jellemű, bátor férfiú, aki gyülevész népből olyan népet formált, mely alkalmasnak bizonyult arra, hogy a hivatás hordozója legyen.

Forrongó változatos században élünk. Egyikében azoknak a jellegzetes időszakoknak, amikor „az emberiség önmaga döbben meg a legjobban saját teljesítményétől, s minden erejét igénybe kell vennie, hogy önmaga fejlődésével lépést tartson.” A ma embere csodáló tekintettel mered a kor teljesítményei felé. Figyelő tekintetünk az ember alkotta művekre, technikai csodákra vetettük.

Az egyén, a gondolkodó méltó elismeréssel övezi és megérdemelt piedesztálra helyezi a kortárs alkotását.

לא בכח יגבר איש⁸¹

שמואל א ב ט

„...nem az erő teszi hatalmassá az embert”

– olvashatjuk szent iratainkban.

Nem az egyedi ember fizikai és szellemi ereje az, mely alkalmassá teszi nagy feladatok véghez vitelére.

Nem a magányos emberé, az egyedül járó egyéniségé.

A közös alkotásoké a jelen.

S a jövő eredményei is az egyénekből összetevődő közösségi elmében gyökereznek.

Michelangelo ki szárnyaló képzeletét csodálatos szobrok alkotásával örökítette meg a következőket mondotta: „A párhuzamosok csak a végtelen messzeségben találkoznak, s így a távolságban van a legnagyobb közelség.” A geometria szerint a párhuzamos vonalak valóban csak a végtelenben keresztezik egymást. De ha a nagy olasz mester meghatározását szellemi analógiákra értjük a végtelen végessé válik és párezer évre szűkül le.

Miért említettük ezt?

A jelenkor különböző, szellemi közösségeinek elődjét a zsidóságon belül már több ezer évvel ezelőtt is megtalálhattuk. Mi volt ennek az ősi gyülekezetnek összetartó ereje, mely talán korunkra is hat?

A Midrás elbeszélése szerint Mózes a zsidóság vezetője odalépett Becállélhoz és így szólott: Az Örökkévaló megparancsolta, hogy Hajlékot készítsünk.

⁸¹ I. Sámuel 2.9.

- Miért kell a *Miskán* a Mindenhatónak?” – kérdezte a művész.

- Hogy lakhassék benne, hogy ott taníthassa a Tórát.” – hangzott a felelet. Befejezzük a *Miskánt*, a Hajlék építését magyarázta Mose rabbénu - s utána elkészítjük az *áront*, a *ládát*, melyben az erkölcsi világ alapja a két kőtábla fog nyugodni.

És Becállél a zsidóság első művésze teljesítette az utasítást. De a sorrendet megváltoztatta. Kezdő munkájának első eredménye az *áron*, a láda lett, hogy a kinyilatkoztatás kézzel fogható ténye, a kőtábla biztonságban lehessen. Szorgalmasan dolgozott. Fürge ujjai játszi könnyedséggel engedelmeskedtek a művésznek, elkészült a Nagy Mű. Minden felszerelésével, összes kellékével. A *mizbéácho*t, az oltárt aranykoszorúval övezte.

והיה להם כתר כהנה

“Legyen ez a papság koronája, hiszen ők közvetítői voltak a nép áldozatának.”⁸²

Aranykoszorú fogta át a *sulchánt*, az Asztalt.

והיה להם כתר מלכות

“ Legyen ez a király koronájának szimbóluma.”

Hogy minden bizonytalan helyzetben az asztal, a tárgyaló asztal mellett fáradozzanak a köz érdekében és ne fegyver döntse el milliók sorsát.

Az *áront*, a Kőtáblát magába foglalóját is aranypánt díszítette. Ez a jelkép egyének kiváltsága volt.

מי האיש החפץ בכתר תורה יבא נא הלום ולקחהו

במדרש רבה פרשה טו

Az sz ember, aki a Tórával akart foglalkozni odamehetett és aktív részese lehetett a Tan életet biztosító mindenkihez szóló tanításainak.⁸³ S a hithű ősök, a vallásos elődök rangra és vagyonra való tekintet nélkül tömörültek az egyisten hit zászlaja alá. S ha néha-néha a bizonytalanság, kétségbeesés ideje alatt meginogtak, mindig újjult erővel tértek vissza Istenhez, szent Tórájához.

⁸² Misna Ávot 4.13.

⁸³ Bámidbár Rábá 16.

Az ősi zsidó közösség életét egészen napjainkig a Tóra törvényeinek betartása jellemezte. Ezáltal a vallási kötelezettségek alkalmassá tették a zsidó közösséget az életre, alkalmassá tették, hogy tovább fejlessze tudományát. S a technika századában a legújabb kor emberi közösségeinek idején láthatjuk zsidóságunk fennmaradt, zsidóságunk él.

A jámbor ember ajándéka

Tázriá szombatköszöntő⁸⁴

Munkával eltelt napok után ismét beköszöntött a szombat. A pihenés, a nyugalom előestéjén hadd idézzük a nagy filozófus aforizmáját: „Két dolog tölt el engem csodálattal a világmindenségben a csillagos ég felettem, s az erkölcsi törvények bennem.” Nekünk, hithű zsidóknak mindkét része szívünkhöz szól, mert az egyisten hit meggyőződését, az erkölcsi tételek tiszteletét találjuk benne. Meggyőződésünket, hitünket, vágyunkat és célunkat fejezik ki Kant szavai.

Válaszunk is ez a költői kérdésre: „Mi dolgunk a világon?”

Isten hit és törvény ragyog jelszóként előttünk, csak így tudunk „küzdeni a legnemesbékért.”

Tóránk minden eseménye és története, líraisággal telített költeménye a szigor erejével ható paragrafusok egy célt szolgálnak: alakítani, formálni, tökéletesíteni az embert.

כי יצר לב האדם רע מנעריו

בראשית ח כא

„Mert alakítható az ember szívének hajlama, ifjúsága óta”⁸⁵

Tórai elbeszélésünk sorát váratlan, de kultúrtörténetileg igen fontos rész szakítja meg. Súlyos betegség tünete, diagnózisa olvasható e heti szindránkban. Láthatjuk a higiéné figyelembevételével, a korabeli óvatossági intézkedéseket, valamint az ókori gyógy mód körvonalait. Meglepetés erejével hat, hogy gondolkodó őseink mily fontos gyakorlati szerepet juttattak a tisztaságnak. A higiénére, a korabeli népek közül a legtöbb érzéke a zsidóságnak volt.

Tisztának lenni fizikailag és szellemileg egyaránt. A két tényező az évszázadok során a vallási tételek egy részével azonos lett. Vallásilag megszabták a rituális tisztálkodást.

⁸⁵ B'résit 8.21.

A vallás törvényei fejlesztették ki az erkölcsi tisztaságot, a szellemi nettséget. Az alakítható ember így, csak így tud részese lenni a fejlődő életnek, alkotó eleme lenni a változatos szellemi irányzatnak, mely az ember jobbá tételét tűzte ki maga elé célul.

Mi a dolgunk a világon?

A felelet csak egy lehetett az ember jellemének, egyéniségének alakítása. Csak az lehetett a zsidóság egészének a válasza is, amelyet a zsidó író így fogalmazott meg: „A zsidó történet annak a harcnak a története, amit a szellemnek kellett folytatni a szellem ellenes áramlatok ellen és aki részes a zsidó történelemben, az részes a zsidó szellemben is.”

Jellemünk, egyéniségünk formálása közben is küzdöttünk, síkra szálltunk a szellem híján való áramlatok ellen. Mert ez volt a feladatunk. Mi is részesei akarunk lenni és részesei voltunk a zsidó történetnek az egész világ fejlődésének.

Mert ez feladatunk volt.

De milyen legyen ma a vallásos zsidó állásfoglalása?

Soros szidránk párhuzamos háftárája a Királyok második könyvében található. Érdekes történetet olvashatunk, alkalmas tanítást a jelenre és a jövőre egyaránt.

Baál-Salisából egyik távoli faluból egy vagyontalan jámbor ember zsenge gabonából készült kenyeret hozott Elisa prófétához. Azért jött, hogy a maga egyszerű módján segítse elő a prófétának és a próféta tanítványainak munkáját, melyét a nép érdekében, a jog védelmében fejtett ki. A jámbor ember ajándéka – szegény lévén – kevés volt és félő, hogy nem jut mindenkihez. Az elbeszélés szerint azonban csoda történt.

כי כה אמר יהוה אכל והותר

מלכים ב ד מג

„Mind enni fognak és marad is.”⁸⁶

– szólt az Örökkévaló. S valóban az egyszerű, becsületes, jószívű ember felajánlása elősegítette azok munkáját, akik a köz érdekében tevékenykedtek, akik a jog hirdetői voltak.

⁸⁶ II. Királyok 4.43.

Legyünk mi zsidók olyanok, akik a maguk módján meghozzák áldozatukat, önmagunk formálásával járjunk elől, s a mi áldozatunk méltó lesz elődeinkhez. S mint az előbbi bibliai történet, hosszú századokkal túléli korát.

Mindenható Istenünk!

Add, hogy törvényed legyen továbbra is jellemformáló erőnké!

Hogy az irántad való hűség és a Tan törvényeinek megtartása jelezze vallásos életünket!

Adj erőt, szilárd kitartást, hogy minden hittestvérünk megtalálja helyét az életben, hogy nyugodt körülmények között tudjon dolgozni, s ezzel meghozza áldozatát!

Magasztos nevedért, mindannyiunkért!

Az ember elhagyta a Föld vonzerejét és búvkörét...

Behár szombatköszöntő⁸⁷

„Maga az idő, a század testének tulajdon alakja és lenyomata.”⁸⁸ -olvashatjuk az életet megfigyelő, az életet kitűnően ismerő zseniális író, több évszázaddal ezelőtt megfogalmazott szavait. Megállapítása gyakorlati vizsgálódáson nyugszik. A megfelelő korban élő ember eleven tükörképe annak a kornak, amelyben él, mozgó fényképe az uralkodó állapotoknak, közszellemnek.

Ha fellebbentjük az emlékezés leplét és visszatekintünk a régmúltba, láthatjuk az emberiség szótárában a bizalom szó háttérbe szorult. A bizalom hiányzott, bizalmatlanság ülte meg a szíveket.

ארור הגבר אשר יבטח באדם

ירמיהו יז ה

„Átokra talál az ember, aki bízik a másokban.”

– taníthatta hajdan a szülő gyermekét és nevelte arra – eltérően a zsidó felfogástól, - hogy csak önmagában bízson. Pedig a gyermek fogékony lelkivilága befogadta volna a bizalom sokat sejtető szózatát.

הלומד ילד למה הוא דומהת לדיו כתובה על ניר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה,
לדיו כתובה על ניר מחוק

“Amit fiatal korában tanul az ember, az olyan, mintha tiszta pergamenre lenne írva, de amit öreg korban tanul az olyan, mintha már egyszer letörölt pergamenre vésték volna fel.”⁸⁹

Így fejezi ki a misna a gyermekre való hatás fontosságát és tartósságát szembe állítva ezt a későn szerzett tapasztalattal.

A bizalmatlanság rengeteg szenvedés szülőanyja volt.

⁸⁷ Elhangzott: a Rabbiképző zsinagógájában, 1970.05.29.

⁸⁸ Shakespeare, *Hamlet, dán királyfi*

⁸⁹ Ávot 4.20.

Teltek az évek, múltak az évszázadok. A bizalomra egyre nagyobb, égetőbb szükség lett. Bizalom az ember iránt. Bizalom önmagunk iránt. Megismerkedett a gyermek is ezzel a varázsszóval, a bizalommal, mely rég leeresztett, egymást elválasztó sorompókat nyitott fel, mely meghódíthatlan területekre vezette a kutató embert. Végre bíztunk egymásban, s átadtuk egymásnak a tudomány nehezen megszerzett, féltve őrzött értékeit.

קנה חכמה קנה בינה

משלי ד ה

„Bölcsesség és tudomány lett az igaz ember értelmének célja.”⁹⁰

Minden tudomány kulcsa, felfedezés lehetősége az ember kezébe adatott. Szédítő sebességgel fejlődött minden. Évente annyit, mint régen századok alatt. Az ember legyőzte a gravitációt, az ember elhagyta a Föld vonzerejét és bűvkörét. Bátran, őszintén kiáltottunk fel: „Legyőztük a természetet!”.

Valóban legyőztük a természetet?

Napilapjainkban állandóan olvashatjuk, a televízió világot elénk hozó képernyőjén rendszeresen láthatjuk a megdühödt természet kegyetlen pusztítását. Az árvíz dübörögve tört be a megművelt földekre, elpusztítván állatot és termést. „Oda lett az emberek vetése”⁹¹ – kiáltana fel a víz pusztítását látván a költő. Ezrek keze munkája, jelene és jövője lett az áradat áldozata. A víz, a hajdani jóbarát, a segítő, az élet biztosítója, az alapvető szükséglete ellenünk fordult, ellenségünké vált. Mint láncát letépő örült, úgy vágat az áradat, elfoglalva új, bevetett területeket, s maga mögött csak a pusztítás reménytelen képe és a rombolás sokasága látható.

De e szörnyű természeti jelenség, melynek akár közvetve, akár közvetlen valamennyien részesei vagyunk, bebizonyította, hogy az ember élni érdemes és az ember mások sorsáért is aggódik.

לא תעמוד על דם רעך

ויקרא י"ט פסוק ט"ז

„Ne állj tétlen – közömbösen, midőn társad életveszélyben forog.”

⁹⁰ Mislé 4,5,

⁹¹ Vörösmarty Mihály: A vén cigány (1854)

Kötelességünk a segítség. Emberi kötelesség. A vízáradat miatt száműzöttek bízhatnak, bizodalomuk jogos, szerte az országból segítő kezek sietnek a bajba jutottak megmentésére.

És az áradat már visszavonul, látja az összefogást.

„Maga az idő, a század testének tulajdon alakja és lenyomata” – mondtuk az előbb. A mi évszázadunk változatos. Tragédiát tragédiára követett, de most már lehet bízni.

Lehet bízni?

Bízunk az emberben, aki ment, aki segít, aki méltó az életre, aki méltó az ember névre.

מקלות מים רבים אדירים משברי ים

תהלים צג ד

„Nagy vizek hangjánál hatalmasabbak a tenger hullámai, de hatalmasabb a magasban az Örökkévaló.”⁹²

Mindenható Istenünk!

Fékezd meg a természetet, hogy ne pusztítson!

Fékezd meg az embert, hogy éljen társa mellett békességben!

⁹² Zsoltárok 93.4.

A barátságra felépülhet a gondolkodásmód azonossága

Beháálotchá szombatköszöntő⁹³

שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה

משלי י יב

„A gyűlölet civakodást szít, de minden nézetkülönbséget eltakar a szeretet.”⁹⁴

Az ókori bölcs – Szentírásunkban levő – meghatározását hosszú évszázadokkal e tétel megfogalmazása után is örök értékű igazságnak fogadhatjuk el. Hosszú történelmi múlttal rendelkezik az a napjainkban is érvényben lévő fogalom, melyet kölcsönös megbecsülésnek nevezünk.

חוקה אחת תהיה לכם ולגר

במדבר טו טז

„Egy törvényed legyen neked s az idegennek egyaránt”⁹⁵

– szól ékesen a refrén szerűen visszatérő tórai parancs.

A nem zsidó ember megbecsülésének egyik legpregnansabb példáját hetiszakaszunkban láthatjuk, melyet az *aggáda* élénk fantáziájú gondolatvilága kiszélesít, kiszínesít.

Így szól a hagyomány: A „rabszolgaság házából” megmenekült Mózes vezette nép rótt a kietlen, akadályokkal teli pusztai útját a honfoglalás felé. A Szent Hajlék fölött lebegő isteni felhő csak az indulás vagy a megpihenés idejét határozta meg. Az útirány kijelölésében nagy segítséget nyújtott a midjanita Chováv ben Reuél.⁹⁶ Midón a nép útjának végcéljához közeledett Chováv – érezvén, hogy megtette feladatát – haza akart térni öveihez. Így szólt:

⁹³ Elhangzott: a Dohány utcai zsinagógában, 1970.06.19.

⁹⁴ Mislé 10.12.

⁹⁵ Bámitbár 15.16.

⁹⁶ Mózes apósa

עזב עזבתי בארץ מולדתי את משפחתי ואת נכסי

ואהבת את הגר...⁹⁷

„Elhagytam családomat, országomat, szülőföldemet és vagyonomat. Most visszatérek, s megismertetem népemmel Istenetek nagyságát, törvényeitek sokoldalúságát.”⁹⁸

Az idegent szerető más embert is megbecsülő Mózes hálatelt szívvel kérlelte:

ויאמר משה, שבה נא בתוכנו, ושמעו בני עמך כי עזבת את כל אשר לך ותדבק ביי,
ועשו גפ הם כמוך ונספחו אלינו

„Ne tedd ezt, ne hagyj el bennünket, maradj velünk! Olybá veszünk, úgy megbecsülünk, mint bárkit testvéreink közül. S néped látja, hogy te velünk együtt ragaszkodsz Istenünkhöz, akkor csatlakozik hozzánk, akkor megérti elveinket, feladatunkat, s ők is megbecsülnek bennünket.”

Az *aggáda* az ókor különös világában többek között így formálja meg a zsidóknak másokhoz való viszonyát.

Egy későbbi nagy gondolkodó Mendelssohn erről a következő véleményt alkotta:

„Egyesek azt állítják, hogy a barátság a gondolkodásmód azonosságán nyugszik. – De én úgy találom, hogy fordítva van, mert a kölcsönös megbecsülésnek a barátságra felépülhet a gondolkodásmód azonossága.”

Mendelssohn elvét ma is valljuk, hiszen a világ annyira különböző, a felfogások annyira megoszlanak, de ősi parancsunk arra kötelez, hogy megkülönböztetés nélkül tiszteljünk mindenkit, kinek célja nemes, s az ember jobb megértését szolgálja.

⁹⁷ Ibid, a modern héberre átültetett változatot lásd: Levner, Jiszáél Binjámin (1862-1916), *Kol Ágádot Jiszáél*, Jerusálajim, 1968 / Veáhávtá et háger....

⁹⁸ Az *aggáda* forrása: Menáhot 95. és Jálkut Simoni, ibid, a modern héberre átültetett változatot lásd: Levner, Jiszáél Binjámin (1862-1916), *Kol Ágádot Jiszáél*, Jerusálajim, 1968. II. kötet p.86

Rabbiavatás(om)⁹⁹

A 20. század egyik legnagyobb zsidó írójának klasszikussá vált novellája az Érzések zűrzavara címet viseli.¹⁰⁰ E két szó kifejezi a lelkemben máig dúló vihart.

Érzések zűrzavara.

Gyász és fájdalom, hála és bizakodás.

A gyász, mert elvesztettem drága édesanyámat, ki nem érhettem meg vágya betelesülését, hogy fáradt, áldó kezét rabbi fia fejére tehesse. Huszonegy nappal ezelőtt ragadta el a végzet.¹⁰¹ E percben rajongásig szeretett édesanyámra gondolok.

Boldog vagyok, hogy édesapámat magam mellett tudhatom, kinek mély vallásosságából, élettapasztalatából, bölcsességéből sokat merítettem.

והיו עיניך רואות את מוריד¹⁰²

ישעיהו ל כ

Tisztelt Igazgató Úr! Professzoraim, Tanítómestereim!

Életemben sorsdöntő fordulat következik be. Végleg elhagyom az iskolapadot. Legyen ez az óra a köszöneté, a háláé. Legyen kifejezője a hitvallásnak.

כל המונע הלכה מיפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו¹⁰³

סנהדרין צא ב

Hat évig hallgattam a különböző stúdiumokat. Vallom, professzoraink tudásuk legjavát nyújtották, hogy felkészítsék gyülekezeteink leendő vallási vezetőit. Örökké emlékezetes marad a Biblia világa, Szentírásunk tartalmának, nyelvezetének újszerű magyarázata, aggáda kincsünk interdiszciplináris elemzése, analógiájának keresése világirodalmi remekművekkel a héber klasszikusok megtalálása.¹⁰⁴ Áttekintést nyertünk a filozófiai irányzatokról, filozófusok olykor hányatott, olykor reményteljes életéről.¹⁰⁵ Feltárultak előttünk vallásunk gyakorlati kérdései, a *Sulchán Áruch* halachikus jelentősége és a szent nyelv harmóniája.¹⁰⁶ Figyelmünket lekötötte a

⁹⁹ Elhangzott: az Országos Rabbiképző Intézetben, 1974.01.10.

¹⁰⁰ Stefan Zweig, *Érzések zűrzavara*, Budapest, 1968.

¹⁰¹ Hanuka negyedik napján hunyt el áldott emlékű édesanyám, Jehudit bát Yoel, zichroná livrchá

¹⁰² Jesája 30.20.

¹⁰³ Szánhedrin 91 b

¹⁰⁴ A Szentírást, a zsidó irodalmat és az aggáda tudományát Prof. Dr. Scheiber Sándor tanította.

¹⁰⁵ Általános és zsidó filozófiát Prof. Dr. Szemere Samu tanította.

¹⁰⁶ A Sulchán Áruchot és a bibliai héber nyelvet Dr. Salgó László főrabbi tanította.

homiletika. Törekvés a tökéletes szerkezetre, a tiszta nyelvre, formák betartására.¹⁰⁷ A történelem évezredek lapjai nyíltak meg, megvilágítva társadalmi összefüggéseket, keresve okot és okozatot.¹⁰⁸ Felcsillant a Talmud gondolatvilága, az *ámorák* logikus szövegmagyarázata, az exegézis lenyűgöző világa.¹⁰⁹ Újjáéledt a tradicionális dallam, megújult az érdeklődés a zsidó énekkultúra iránt, megismertük a szombatok és az ünnepek zenei világát.¹¹⁰

Hat év őszinte fáradozásáért hangozzék el szívem mélyéről ismételten a köszönet.

Hivatásom lényegét leendő pályámon *B'résit* könyvének patinás szavaival körvonalazom:

יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

בראשית יח ט

„Tanítsa házanépét hasson környezetére!”¹¹¹

Zsidóság – különös fogalom. Indítója hatalmas világvallásoknak, ihletője zseniális gondolkodóknak. Formálója korok arculatának, alakítója nemzedékek eszmevilágának. Hogy miért? Egyetemes jellegében, humánumban véljük felfedezni indokai forrását.

אדם הולך ואינו יודע להיכן הולך

תנחומא. פרשת תולדות

„Az ember halad, de ritkán látja kristálytisztán életének meghatározott célját.”¹¹²

Vannak zenei monstrumok, hatalmas orgonák, melyek egyik manuálóján a vox humana felirat csillog. A manuálé működtetésekor az emberi hang színéhez hasonló csendül, száll az éterbe. A tehetség alkotott olyan gépet, amely utánozza, utánozni képes az emberi hangot.

A követők felelőssége, az új rabbinemezedék feladata, ismételten ráirányítani a figyelemet a Tan emberségére, hogy a zsidó ember lelkében megfogant érzelmeket, a szív indulatait, a tetteket a vox humana jellemezze. Legyen e megnyilatkozás tudatos, őszinte és igazi, s ne – mint az orgonánál – imitáció.

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט

בראשית יח י

„Megtalálni az Örökkévaló ösvényét az igazság szerint s a jog alapján.”¹¹³

¹⁰⁷ Homiletikát és Hagiographat Dr. Benoschofsky Imre főrabbi tanította.

¹⁰⁸ Az egyetemes és magyar zsidó történelem Prof. Dr. Schweitzer József főrabbi tanította.

¹⁰⁹ Talmud Statariae-t Domán Ernő főrabbi, Talmud Cursoriae-t Weisz Dávid főrabbi tanította.

¹¹⁰ E studiumokat Ádám Emil karnagy, Feleki Rezső főkantor és Kármán György zenetudós tanította.

¹¹¹ B'résit 18.19.

¹¹² Tánchumá, Párását Toldot

¹¹³ B'résit 18.10.

Szükségszerű, hogy a rabbi legyen a hit őre, a hagyományos liturgia irányítója, Isten egységének hirdetője. Gyámolítója az elesetteknek, ki a remény és a bizakodás légkörét teremti meg, ki a szeretet szavaival vigasztalja a gyászolót, aki tanulva tanít s kinek erőssége a segítség. Majd három évtizeddel a kataklizma után a fiatal rabbi legnemesebb feladata az is, hogy végtelen szeretettel vigasztalja a holokauszt túlélőit.

למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו

בראשית יח יט

„Hogy bekövetkezzék rajtunk Isten áldása.”¹¹⁴

A Rabbiképző Intézet egyik nagy érdeme, hogy fellobbantja a tudásra vágyók lángját. A szikra mindannyiunkban rejtezik, mely külső hatásra vár, hogy elemi erővel törhessen elő. Majd százéves intézetünk tudós rabbikat, igaz embereket adott a magyar zsidóságnak, s az egyetemes emberiségnek, akik magasba emelték hitünk világító fáklyáját. Akik nemcsak égtek, de másokat lángra is lobbantottak. Példaképek ők, méltók az ideál megtalálására. Útjukat keresve, útjukat követve megérlelődött bennem hivatásunk iránti alázat. Hiszem a talmudi traktátusban tanulatokat:

כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להנשא

ברכות סג ב

„Mindenki, ki aláveti magát a Tóra törvényeinek, végül magas régiókba emelkedhet.”¹¹⁵

Az Örökkévaló áldása lebegjen leendő gyülekezetemen és a magyar zsidóság egyeteme felett! A Mindenható áldása legyen Alma Materünk felett, hogy továbbra is fellegvára lehessen Magyarország és Közép-Európa zsidó vallási, tudományos, szellemi életének, hogy még hosszú ideig rabbigenerációk kerülhessenek ki intézetünk meghitt, megszentelt falai közül.

¹¹⁴ B'réšit 18,19.

¹¹⁵ Beráçhot 63/b

45 ÉVVEL KÉSŐBB

Székfoglaló beszéd¹¹⁶

Az egykori fekete hajú fiatalember, akit akkor még csinosnak mondtak, most itt áll előttetek ősz hajjal, két gyermek és három unoka apjaként, nagyapjaként. Keresi a szavakat és azt mondja a héber imádsággal „*Báruch ata háSém*, Legyen áldott az Örökkévaló, *Sehehejánu, vekimánu vehigijánu lázman háze*, aki életben tartott, és megtartott bennünket, s megengedte számomra, hogy megérjem ezt a mai napot. ”

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy az egykori ifjú *bál tfilá*, előimádkozó, rabbijelölt immár a közösség akaratából – Szeged, Frankel, Dohány, Izrael, OR-ZSE zsinagógái után - e gyülekezet rabbija lehet, és élete hátralévő éveiben, *im jirce háSém*, Isten szent nevét és a közösséget szolgálhatja erről a szószekekről.

Képek, apró villanások rajzolódnak ki előttem.

Az első szüleim fényképe.

1974. január 10-én avattak rabbivá. Akkor borostás arccal, fekete szakállal fogadtam Scheiber Sándor áldását, és ott káddist mondtam, mert három héttel korábban vesztettem el édesanyámat. S nem tudtam, hogy szinte pár héttel később az apám is halálos beteg lesz.

Édesanyám nem érthette meg, hogy áldó kezét rabbi fia fejére tehesse.

Apám pedig nem láthatott szószekeken. Most úgy érzem, a magasságokból rám néznek és bíztatnak.

Második szavam a köszöneté az előző közösségemnek, az OR-ZSE zsinagóga híveinek.

Gyerekeim néhány perccel ezelőtt telefonáltak otthonról, Izraelből, s biztosítottak arról, hogy lélekben velem lesznek ezen a napon.

Néhány gondolat az elődökről. Itt szolgált Hoffer Ármin, aki a legnagyobb Talmud tudósok egyike volt, Berkovits József, a cionista rabbi, Benoschofsky Imre, a filozófia professzora, Dér István, odaadó, csendes, halkszavú mester, Schweitzer József, aki ott állt a rabbiavatásomon négy évtizeddel ezelőtt, és Löwy Tamás, aki évtizedeken keresztül volt e közösség rabbija, a hagyományhűség megtestesítője.

Legjobb tudásommal szeretném a ő szellemi hagyatékukat átvenni, és erre nevelni a gondjaimra bízottakat.

¹¹⁶ Elhangzott: a Hegedűs Gyula (Csáky) utcai, Benéi Jiszráél zsinagógában, 2013.10.11.

Önök azonban nemcsak a magyar rabbi történet, a magyarországi vallás –és kultúratörténet „szentélyében” vannak, hanem a magyar építészettörténet egyik nagyon fontos és értékes remekművében, amelyet Baumhorn Lipót valósított meg

Amikor belépek a szegedi, vagy a Páva utcai zsinagógába, a mennyezet alatt egy héber felirat tárult elém:

על שלושה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים

אבות א ב

„Három dolgon alapszik a világ: a Tórán, az Isten szolgáláton és a szeretet gyakorlásán.”¹¹⁷

Tóra, Isten szolgálat és az emberek szolgálata.

A zsidó hagyomány felveti azt a kérdést, hol lakik a Mindenható. A választ jól ismerjük a Szentírásból: *Kvodo málé olám*, Isten dicsőségével tele van az egész világ, Ő mindenütt jelen van. A hászid rebbe pedig azt mondták, Isten ott van, ahova te beengeded, ahol háza van.

Épített háza, vagy szellemi otthona.

Az első és legfontosabb céloom azon út folytatása, amelyet az előbb említett kiváló rabbik megkezdték. Beengedni továbbra is Istent a falak közé, illetve a szívünkbe és lelkünkbe. A magyarországi status quo, neológ zsidóság fennmaradásának ez az egyik, legdominánsabb feltétele. Hogyan és miképpen lesz képes arra, hogy újraértelmezze a hit fogalmát hagyomány tisztelettel, de ugyanakkor meghallgatva azt az elvet, amelyet a Rabbiképző Intézet legnagyobbjai úgy fogalmaztak *Wissenschaft des Judentums*¹¹⁸, azaz a zsidóság tudományosságával.

Hitem és meggyőződéseim szerint e két fogalom elválaszthatatlan.

A vallás és a vallástudomány.

Jónéhányan ott voltak a modernkori zsidóság egyik legfelemelőbb eseményén Csepelen, ahol egy új zsinagóga alapkövét raktuk le¹¹⁹. Megtiszteltek azzal, hogy e magasztos eseményen néhány szót szóljak. Alkalmam volt arról beszélni, hogy a héber nyelvben milyen elnevezései vannak a zsinagóga szónak. Az első, *bét hátfilá*, az imádság háza, a második, *bét hámidrás*, a tanház, a harmadik, *bét hákneszet*, a gyükekezet háza.

¹¹⁷ Misna Ávot 1.2

¹¹⁸ A magyarországi *Wissenschaft des Judentums* íve Löwöktől Scheiberig, a tanulmány a 03 217 számú MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkájának keretében íródott, az alábbi tanulmányokra támaszkodva: Glässer – Zima 2012., Glässer 2013.

¹¹⁹ 2013. január 27-én a holokauszt áldozatainak emléknapján volt az alapkövetétel. A zsinagóga a mai napig nem épült fel (2000, július)

Ha itt a XIII. kerületben, Új Lipótvárosban együttesen, közösen megpróbáljuk továbbépíteni a meglévő épületet a zsidóság vallási, valláskulturális arculatát, Isten házának mind a három elnevezését át kell élnünk és megtölteni tartalommal.

Legyen *bét hátfilá*, változatlanul az imádság háza, ahol az ősi nyelven és a magyar askenázi zsidóság hagyományának megfelelően fogalmazzuk meg újra és újra imádságainkat.

Legyen *bét hámidrás*, tanház, ahol terveink és elképzeléseink szerint, minél többet taníthassunk idősebbeket és fiatalokat, mindazokat, akik áhítattal várják a Biblia, a Misna, a Gmárá, a későbbi irodalom szavát, akik nyitott szívvel fogadják az elfelejtett, vagy még meg nem tanult klasszikus textusokat. Szeretném tanítani „nem középiskolás fokon”¹²⁰ mindazokat, akik ezt igénylik.

Legyen *bét kneszet*, a közösség háza, olyan közösséget formáló erő, amelyből meríthetünk. Építhetjük ezt a szűkebb kis közösséget itt, a kerületben, a fővárosban és az egész országban. Felajánljuk *mászé jádájim*, kezünk munkáját, szívünk érzelmét és tudásunkat.

Egy régi legenda szerint egy hászid faluban élt a kotzki rebbe¹²¹, aki mikor magas korban elhunyt, az Örökkévaló színe elé került. A Mindenható azt kérdezte tőle, hogy mit tett a földi életben. A történet szerint a rebbe maga elé nézett, egy kicsit gondolkodott, majd így válaszolt: - Drága Jóistenem, én megpróbáltam...

Hatvanöt évesen állok itt most előttem, kicsit zavarban vagyok. Nem a rutin hiánya, hanem a korom miatt. Elkezdni és folytatni a munkát egy új közösségben, zavarba ejtő. Én megpróbálom szívvel, lélekkel, erővel, enegiával.

Ám egyedül nem megy.

Talán nem véletlen, hogy ezen a héten a hetiszakas neve *Lech Lechá*, Indulj el. Elindulok tehát ezen az úton.

Fogadjátok el a közösség új rabbijától az első rabbinikus áldást annak reményében, annak hitében, hogy a Világ Alkotója meghallgatja azt!

Jevárechechá...

¹²⁰ József Attila: Születésnapomra, 1937. április 11.

¹²¹ Menáchem Mendel miKock (1787-1959), a lengyelországi Kock településen alapította meg hászid, dinasztikus mozgalmát. Magyarországon Márton Buber, Száz hászid történetéből ismerjük.

Makettek és zsinagógák¹²²

Együtt imádkozunk az Örökkévalóhoz, mert a zsidó ember imádsággal köszönti az új zsinagógai esztendő, s egyben azt mondja a másoknak: *sáná tová*, boldog új évet, s ha valamivel megbántottalak, bocsánatot kérek. Az első rabbinikus szó tehát legyen a bocsánatkérésé, akit akaratom ellenére véletlenül megbántottam, afelé szóljon e helyről a megkövetés szava. Mert így illik, így kívánja a zsidó hagyomány, hogy tiszta lappal indulhassunk a következő, a most már beköszöntött újév elé.

A jubileumok évét üljük. 150 éves a Dohány utcai zsinagóga, ugyancsak 150 esztendő a kőszegi zsinagóga.

The image shows a handwritten Hebrew letter on aged paper. At the top, it is dated '1874' and addressed to 'Az örökkévaló szellemhez, istenhez, Örökkévalóhoz és az összes zsidókhoz'. The sender is identified as 'Mór Grósz' from 'Kiskunhalas'. The letter's subject is 'A zsidó újév esztendőjéről'. The text is written in a cursive script and discusses the significance of the Jewish New Year (Rosh Hashana) and the author's personal reflections and wishes for the coming year. It mentions the author's age and the anniversary of the synagogue in Kiskunhalas.

Grósz Mór levele a Rabbiképző tanári testületének

140 évvel ezelőtt Kiskunhalason egy Grósz Mór nevű tanító hozzákezdett egy különleges makett építéséhez.¹²³ Kiskunhalason nagy zsidó közösség volt egykoron, zsinagógája pont egy év

¹²² Elhangzott: a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában Ros Hásáná este, 5774- 2014.09.24.

¹²³ Sch. A., Vizualitás és pedagógia. Egy zsidó pedagógus életútja a 19. század második felében Magyarországon

múlva lesz 154 esztendő, 1860-ban építették. E közösség egyik kiváló pedagógusa volt a már említett Grósz Mór, kinek neve mára a feledés homályába veszett. Grósz rájött, hogy az úgynevezett frontális oktatást szemléltető eszközökkel kell színesíteni. Épp azt tanította ebben az időszakban, hogy amikor Izrael gyermekei kivonultak Egyiptomból, a sivatagban építettek maguknak egy szentélyt, amelyet héberül *Miskánnak* hívtak. A pusztai hajlék az a hely, ahol Izrael gyermekei első alkalommal mutattak be áldozatot Istennek. *Miskán*, a gyülekezet sátra. A Tóra pontosan leírja, hogyan nézett ki. Ezt azonban nem egyszerű megérteni annak ellenére, hogy a bibliai héber precízen határozza meg a részleteket, ám a sok ezer évvel korábbi szöveg megvilágításra szorult. E tehetséges tanárember felismerte a nehézségeket, ezért a szentírási szöveg alapján készített egy makettet. Kis, apró fadarabokból megépítette a „gyülekezet házát”, hogy tanítványai megértsék pontosan milyen volt a *Miskán*. Így meg tudta mutatni, milyen volt a bejárat, hol volt az oltár, a kézmosó, az áldozat helye, hol voltak a kohaniták és hol a leviták. Szemléletessé, élővé tette az ókori szöveget. Korát meghazudtolva vezette be a vizualitást az oktatásba.

Közössége biztatására a *Miskán* makettjét elküldte 1871-ben a bécsi világkiállításra, ahol aranyérmét nyert vele. Két évvel később, 1873-ban a londoni világkiállításon ismét aranyéremmel jutalmazták Grósz Mór, a kiskunhalasi tanító munkáját. Óriási a siker, csak egy helyen nem értik meg az immár világhírű pedagógust.

Kiskunhalason.

Ismerős a történet?

Ekkor levélben fordult az Országos Rabbiképző Intézet tekintetes tanári testületéhez, mikor is felajánlja az akkori rabbiképzőnek, hogy pedagógiai célra odaadja a makettet. Visszautasítják. Grósz Mór, a kétszeres aranyérmes makett készítő, a *Miskán* első magyarországi megálmodója és megalkotója műve az enyészetté lett.

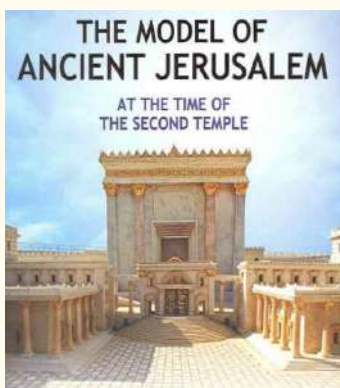
in: „A tanítás az élet kapuja”, Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából, főszerk: Schweitzer József, Budapest, 1999. pp. 157–177.
ISBN 963-OO-2425-X
ISSN 1585-5988

A jeruzsálemi Izrael Múzeumban nagy átalakításokat végeztek a közelmúltban. A múzeum középpontjában sok száz ember többéves munkájának eredményeképpen megkonstruálták az ókori Jeruzsálem makettjét, mely immár állandó kiállításként mindig látható lesz az odalátogatók számára.

A maketten felülnézetből tekinthető meg az ókori Jeruzsálem úgy, ahogy Heródes idejében állt. Ott látható Heródes palotája, mellette a Hippodrom, amellet a színház, s nem messze tőle a Szentély, a zsidóság legszentebb helye, melyből megmaradt a mai napig a *Kotel HaMaaravi*, a Siratófal. Az ember megrendülten nézi az ókori világ egyik legnagyobb csodáját. Ahogy ott álltam az Izrael Múzeumban a makett jobb áttekintését szolgáló hídon, eszembe jutott Grósz Mór, akiről azonban senki nem hallott Jeruzsálemben.

Elgondolkodtam, vajon mi lesz a makettek sorsa, s vajon mi a zsinagógáké. Mert nem messze Jeruzsálemtől, néhány tíz kilométerre Tel-Avivban, a Bet haTfucot Múzeumban ott van a Dohány utcai zsinagóga makettje gyönyörű, reprezentatív kivitelben. A múlt héten pedig ott voltam, amikor felavatásának 150. évfordulóján újraszentelték ezt a monumentális, lenyűgözően gyönyörű templomot Budapesten.¹²⁴

Valójában nem a maketteknek, hanem az épületeknek ez volt, és ez ma is a 21. században, e változó és felgyorsult, zaklatott, eseményekkel terhelt korunkban is változatlan feladata.



A Jeruzsálemi Szentély modellje az Izrael Múzeumban

¹²⁴ A Dohány utcai Zsinagóga 150 éve, Tudományos konferencia a Dohány utcai Zsinagógáról, 2010. május 2-3. szerk: Lancz Kft., Budapest, 2010 ISBN 978-963-06-9861-0

Amikor eljövünk ide pénteken vagy szombaton, ünnepen: Peszahkor vagy Jom haacmautkor, mindig várjuk a tanítás szavát a zsinagógában, mert évezredek óta ez az elsődleges feladata. Most nyáron ott voltam a világ legmélyebb helyén, az Ein Gediben található zsinagógában. A négyszáz méterrel a tenger szintje alatt 1800 évvel ezelőtt épített zsinagógában is megjelennek a héber szövegben a mindenki által ismert szavak: „Legyen békéje Izraelnek!”

A zsinagóga fogja össze a közösséget. Természetesen rabbik, világi vezetők mindannyian mondjuk, gyertek a templomba, hiszen a zsinagóga épülete a maga összességében szimbolikus tartalmában és valójában állandóan invitál.

Van, aki meghallgatja, van, aki nem.

Itt mindenkit szívesen látnak. Aki rendszeresen jön és azt is, aki alkalmanként tér be Isten házába. A zsinagóga kapuja mindig nyitva áll, mindig hív, hogy közösséget formáljon, hogy segítse a zsidó öntudatot, mutassa az összetartozás erejét, az egymás iránti felelősséget. Tudjuk jól, ha a zsidó közösségben egyvalaki vétkezik, akkor azt mondják, “ilyenek a zsidók”. A közösségnek formáló ereje van. Összetartó ereje. A zsinagóga összegyűjti a népet örömben és bánatban.

1686-ban Budán, amikor Lotharingiai Károly serege elfoglalja egész Budát, több tucat szefárd zsidót felkoncolnak a mai Táncsics Mihály utcai középkori zsinagógában. Ott temették őket el a zsinagóga aljzatán, majd sok száz évvel később, 1965-ben, Scheiber professzor irányításával, elhoztuk e meggyilkolt zsidók csontjait, és eltemettük a Kozma utcai zsidó temetőben a mártír emlékmű háta mögött. Emlékszem a megrendült fiatal arcokra, amint együtt mondtuk a több száz éves csontok felett a *Kádis* imát.

És a zsinagóga a második otthonunk az örömben. Amikor esküvőt vagy bár-micvát tartunk, vagy névadás idején, amikor új embert fogadunk be a közösségbe, és amikor imádkozunk az Örökkévalóhoz. Még akkor is így van ez, ha a zsidók egy része ma már nem tud héberül olvasni.

Okolhatjuk ezért az elmúlt száz év történelmét ?

Van, aki 60-70 éves korában kezd el héberül olvasni tanulni, kezdi el tanulni a héber ábécét. Egy régi legenda azt a kérdést veti fel, hogy milyen nyelven lehet imádkozni. A talmudi válasz szerint

minden nyelven, hiszen Isten minden nyelvet ért. A Mindenható nemcsak a szavak nyelvét érti, hanem a gondolatokét, az érzelmekét is. Sámuel I. könyvének első fejezetében olvassuk Hánáról, hogy mikor imádkozott

רק שפתייה נעות וקולה לא ישמע

„hangja nem hallatszott, csak az ajkai mozogtak”¹²⁵.

Az Örökkévaló ezt is meghallotta.

Visszatérve a legendára, ha ismersz egy *Alef* betűt, egy *Bet*-et, egy *Gimmel*-t, és ezeket a betűket elmondod, akkor van a magasságokban Valaki, egy nagy Organizátor, aki összerakja ezeket a betűket, és tudja, hogy mi van a szíved mélyén, hogy mit érzel a családot, a szeretteid, a néped, a közösséged iránt. A kimondott szó és a cselekedet hitelességének felelősségét.

Ros Hasana idején, a zsidó újévkor a zsidó ember nem ujjong, nem mulat, hanem imádkozik, és önmagába száll. Önkontrollt, önvizsgálatot tart. Mit tett jól, vagy mit kevésbé. Mit kellene másképpen tenni az elkövetkezendő időben Péntek este lévén nem hangzik el az *Ávinu Málkenu*, csak holnap. Nincs sófár fújás, csak az ünnep második napján, mert *sabbat*kor nem lehet sófárt fújni. Most mégis egy mondatot az *Ávinu Málkenu*ból¹²⁶ idézek:

Atyánk, Királyunk!

“Nyisd meg a Magasságok kapuját a mi imádságaink előtt!” S hallgasd meg fohászunkat!

Szálljon a közösség imádsága egészségért, békességért és nyugalomért! Mindenható Istenünk, adj a betegnek egészséget, az elesettnek segítséget, a rászorulónak támaszt! Add meg nekünk, hogy segíthessünk! Add meg nekünk a lélek és a fizikum biztonságát, hogy ne kelljen senkinek félnie, hogy ne legyen rossz szavak asszociációja, amely hittestvéreink egy részét felkavarja, megriasztja! Add meg a lélek és a fizikum békességét!

Szálljon e közösségre a mi ősi rabbinikus áldásunk annak reményében, hogy a Világ Alkotója, a Mindenható Úristen meghallgatja azt!

¹²⁵ Sámuel.1.13

¹²⁶ Ráv Ámrán Gáon IX. századi imakönyvében már szerepel ez a mintegy negyven mondatból álló fohász-sor. Mindegyik e két szóval indit: Ávinu Málkenu, Atyánk, Királyunk! Az ima forrása: Táánit traktátus 25b.

Soha ne féljünk!¹²⁷

כל העולם כולו גשר צר מאוד
והעיקר והעיקר לא לפחד כלל

רבי נחמן מברסלב

„Az egész világ olyan, mint egy szűk, mint egy keskeny híd, amelyen végig kell mennünk, s az a legfontosabb, hogy soha ne féljünk ezen az úton”.

E szavakat fogalmazta meg az 1772 és 1810 között a chászidizmus negyedik nemzedékének egyik legrepresentatívabb, legkiválóbb egyénisége, szellemi vezetője, a híres, s a mai napig hatalmas népszerűségnek örvendő egykori tanítómester, rabbi Nachman miBresláv, más néven Nachman Meumann. A *Likuté Maharán, Tanja* 48. oldalán fogalmazza meg e zseniális jámbor tudós halandó életünk egyik kvintesszenciáját. E mű egyike az ilyen jellegű legfontosabb összefoglaló munkáknak.

Ünnepi üzenetemben hidakról kívánok szólni. Hidakról, amelyek összekötnek. Hidakról, amelyek időnként elválasztanak, melyek folyókat, vagy mély völgyeket hidálnak át. Hídról, amelyet rabbi Nachman miBreslov az emberi élethez hasonlított.

Mostari híd

Nem olyan régen oktatóinkkal, munkatársainkkal, hallgatóinkkal, mintegy autóbusznyi csoport Boszniába és Horvátországba látogattunk. Tanulmányi kirándulásunkon végigjártuk e két gyönyörű országot, de mindenekelőtt azokat a zsidó nevezetességeket, melyek az európai zsidóság kultúrájának, e kultúra összességének is maradandó alkotásai. Az elpusztult emlékek nyomában jártunk, leróva a kegyeletet azokon a helyeken, ahol egykoron őseink éltek, és maradandót alkottak mindaddig, amíg el nem sodorta őket a történelem áradata, a gyűlölet vihara.

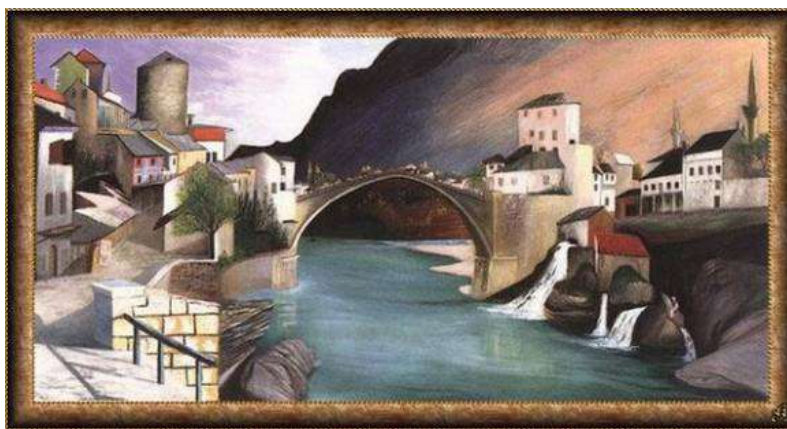
Az első helyszín Mostar volt, amelynek talán leghíresebb látványossága a magyar festőművészet kiemelkedő alkotója Csontváry Kosztka Tivadar által is megfestett mostari híd. Egyesek azt tartják, hogy már a római korban a gyönyörű Neretva folyó két oldalát híd kötötte össze, de erről a különleges építészeti csodáról, a mostari hídról 1452-ből maradt fenn az első

¹²⁷ Elhangzott: a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában, Ros Hásáná este, 2015.09.13.

írásos feljegyzés. A híd mindkét oldalán évezredek óta laktak. Az egyik oldalán az egyik hatalmas világvallás képviselői, a másik oldalán egy másik világvallás hívei.

Egyedül ez a híd kötötte össze őket.

A két oldalon élő népeiséget más nem nagyon fűzte egybe, inkább ellenségeskedés, mi több gyűlölködés, villongás, időnként háború. De e keskeny híd fizikailag mégis összekötötte őket. Nehezen járhatóan, bizonytalanul ingatag módon, habár időtálló kőből épült. A több mint négyszázötven esztendő híd életének kétségtelenül legtragikusabb napja: 1993. november 9. volt, amikor a délszláv háború idején horvát tankok pár óra alatt szétlőtték. Megsemmisítve, darabokra bombázva azt a vékony szálát, a kőből alkotott törékeny kapcsolatot, amely évszázadokon keresztül büszkén emelkedett a város fölé és hirdette, hogy mégis összekapcsolja valamilyen módon a két világot, a két gondolkodást. A háború végét követően azonban mégis újjáépítették. A magyar műszaki kontingens katonái is segítettek a rekonstrukción. A híd ma újból járható a gyalogosok számára. Tankok, fegyverek többé nem mehetnek át rajta. Csak emberek, akik békében, nyugalomban és szeretetben kívánnak élni.



Csontvári: Római híd Mostárban (1903)

Amikor Mostarban jártunk, láttuk az újjáépített mostari hidat.

Elhagyva a világörökséget képező csodálatos építményt, nem olyan messze egy szinte üres telket találtunk, amelyet kerítéssel vett körül a helyi önkormányzat. A kerítés feltűnő a maga nemében. Több helyen mágen dáviddal és menórával ölelt díszítés borítja. Megálltunk ott. Nagy nehezen bejutva a telekre egy picinyke panelből készített épületre leltünk. Az oldalán ékes bosnyák nyelven és a könnyebbség kedvéért angolul a következő felirat volt olvasható:

JEVREJSZKA SINAGOGA
JEWISH SYNAGOGUE

Investitor: GRAD MOSTAR CITY OF MOSTAR

Mostarban patinás, sok évszázados zsidó közösség volt. A II. világháború ezt is megsemmisítette. 137 mártírja van az ottani genocídiumnak. Emléküket a zsidó sírkertben a szomorú fűzfák árnyékában őrzi egy mívés emlékmű. A mostari helyi hagyomány szerint, és ebben megegyeznek mind a két világvallás helyi reprezentánsai, ha felépül egyszer újból a zsinagóga, ha betelepszik zsidó közösség újból e régi városba, a mostari hídon az összekapcsolás, a kapcsolatteremtés, ma úgy is mondhatnánk a párbeszéd hídján, e nehezen járható hídon először majd a zsidóknak kell végigmenni, noha Mostarban jelenleg egyetlen egy zsidó sem él.

A Húrok hídja Jeruzsálemben

Az új-ősfőváros Jeruzsálem különleges földrajzi adottságait kihasználva a több ezer éves, illetve sok száz éves épületek árnyékában építészeti királynőként magaslik ki a város új ékessége a Húrok hídja¹²⁸, *Geser hámitárim*. Építésze korunk egyik legnagyobb hídépítő zsenije a spanyol születésű Santiago Calatrava Valls, aki szobrászként is nemzetközi elismertséget vívott ki magának. A Jeruzsálemben 2007-ben elkezdett, és az ország 60. születésnapján 2008-ban felavatott új híd, a Húrok hídja eddigi munkálkodásának koronája.

A demográfiailag erősen megnövekedett lakosságú főváros, a vallási árnyalatok sokszínűségének helyt adó város, amelyről a zsoltáros költő úgy ír:

“az egészséges főváros”¹²⁹. Ma úgy mondanánk:

Izrael örök fővárosa Jeruzsálem.

Kétség kívül mindenek előtt és mindenek felett a hívő emberek, elsősorban a nagy monoteista vallások képviselőinek legfontosabb zarándok helye, és nekünk, zsidóknak a legfontosabb hely a világon. Hiszen ott van a, a Siratófal, ahonnan

מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי של קדש הקדשים

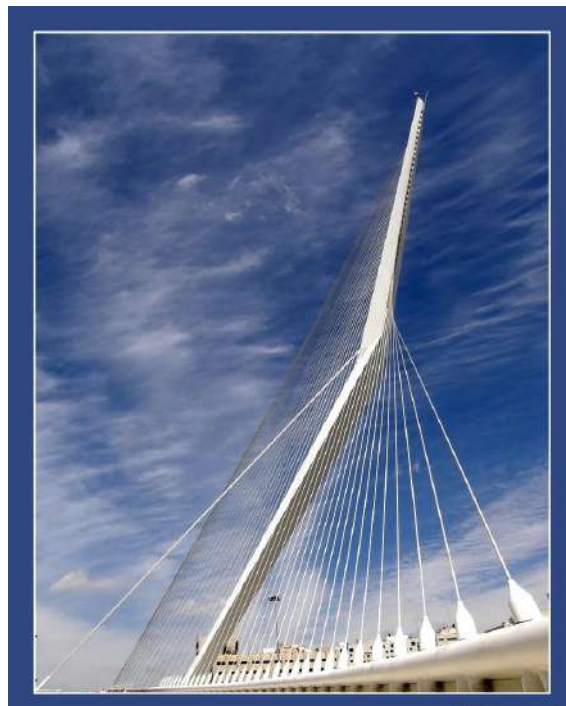
שמות רבה ב ב

“soha nem távozott el az isteni jelenlét.”¹³⁰

¹²⁸ Húrok hídja egy konzolos ferdekábeles híd Jeruzsálemben, 380 méter hosszú, 2007-2008 között épült

¹²⁹ Zsoltárok 122.3

Az ezredforduló első éveiben kezdték meg a túlsúfolt város közlekedési rekonstrukcióját, megreformálását, amelynek központjában egy, az egész várost átszelő villamos hálózat áll. Jelenleg majd 14 kilométer készült el, de egy-két esztendő múlva már fél Jeruzsálemet fogja behálózni, megkönnyítendő a közlekedést, az emberek és talán az ideológiák között is.



Húrok hídja Jeruzsálemben

Központjában a *Geser hámitárim*, a Húrok hídja, mely 119 méter magas, és a domináns szerkezeti elemként funkcionáló úgynevezett megtört oszlopról 66 acélkábel, húr tartja a hidat pókháló szerkezetű struktúrát alkotva.

Ha éjszaka nézed a kivilágított csodát a Húrok hídját, azt a képzetet kelti, mintha a mennyekből hullana alá. Hozzátartozik a mennyei Jeruzsálem földi valóság képéhez. A *Geser hámitárim*, illetve maga a hálózat összeköti a város sokarcú, más-más vallású és más-más etnikumú részeit. Nem szétválaszt, hanem összeköt.

Ölelő karja gyengéden borul az egymástól időnként mégis oly távol álló részekre, ahol más és más nyelven, más és más hitelvek alapján, de az egy Isten szellemében fohászkodnak a Világ Alkotójához, hogy a város ne csak „*ir sálém*”, a teljességre törekvés városa, hanem „*ir sálom*” a béke városa is legyen örökre.

¹³⁰ Smot Rábá 2.2.

A könyvek hídja

Nem is olyan régen korunk egyik kiváló Pulitzer-díjas újságírója könyvet jelentetett meg a 20. századi zsidóság egyik legnagyobb tudósának Scheiber Sándor születésének századik évfordulójára.¹³¹ Az emlékkötet azt a címet viseli: A könyvek hídja. Az író kötetének bevezetőjében a következőképpen ír:

„Scheiber Sándor nagyszülei aranylakodalmán beszédét így fejezte be: Azt tartja a héber mese, hogy az idők végén a népek tüzes szakadék felett mennek át. Mások vashídon vonulnak, mi azonban papírhídon, melynek pillérei könyv téglákból lesznek. S az idők végén a papírhíd erősebbnek fog bizonyulni, mint a vashíd. Értétek meg, hogy a papírhíd, a könyvek hídja átvezet a könnyek tengerén, emberek, népek és országok felé, és legyetek büszkék, hogy ti is segítettétek megépíteni egy élet munkájával az emberiségnek az egész emberiséget összekötő nagy hídját.”

Vajon milyen lehet a könyvek hídja?

Biztosan szent iratok, világirodalmi remek, a tudományok sokaságát magába ölelő kötetek és legújabbban talán már a legmodernebb ún. adathordozók képezik elemeit. A mi könyvünk hídja a *T'nachon*, és a talmudi hagyományokon alapszik. Azon a zsidó tradíción, amely a formák arany leplével védi a mindennél fontosabb tartalom lelki üzenetét.

Ilyenkor nagy ünnepeinken a zsidó hagyományok szerint is nyitva a Nagy Könyv. Bele íratik, majd megpecsételtetik minden ember sorsa az Örökkévaló akarata szerint.

¹³¹ Kertész Péter, *A könyvek hídja, Emlékfüzér a 100 éve született Scheiber Sándorról*, Budapest, 2013

Közösen, együttesen...¹³²

Nemsokára beköszönt Peszáh, a szabadság ünnepe. Régi hagyományainknak megfelelően családi körben, vagy a közösség rendezésében üljük körül a széder-esti asztalt. Liturgiai olvasmányainkból kirajzolódik az ókori történelem. Középpontjában a fizikai és a lelki szabadság megteremtőjével, Mózással.

Tudatos volt az isteni szó, mely őt hivatásának teljesítésére indította. Hittel és bizalommal kezdett népe formálásához, hogy tengernyi akadályon, szembeszegülésen, lázadáson, harcon, kételyen keresztül a szent cél felé vezesse az akkor még alakatlan tömeget.

Ünnepi tanításunk szerint Mózes küldetése nem volt más, mint útbaigazító vezérlés. Ösvény, mely az erkölcsi zűrzavarból a szellem magaslataira emelte övéit.

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק

שמות יז יא

„Mikor Mózes felemelte kezét, erősödött a zsidóság gyülekezete.”¹³³

A Nádas-tengerből megmenekültek - a szabadság percében - himnuszt énekeltek. Évezredek generációinak tisztelete megőrizte a hagyományt, s ezért őseink csodálatos szabadulásuk emlékére mindennap felcsendül zsinagógáinkban a mózesi hálaének.

אשירה ליהוה כי גאה גאה

"Hadd énekeljek az Örökkévalónak, mert dicsóséggel és fenséggel övezett.”¹³⁴

Történelmünk eseményteli periódusaiban oly sokat jelentett tanítómesterünk magasba emelt két keze. Amelyek, ha kellett, erősen tartották, görcsösen átfogták a féltve őrzött kincset, a Törvénytáblákat. Ezek Istenről, erkölcseről, emberségről tanítottak.

¹³² in: <http://www.rabbi.hu/peszach-schoner2017.htm>

¹³³ Smot 17.11.

¹³⁴ Smot 15.1.

"Mózes karjai nehezek voltak"..., elfáradtak.

Emberekre, emberi segítőkészre volt szükség, hogy a bizonytalanság óráján magasban maradhassanak. A mózesi kéz a Tan formálója. Ám nem lehet egyedül, nem lehet különállóan értelmezni. Emberi segítséget igényel. Csak közösen, együttesen lehet megvalósítani.

Idősebbjeinkkel és fiataljainkkal!

A mózesi törvény, a mózesi életpálya hozzánk is szól. A ma emberére is hat érzelmileg és értelmileg egyaránt. A köz erejére, az egyénekből, az egyéniségekből összetevődő közösségi erőre, közös alkotókésztségre hívja fel a figyelmet. S mindenekelőtt az átörökítés szükségességére.

Pont harminc évvel évvel ezelőtt Tiszavasváriban, az egykori Büdszentmihályon jártam. Egy olyan emléktáblát avattunk, amelyet a háborúban elpusztult zsinagóga helyén épült kultúrház falán helyeztek el, így állítva emléket annak az ötszázhatvanegy zsidó férfinak, asszonynak és gyermeknek, akik mártíriumot szenvedtek. A felavatást megelőző napokban a kultúrház előtti térség útrendezése közben a markológép az egykori zsinagóga tetején álló két kőtáblát ásta elő. Ezt restauráltuk és elhelyeztük A Dohány zsinagóga Talmud Tórájának falán. A továbbélés, a folytatóság, a mózesi eszmék szellemében. Az egykoron nagyon sokat szenvedett, de hitében mindig újjászülető, vallásához kötődő magyar zsidóság szimbólumaként.

Tiszta szívvel és őszintén valljuk, tanítjuk: az évezredek megálmodta eszmény megvalósulhat. Törekszünk, hogy a mózesi eszmeiség új forrásra találjon. Célkitűzéseinket a realitás és a mértéktartás határozza meg. Ebből táplálkozik hitünk az ünnepek sorában, s a dolgos hétköznapi szorgalmas munkájában egyaránt.

Tanítással, szorgalommal és helytállással szolgáljuk a közösség ügyét. Erre kötelez bennünket a mózesi örökség, amely egyben ígérete is a holnapnak, közös jövőnknek. Ennek szellemében énekeljük az évezredek Hággádá utolsó mondatát:

לשנה הבאה בירושלים

¹³⁵ Smot 17.12.

A "tökéletes kövek"¹³⁶

אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה אלוהיך

דברים כז ו¹³⁷

Az emlékezés kövei

"Ich bin ein Jude in Berlin..." fordult felém Berlin egyetlen glatt koser éttermének tulajdonosa. A hangja őszinte, öntudatos, és büszkeséggel teli. Étterme alig néhány száz méter távolságra található a főváros legnagyobb mártír emlékművétől. Berlin szívében a komor emlékü történelmi helyek árnyékában építették fel Európa legnagyobb holokauszt emlékművét. 2005-re készült el az amerikai építész Peter Eisenman¹³⁸ tervei alapján.

A tizenkilencezer négyzetméter alapterületű betonból, kőből épített emlékpark nem kevesebb, mint kettőezer hétszázötvenegy emlékoszlopot foglal magába. A döbbenetes látvány megrendítően emlékeztető. Hullámzó, végtelennek tűnő beton tenger ez, melynek egyes kövei között úgymond a "*kever avot*" micvájának tehetsz eleget, ahol az egyes emlékek között két ember is elfér, miközben ott sétál, és keresi az utat.

A kivezető utat a végtelenből, a végtelen tragédiából.

Szavakkal nehezen érzékeltethető e látvány. Monotóniája, egyhangúsága, sematikus szűrkesége mégis elgondolkoztat, emlékeztet, és átélt élményeket elevenít fel. Sokszor hallott tragikus eseményekre asszociál. Amikor ott jársz, úgy tűnik, szinte nem lehet kijönni belőle. Fogva tart az emlékezet, a fájó a tragikus történelem.

¹³⁶ Elhangzott: a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában Ros Hásáná köszöntése, 2016. in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/>

¹³⁷ Devárim 27.6.

¹³⁸ Peter Eisenman (1932-) építész



Hullámozó sírkőtenger. Monumentális mártíremlékmű Berlin szívében

Elhagyva e fájó színteret, Berlin egykori központi hatalmas zsinagógája felé vesszük utunkat. Valamikor, több mint háromezerötszáz ember fért be. A világ legnagyobb zsinagógája volt. Ma csak körvonalaiban létezik, s kegyeletébresztő múzeumként csalogatja a látogatót. Hallgatóinkkal együtt zarándokoltunk lehorgasztott fővel, amikor egy kőben botlottam meg. Botlató kőben. Gunter¹³⁹ Demnig szobrász ötlete volt a "botlató kő" megvalósítása, majd elterjesztése szinte egész Európában. Tízszer, tíz centiméteres négyzetek ezek, s rajtuk név, az elhalálozás időpontja. Az egykoron meggyilkolt hittestvéreink utolsó lakhelye elé helyezik el ezeket a botlató köveket, hogy egy pillanatra állj meg, emlékezz és gondolkozz! Gondolkozz, és emlékezz!



Botlató kőek Berlinben (a szerző felv.)

Szerte Európában nagyon sok helyen található botlató kő. Magyarország tizenkilenc városában is. A fővárosban, tizenegy kerületben. Eddig Európában több mint húszezer botlató követ helyeztek

¹³⁹ Gunther Demnig (1932-) német szobrász

el. Ilyenkor a Nagyünnepek környékén közel a Mázkirhoz első feladatunk az emlékezésé. Rájuk, akiknek vagy van emlékművük, vagy nincs, azokra, akiknek emlékét nevét kőbe vésték, s azokra, akiknek még emlékük sincs, vagy nevüket sem ismerjük.

Az egység kövei

A harmadik kő szentírási forrása, amelyet ünnepi üzenetként testvéreim figyelmébe ajánlok, a Tóra első könyvében található:

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה.... והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו

בראשית כח

" S kijött Jákob Beér Sevából és elérkezett Háránba. S amidőn elérkezett arra a helyre lefeküdt ott, mert már lement a nap. És akkor a helység kövei közül vett egyet, a feje alá tette, és azt látta, hogy égis égis lajtorja áll előtte, amelyen angyalok fel- és lemászáltak."¹⁴⁰

A szentírási szövegben találjuk a kifejezést *vejikách miávné hámakom* és "vett egyet a helység kövei közül".

A helység kövei

E két szó gondolatra inspirálja a különböző korok kommentátorait. Rási a következő kommentárt fűzi a textushoz:

התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי
יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת

פרוש רש"י

"Perlekedtek egymással a kövek, melyikre hajtsa fejét az ősatya? A Mindenható ekkor egyesítette a köveket."¹⁴¹

Ez a tizenkét kő Izrael népének tizenkét törzsét szimbolizálja!

És ezekből, a tizenkét különálló kőből egyetlen kő lett.

¹⁴⁰ Mózes I. 28.

¹⁴¹ Rási kommentárja B'résit 10.11- hez

Egyetlen kő, egyetlen nép.

Az egység kövéről beszél itt Rási¹⁴², a középkori gondolkodó. A megvalósítandó álmról.

Egy örök óhajról. Népünk egységének, megteremtésének szükségességéről.

A hagyomány szerint ahol Jákob álmot látott, ahol követ tett, az egység követ a feje alá, később ott történt az "ákédá", majd ott épült fel a jeruzsálemi Templom. A Szentély.

שבית האלהים הוא שייהפך לאבן הוא יופיע בעולם הזה באבן מקודשת אבן
שממנה יושתת המקדש

חזקוני י"ח

“Ott állt a szeretet, az áldozat örök szimbóluma az elpusztíthatatlannak hitt Templom.”¹⁴³

A Szentély közepén az Even Stijá.¹⁴⁴

מסכת יומא ה ב

Nagyünnepi előkészületeink idején, az önvizsgálatra való felkészülés óráiban, az egység szükségességét hangsúlyozzuk. Hogy ne legyen széthúzás, hanem együttesen valljuk:

כל ישראל ערבים זה לזה¹⁴⁵

ספרא בחוקותי פרק ז, ה

Felelősséget kell éreznünk egymásért!

Egy nép vagyunk, és egy ütemre ver a szívünk.

Ünnepi *t'filán*okban olvassuk:

ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם¹⁴⁶

Istenhez száll a fohász, hogy egyesítse az Ő százféle népét, úgy hogy a sok szín egymás mellett éljen!

Ne egymás ellen éljen!

¹⁴² Rási, Rabi Slomo Jicháki, Pársándátá (1040-1105), Troyes-ben élő kommentátor-zseni

¹⁴³ Házkuni 18. Házkuni, Jonatán ben Uziél fordítása.

¹⁴⁴ Jomá traktátusa 5/b

¹⁴⁵ Háláchikus midrás Vájikrá könyvéhez

¹⁴⁶ Uri Melámed liturgiai költeményéből

A színek harmóniája egymást gazdagítsa és tegye szebbé, egyre bővülő és ugyanakkor egyre több gonddal küszködő világunkat. A színek harmóniájával megteremthető, létrehozható, újra teremthető az a hatalmas szívárvány, amely az Isten és ember közötti szövetséget hivatott jelképezni.

אבינו שבשמיים צור ישראל וגואל¹⁴⁷

Mennyei Atyánk, Világ Alkotója Izrael Szirtje és Megváltója. Tekints le reánk a magasságokból, fogadd el elhangzott és elhangzó imádságainkat. Atyánk Királyunk! Nyisd meg az ég kapuit imádságaink előtt, s írd be valamennyiünket az Élet Könyvébe. A Világ Alkotója részesítse áldásában közösségünket, asszonyainkat, férfiainkat, idősebbjeinket és fiataljainkat egyaránt. Külön hallgassa meg a Világ Alkotója áldáskérésünket azokért, akik betegségük miatt nem lehetnek a zsinagógában. A magyar zsidóság őrsi helyi hagyományait, s felelősséggel kívánja óvni évszázadok szellemi kincseit!

Atyánk, Királyunk!

Fogadd imádságainkat! Te ismered szívünk rezdüléseit! Hozz gyógyulást a betegeknek, vigasztalást a gyászolóknak, segítséget az elesettnek, biztatást a reménytelenség foglyainak. Békességet a lelkekben! Nyugalmat Őseink Földjén, Izraelben! Megértést, tolleranciát és fejlődést itt e honban.

E gondolatokkal köszöntöm Testvéreinket és kívánom, hogy a Világ Alkotója írjon be bennünket az Élet Könyvébe, fogadja "kegyesen és irgalommal" fohászainkat!

¹⁴⁷ Tfilá lislom háMedina. Ima Izrael Államáért, a textus először a Hácofe periodikában látott napvilágot, 1948. szeptember 20-án. Sámuel Jozséf (Sáj) Agnon, az irodalmi Nobel díjas író fogalmazta himnikus szöveget az Első Országos Főrabbinátus hagyta jóvá.

Óvjuk az elődeink képviselte zsidó hagyományt!¹⁴⁸

Rohanó világunkban mulandóságunkra emlékeztet a mindig megújulni képes természet. Önmagunkon is mérhető sebességgel rohan az idő. Bizony igaza van a Szentírásnak:

קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה
יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם

ישעיהו ז

"Egy hang szólal: Hirdesd! és legott közli, mit hirdessek: Minden test, hervadó fű, és minden kelleme olyan, mint a rét virága!

Elszárad a fű, elhervad a virág, mert az Örökkévaló lehelete ráfuvall." ¹⁴⁹

Gyermekkori élmények tolulnak elénk, amikor közelednek Nagyünnepeink. A szülői ház felejthetetlen légköre szokásainkban és emlékeinkben megelevenedik. Az ünnepekről kialakított képet mestereink tanítása egészíti ki. Világos logikával, az összefüggések érzékeltetésével magyarázták e Fenséges Napok jelentőségét, bemutatva azt a lelki - erkölcsi emelkedést, amely az egyén magányos imáitól az egyetemesség ünnepéig terjed. Mindezek része, osztályosa, örököse és örökhagyója a hívő lélek. A zsinagógákban őszinte szívvel, emberi alázattal köszöntjük az újesztendőt, de mindenekelőtt a Mindenhatónak életünkért, mindennapjaink valós, vagy vélt nyugalmaért is köszönetet mondunk. Elvárásainkat, s a lelkiismeret felelősségét világítsa meg egy régi legenda tanítása.

"Nagy reményekkel, díszes külsőségek közepette hajó indul a tengerre. Eleinte - miközben tengeri mérföldek százait tette már meg - a kitűzött cél felé halad. Ezután vették csak észre, hogy a hajó téves irányba tart. Ellenőrizték a műszereket, átnézték a monstrumgépezetet, ekkor észrevették, hogy az iránytű alatt oda nem való fém, egy mágnes tapad. Eltávolították a mágnest, s az iránytű a megfelelő helyre állt vissza. A hajó mehetett tovább a kitűzött cél fele."

A mi életünkben - melyet a legenda a tengerhez hasonlított - a Ros Hásáná jelenti a fordulópontot. Minden évben elindulunk kitűzött céljaink felé. Ha a "számadás napjain"

¹⁴⁸ Ünnepi gondolatok 5776

¹⁴⁹ Jesaja, 40. 6 - 7

tiszta szívvel, megbocsájtó lélekkel, igaz lelkiismerettel hajlunk meg a Világ Alkotója előtt, akkor távolítsuk el a szívünk iránytűjét megzavaró "mágnest", a tévútra vezető, ábrándokat kergető gondolatokat, hogy továbbra is lássuk a helyes útirányt. Hogy kirajzolódjanak előttünk azok a feladatok, melyeket teljesíteni szeretnénk, s amely értékessé teheti az alkotó ember életét.

A feladatok egyik legnemesebbikét irodalmi köntösbe öltözteti a chaszid hagyomány egyik tündöklő gyöngyszeme:

"Tanítványok sokasága övezte a tudós rabbi előadói pulpitusát. Megismertette alaptanításait. Ros Hásáná előtt azonban nem jelent meg a mester az előadáson. Találgatták, hol lehet. Biztosan imádkozik - szólt az egyik. Talán Isten trónusánál fohászkodik érettünk - vallotta a többség. Egy kételkedő ember volt csupán, aki elhatározta, hogy meglesi őt, vajon mit csinál abban az időben, amikor hívei áhítattal várják a tanító szót. Jom Kippur előtt, amikor a rabbi ismét eltűnt, szkeptikus híve utána ment és megleste. Döbbenet látta, hogy kietlen utakon, erdőbe visz az útja. Szinte tapintani lehetett a sötétséget. S ő, a híres rabbi, rőzsét szed a Jom Kippurt megelőző napon, vállára veszi, s az erdőszélen düledező viskóba lép. Benn idős, beteg házaspár. Odalép az ódon tűzhelyhez, hogy a szent ünnepen, a lelket is felélénkítő meleg legyen a súlyos beteg házaspár otthonában.

Amikor a leselkedő tanítvány visszatért társaihoz, megkérdezték őt:

- Hol volt a rabbi, talán Istennél?

- Nem - hangzott a büntudatot tükröző válasz – nemcsak a Mindenhatónál, hanem még annál is magasabban."

E naiv, meseelemekkel átszótt legenda talán ellentmondásosnak tűnik, kompjuterizált, "mikroproceszoros", elembertelenedett korunkban. Amikor vallási feszültségek feszítik szét a világ zsidóságát, amikor látens, majd nyílt rágalmas lép az egyetemes zsidó értékek helyére, amikor széthúzás, marakodás őrli fel a többre hivatott emberek erejét, amikor újra és nyíltan száll a magasba, az antiszemiták, halló fülekre találó vádja.

A világ vakságára van gyógyszer egyáltalán ?

Amikor temetőinket újra - és újra meggyalázzák, amikor a rasszizmus ideológiája ismét nem ismer határokat, miért kell ilyenkor mesére, legendára hivatkozni?

S mégis, mindezek ellenére, mindennek dacára a legenda, hozzánk szól, bennünket tanít, s küldetésünk lényegére hívja fel a figyelmet. Talán elkoptatottnak hangzik, de utal az emberszeretetre, a másik ember megértésére, a toleranciára, a türelemre. Mert nem igaz, hogy csak a mesében vannak csodák, nem igaz, hogy csak a mesében él tovább a segítőkészség fogalma.

Hiszem és remélem, hogy az ősi tradíció megélésével, szellemének és betűjének harmóniájával továbbra is a becsület és a szorgalmas munka lesz hittestvéreink jellemének formálója. Akik ismerik és gyakorolják a szeretetet, akik nem állnak tétlen, ha elér hozzájuk a segélyt kérő szó, akik átadják az elődeink képviselte zsidó hagyományt, akik kiállnak az igaz emberi értékek mellett, akik mégis hisznek a jóságban, a családban, népünkben.

Ros Hásáná újévi áhítatában gondolatunk legyen az emlékezésé is. Emlékezzünk azokra, akik mindig emberek tudtak maradni. Akiknek személyes példája modernkori hősként ott lebeghet a mindenkori ifjúság előtt.

Most az ősi, évszázados, vagy éppen újabb imádságainkkal a Mindenható Istenhez fordulunk, megfogalmazva érzelmeinket, vágyainkat, reményeinket, kételyeinket, bizonytalanságainkat. Ilyenkor nagy ünnepeinken a zsidó hagyományok szerint nyitva a Nagy Könyv. Bele íratik, majd megpecsételtetik minden ember sorsa az Örökkévaló akarata szerint. Ezért imádkozunk.

Legyetek a neológia eszményének tanítói!¹⁵⁰

והבית הזה כמעין חיים בציון

נוה שלום יקרא עד שובינו לציון

"Ezen ház, mint éltető forrás a pusztában..."

„Örökkévaló, ki a Tórát adta, védjed e házat!

Tanárokat és diákokat ruházd fel értelemmel és tudással.

Legyen béke termeiben, olajfaként virágozzék,

Tóra-félelem és bölcsesség benne szoros közösséggé válják,

Béke anyala, pusztítsd ki a tüske -és tövisbokrokat

az emberek szívéből. Egyesüljete, mint láncszemek.

Ezen ház, mint éltető forrás a pusztában

Béke hajlékának hivatik, míg vissza nem térünk Cionba.”¹⁵¹

E szavakkal köszöntötte *Nevéh sáalom*, A béke hajléka című alkalmi költeményével Bacher Simon.¹⁵² Szavai, ma is időszerűek.

Évszázadokkal korábban így dalolt Slomo Ibn Gvirol, a spanyol aranykor költője Istenről. Asszociálva a hegyre, a Szináj hegyére is, ahol megjelent Mózes tanítómesterünknek.¹⁵³

נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאוד

לך יי הגדלה והגבורה והנצח וההוד

¹⁵⁰ Elhangzott: Fináli G., Petrovics P. rabbiavatásán, Schwarcz Péter rabbi helyettes avatásán az OR-ZSE zsinagógájában, 2017. szeptember 5-én, intézményünk felavatásának 140. évfordulóján, in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/876-rabbiavato-beszed-finali-g-petrovics-p.html>

¹⁵¹ in: A Budapesti Rabbiképző Történetéből I. szerk. Oláh János, ford.: Szilvási Eszter Budapest. 2017.

¹⁵² Bacher Simon (Liptószentmiklós, 1823. – Budapest, 1891.) magyar zsidó költő, író. Lessing „Nathan der Weise” című drámáját héberre fordította, Bacher Vilmos édesapja

¹⁵³ Slomo Ibn Gabirol (1021.1071) körépkori spanyol-zsidó költő

Isten! Csodálatosak tetteid nagyon,
Tied a fenség, erő, hatalom.
Tied a nagyság a pompa, a fény.
Téged zeng minden földi, s égi lény.
Mind elpusztul, eltűnik, elenyész,
Te, te örök, örök időkhig élsz.
Tied a jutalom, mely lelkünkre vár:
A rejtett fény, az örök dicsugár.
Hár Szináj.

Alacsony kis magaslat a hatalmas vonulatok között. Mégis, valamiben kimagaslik. Ott adatott Isten által a zsidóság, de az egész egyetemes emberiség számára a tízparancsolat. A Szináj azóta az univerzalitás, s természetesen a zsidóság szimbóluma is.

האבן הזאת דומה להר סיני¹⁵⁴

מדרש רבה, מגילת שיר השירים

Ez a "kő", ez az épület, a mi Alma Materünk, egyetemünk, Szináj eszméjének volt és maradt a követője, magának a kontinuitásnak.

Eszmerendszerünk egyik legfontosabb és leglényegesebb része ez. A zsidóság történetének mindennapi foglalata ebben a fogalomban központosul. Ebben fókuszál a tanítók hivatása, felelőssége és a diákok igyekezete is. Átörökíteni mindazt, amit hithű, nagy tudású elődeink leírtak, melyeknek szellemében éltek, s melynek jegyében cselekedtek, tanítottak, s kijelölték az irányt, meghatározták az utat, melyen napjaink ifjúságának, nemzedékeknek járniuk kell.

A rabbi építője a zsinagógának, a zsinagógai életnek.

Az elmúlt évtizedben - szinte egyedülálló módon - külső architektúrájában és belső enteriőrjében a legtöbb magyarországi zsinagóga, zsidó épület megújult.

De, ez nem elég! Belső megújulást is igényel, elkötelezett embereket feltételez, invitál.

¹⁵⁴ Midrás Rábá, Megilát Sir Hásirim

כי אבן מקיר תזעק¹⁵⁵

חבקוק ב יא

Hívó szóval vár a templom, és hitre, tanító szóra vár a hívő lélek.

Halljátok a kő, a zsinagógai kő és a lélek harmonikus szavát?

Az ember szabadidejéért folyó verseny kíméletlen korában a köznapi istentisztelet újraszervezése, az ünnepi imák artisztikumának emelése, vallási életünk nagy kihívása. A rendszeres, igényes, időszerű homilia a modern ember érdeklődését is kivívja.

Legyetek részesei annak az ideálnak, amely a zsinagógát helyezi a spirituális élet központjába. Mívelője 140 éves egyetemünk hebraisztikai és judaisztika tudományosságának.

Megfontolt, higgadt tanítói hitbéli rendszerünknek.

A zsidóság demográfiai átrendeződése és hitéleti járatlansága folytán az „építő rabbi”¹⁵⁶, a szertartás sokirányú feladatát betöltő, nélkülözhetetlen személyiség. Olyan szellemi vezető, tanító, gondozó egyszerre, akit hite vezérel, kinek lépteit az Örökkévaló vigyázza, kinek jutalma a hívek szeretete, bizalma.

Idézzünk a Tálmudból:

משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל
בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין
נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקבלתן
מהם

תענית כ"ט

“Mestereink tanították, amikor elpusztult a Szentély, összegyűltek a fiatal rabbijelöltek. Kezükben ott volt az elpusztított jeruzsálemi templom kulcsa, majd felmentek a lerombolt templom tetejére és így szóltak: Világ Alkotója! Mindenható Istenünk! Átadjuk Neked Urunk ezt a kulcsot. Megfogták a kulcsot, és feldobták a magasba. És csoda történt, fentről, a magasságból

¹⁵⁵ Habakuk 2.11.

¹⁵⁶ Kámán Ödön, *A rabbi könyve*. Budapest, 1940, A kötet facsimile kiadásban is megjelent sz OR-ZSE Magyar Zsinagóga című sorozatában

egy kéz nyúlt alá, elfogadta a kulcsot, magához vette azt.”¹⁵⁷

A kulcs most Istennél van. A megfogyatkozott, megmaradott piciny közösség csak formálisan létezik?

Az itt maradtak, a megmaradtak és az új nemzedékek osztályrésze és más felekezetű honfitársak kötelessége, feladata, hogy vigyázzon ezekre az épületekre, emlékekre, múltjukra.

Őrizze, óvja őket, mentse meg az utókornak.

A keleti vallások némelyike mosolyát kínálja a Világ Teremtőjének. Mi, zsidók nemcsak a mosolyunkat, de könnyünket ajánljuk fel.

Könnnyünket a szívünkben és a lelkünkben.

A mesterek és tanítványok alapvető feladata és hivatása az legyen, hogy a Tóra szellemében éljenek. Tanuljunk, tanítsunk, s ennek szellemében cselekedjünk! A rabbi bárhová kerül is szükségszerűen a Tóra eszméjének hordozója volt, és hordozója maradt. Ez a mi hitvallásunk, gondolkodásunk, eszményünk foglalata. Ezt hirdették és hirdetik rabbijaink itthon, és szerte a világon. Különböző nyelveken. De mindig összekötötte őket valami. Az istenhit, a szent nyelv, s Izrael szeretete.

Egy régi legendát idézek:

“Az új szőlővenyigét rendszerint a régi, bevált, a talajhoz szokott karóhoz kötik. Ezen jobban megkapaszkodik, finomabban tapad, lágyabban idomul az új hajtás, hogy majd virágba szökkenve termést hozzon, s az emberek örömét okozza.”

E szimbólum napjaink zsidóságához is szól. A hazai zsidóságnak immár sokadik nemzedékét neveljük a mózesi törvényekre. Ez az új nemzedék valóban "új hajtás".

Nyíltszívű. Tiszta tekintetű. Kritikus. Életerős. Új utat kereső. Új formákat találó.

Öntudatos. Optimista.

Úgy tanítottunk Titeket is, hogy öleljétek át és érezzétek sajátotoknak a hagyomány sok évszázados "fáját". Tartsátok szem előtt, őrizzétek, vigyázzátok, a jeremiási gondolatot:

¹⁵⁷ Táánit 29 a

נתתי את תורתִי בקרבם ועל לבם אכתבנה

ירמיהו לא ל

"...Tórámat a lényükbe helyezem, és a szívükbe vésem én..."¹⁵⁸

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר
נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש

דברים כו טו

Hetizakaszunk szavait idézem:

"Tekints le Szentséged hajlékából és áld meg népedet, Izraelt!"¹⁵⁹

Izrael a 21. századi csúcstechnológia korában is meghallja a hitre szomjazó ember sóhaját. Legyetek a neológia eszményének tanítói! A párbeszéd hívei! Akik, a zsidóság évezredes kultúráját egyeztetni a judaizmus tudományosságával. Legyetek az istenhit elkötelezettjei! A béke, a megbékélés hírnökei.

Kísérjen Titeket a szeretet szava, s a Mindenható Isten óvjon éltetek útjain!
Legyetek a hagyomány láncolatának éber őrei *Lihjot ráv beJiszráél*, Izrael tanítói !

¹⁵⁸ Jeremiás 31.32,

¹⁵⁹ Devárim 26.15.

Falak

Ros Hásáná 2017-5778¹⁶⁰



Gettó emlékmű, Budapest

E meghitt napokban szóljon az ünnep előtti tanítás. Tanítás, amely szívtől szívhez szól. A mai napon a falakkal, a "falak" eltérő típusaival foglalkozom.

Falakkal, melyek elválasztanak.

Falakkal, amelyek össze is köthetnek.

Falakkal, amelyek védelmet nyújtanak.

Önálló előadás témáját képezhetné, mondjuk a kínai nagyfal, vagy a 20. század egyik történelmi szégyene: a berlini fal. Vagy szólhatnék a Jeruzsálemet körül ölelő falról, amelyet úgy hívnak szaknyelven *Homot Jerusalájim*, vagy Jerikó leomlott várfaláról, amelyet éppen a sófár hangjai rendítettek meg, vagy a Britanniában a mai napig látható un. Hadrianus falról, amelyet latinul úgy neveznek "rigore valli aelli", a határvonal, amely végighúzódott Hadrianus császár hatalmas impériuma egyik jelképeként. De nem teszem. Más falról, falakról kívánok szólni.

Elsőként a budapesti gettóról, a gettó faláról. Aktuális ez éppen ezekben a hónapokban, ezekben az években, amikor az egykori pesti zsidó negyed rekonstrukciója „kiszélesedik”. A megszépülő és elenyészett köntösét levéve, régi-új épületekkel gazdagodó városrészben a Hősök

¹⁶⁰ in: HEGEDŰS-CSÁKY-KÖRZETI HÍRMONDÓ, Budapest, 2017. 5. évf. 10. sz.

temploma és a Dohány utcai zsinagóga közötti bejáratánál áll. A falba épített emlékeztető márványtábla történelmi eseményt megörökítő textussal köszönti a látogatót. Pár nappal ezelőtt külföldi vendégeimmel ott jártam a pesti gettó szomszédságában. Néztük az Emlékezés Fáját, rajta a Varga Imre szobrászművész által megálmodott leveleket, melyeken nevek, család és személynevek őrzik egy szörnyű kor, egy gyilkos kor fájdalmas emlékét. Vendégeimnek, akik több nemzedék óta a tengerentúlon élnek, de magyar gyökereik vannak, részleteztem a történelmi tényeket, érzelmi motívumokat sem kerülve, hiszen a soát követő első korosztály tagjaként, szüleimtől, s az akkor még megmaradt kicsinyke létszámú rokonságomtól ezerszer hallottam a végzetes történetet.

A szenvedést, a nélkülözést, a megaláztatást, a megszégyenítést, az Isten képmására teremtett ember méltóságának megcsönkítését. A személyes hangvétellő mikro-előadás közepette sok ember gyűlt körénk és hallgatták az "érdekes históriát". Egyiküknek, egy jólöltözött harminc év körüli férfinak kérdése is volt:

- Talán nem is igaz az egész! Kitaláció? Fikció? A történelmi tények torzítása? Jóval nyolcvan éven felüli hölgy lépett akkor hozzánk, és az érdeklődők elé furakodva húzta fel karján a blúzákat egészen könyékig. Nem szólt semmit nem vádolt, nem sírt nem panaszkodott, csak mutatta a karján a betű és a szám kombinációját. Majd elcsukló hangon mégis megszólalt és azt mondta:

- Ez az én kitörülhetetlen jelem. Igaz nem a gettóból, hanem Auschwitzból". A betű és a szám kombinációja vádol, bizonyít, igazol, emlékezteti a külvilágot, a kétkedőket, a gyanakvókat és bennünket, az érintetteket, az üldözötteket, a túlélőket a követő emberöltők tagjait. Hogy tartsuk életben az emlékezés és az emlékeztetés fontosságát és a zsinagógai újév első perceiben, emlékezzünk a falra, amely megkülönböztetett, elválasztott, másodrangú állampolgárrá minősített.

S most hadd szóljak padovai élményemről. Nem olyan régen egy gyönyörű itáliai városban jártunk a Hegedüs-Csáky zsinagóga (Bnei Jiszráél) híveivel. Megnéztük a város zsidó emlékeit, majd megismerkedtünk a középkori egyetemmel, ahol az igazi universitas jeleként nemzetre és vallásra való tekintet nélkül tanultak, tanulnak a diákok évszázadok óta.



Az "Emlékezés Fala" Padovában

A varázslatos épület udvarán egy meglepően érdekes szobrászati kompozíció hívja fel magára a figyelmet, Az emlékmű alkotója Jannis Kounellis¹⁶¹, görög művész. Mellette egy tábla nagyon szemérmesen visszafogott emlékeztetővel. Az emlékművet 2005-ben, az egyetem felszabadulásának 50. évfordulójára emelték, mely a három ellenálló tudós hősiességét hirdeti. Rector Concetto Marchesi¹⁶² és helyettesei Egidio Meneghetti és Professor Ezio Franceschini az egyetem egykori dékánjának, és társainak emlékére állít örök relikviát, akik 1944-ben nem engedelmessé váltak a náci őrület kegyetlen intézkedéseinek, és előbb passzív rezisztenciára, később tevékeny ellenállásra szólították fel az egyetem minden polgárát. Oktatókat és hallgatókat egyaránt. Harcoljanak, védjék meg erőszakkal megtámadott, leigázott földjüket, Tagadják meg a tanítást, illetve a tanulást ideiglenesen, a szabadság kivívásáig. Védjék meg a kiszolgáltatottakat! A hősök emlékét megörökítendő a művész elzarándokolt Auschwitz-Birkenaubá és onnan, "ágnak csúfolt" priccs maradványokból, egy köteg fát hozott, és ebből építette fel a padovai egyetem udvarának központjában az Emlékezés Falát.

S most szólok a harmadik falról, amelyet úgy ismerünk *Kotel Hámárávi* a Nyugati fal, vagy ismertebb nevén Siratófal. Nem véletlenül mondja róla a zsidó hagyomány "az isteni jelenlét soha nem távozott el a Siratófaltól"¹⁶³. Kétezer esztendeje magányosan áll már a fal.

¹⁶¹ Jannis Kounellis (1936-2017) görög-olasz művész

¹⁶² A rektor 1943. november 9-én elmondott drámai hangú beszédét lásd:

<https://www.ottocentenariouniversitadipadova.it/en/storia/il-discorso-di-concetto-marchesi-dinaugurazione-del-722-anno-accademico/>

¹⁶³ Smot Rábá 2. fejezet

Tudelai Benjám¹⁶⁴, aki a világhírű nagy utazó Marco Polo előtt, sok-sok évvel korábban már utazóként volt ismert és elismert, járt Jeruzsálemben és látta hogyan járulnak oda helybéliek, vagy a gálutban élők. Elsírják fájalmukat, vagy fohászkodnak valakiért, valamiért, vagy éppen örömük napján adnak hálát a Mindenhatónak. 1967. óta a *Kotel* végelegesen visszakerült Izraelhez. Azóta mindenki látogathatja, vallásra való tekintet nélkül. Vallásosak, világiak, hívők és olyanok, akik Istenben hinni még nem tudnak.



Bár Micvá a Siratófalnál, Jeruzsálemben

Legutóbbi jeruzsálemi látogatásomkor felejthetetlen élményben volt részem. Bár-micvája alkalmából egy tizenhárom éves mozgásában korlátozott kisfiú a zsidó közösség új, leendő felnőtt tagja ott tette fel ünnepélyes körülmények közepette először karjára és fejére a *t'filint*, az imaszíjat. Hitet téve az ősi hagyomány mellett, hogy fizikai és szellemi erejével egyaránt a Mindenhatót szolgálja. Családtagok, barátok vették körül az ünneplő sereget, akik között ott volt a Tóra. Egy szfárádi Tóra, egy keleti Tóra e közösség hagyományának megfelelően, színes szalagokkal feldíszítve. Ringatózva, körtáncsal vették körül az avatásra váró fiatalot, akinek kellemes énekhangja töltötte be az étert. A jelenlévők énekkel, tánccal ünnepelték a Tórát és az ifjút. Az egyik ének így hangzott:

¹⁶⁴ Tudelai Benjám¹⁶⁴ rabbi, a kor legismertebb utazója, Marco Polo előtt 100 esztendővel, 1160-ban már bejárta az egész világot. Tizenhárom évig utazott, eljutott Indiába, Afrikába, Ázsiába, így a Szentföldre is. Útleírásában a következőket írja: "A Nyugati fal a Szentély legszentebb fala volt, s ezt a falat az irgalom kapujának nevezték, és odajönnek a zsidók, hogy segítségért imádkozzanak."

Izrael népe él és ugyan gondokkal teli, de a jövő felé is tekint.

Ez a Nyugati fal, a Siratófal legújabb üzenete, legújabb tanítása, reményt adva annak a hitemnek, hogy a Kotel egyre inkább nem a fájdalmas könnyeké, hanem az örömmel teli hálának könnyeie lesz.

Ros Hásáná újévi áhítatában gondolatunk legyen tehát az emlékezésé is. Azokra, akik mindig emberek tudtak maradni. Akiknek személyes példája modernkori hősként ott lebeghet a mindenkori ifjúság előtt. Emberi ideálokat kereső korunkban példamutató személyiségük világító fényként sugároz az évtizedek messzeségéből is.

Az egyetemes história és a családtörténet szegmenseiből szemezgetve ünnepi tanításként adom át testvéreimnek e gondolatokat. A kegyeletről a történeti hűség fontosságáról, a történeti igazság fontosságáról, az emberi helytállásról, a családi események fontosságáról. Életünk integráns részei ezek, melyek a zsidó hagyomány légkörében a Ros Hásáná-i önvizsgálatunk, avagy gondolati asszociációink, kutakodásaink tárgyává válhatnak.

Most az ősi, évszázados, vagy éppen újabb imádságainkkal a Mindenható Istenhez fordulunk, megfogalmazva érzelmeinket, vágyainkat, reményeinket, kételyeinket, bizonytalanságainkat. Annak reményében, hogy az Úristen meghallgatja fohászainkat.

¹⁶⁵ Shlomo Carlebach szerzeménye

Álomszép volt az ősz, tele fénnel, napsugárral¹⁶⁶

...Várj madár, várj,

Te csak mindig várj ...!¹⁶⁷

- szól a chászid ének, és benne, a holnapba vetett hit, annak bizodalma, hogy nemcsak jelenünk, hanem vallásunk és meggyőződésünk szerint holnapunk is van, van jövőnk.

Kol Nidré óráján szerte a világon, minden földrészen összegyűlnek a valláshoz kötődő hittestvérek, és közösen, együttesen fohászkodunk az Egek Urához, hogy bocsássa meg az ellene, és embertársaink ellen elkövetett bűneinket, és hisszük, hogy megszólal a magasságokból a Mindenható szava *szálácti kidvárechá*, azaz megbocsátok néktek, ahogy ígértem. A több mint egy évszázad viharos, megpróbáltatásokkal teli történelméből szeretnék kiemelni hármat.

Az első ünnep.

1944, a második világháború talán legszörnyűbb esztendeje. Távol a hontól, munkaszolgálatban, Auschwitzban a krematóriumok felé haladnak a vagonok. Egy viszonylag fiatalokból álló század eljut egészen a Don partjáig, és ott a mintegy kétszáz ember a csillagos ég felé néz és imádkozik. Van közöttük egy, aki gyönyörűen tudja a Kol Nidré-t. Nem más ő, mint az érsekújvári főkantor fia. Miközben csapattársai a mélyben ássák a gödröt, a kántor a magasságok felé énekel *Kol Nidré veesoré*... Mindenható Istenünk nézz le reánk!

Mindenki meghalt, aki akkor ott volt a Don kanyarban ezen a Kol Nidrén, egyetlen ember maradt csak meg, a hírmondó, aki azóta is emlékezik.¹⁶⁸ Hitte, hogy lesz holnap, holnapután, s talán felmerült valahol legbelül, hogy évtizedek múlva is lesz, aki emlékezik azokra, akik

¹⁶⁶ Kol Nidré 2018/5779

in: SÓFÁR A Nyíregyházi Zsidó Hitközség lapja
XXI. évfolyam, 4. szám, 5778. elul/2018. augusztus

¹⁶⁷ Taub Eizik Izsák, a Kálói Rebbe (1751- 1821), a Kálói Rebe "nótája". Deutsch Gábor adjunktus a *Gyökér, szár, virág*... című kötetében költői szavakkal emlékezik meg a *Rebbér*ől. Dolgozatának címe. „Sírnak, rínak a bárányok”. E kis tanulmányban is központi szerepet kap a leghíresebb szerzemény a Kálói Rebbe „nótája” a Szól a kakas már... Nem más e pár sor, mint a megváltásba vetett hit apoteózisa, a magyar és a zsidó néplélek egymásra találásának lírai pillanata. Történelmi találkozás ez. A *Chátám Szofér*, dominanciáját hirdető világban, a 19. század elején egy kis Szabolcs Szatmár megyei faluban a zsidók a hit dimenziójának, a chászidizmusnak lesznek részesei. A pásztorfiútól hallott szövegben, dallamban, melyet átitat és megszépít a Szentírás nyelvezetének csodája, újra felcsillan a megváltásba vetett remény himnusza: újból felépül a Jeruzsálemi Szentély...

¹⁶⁸ 2001-ben interjút készítettek vele. Lásd: <https://www.centropa.org/hu/biography/deutsch-dezso>
Dezső bácsi, drága barátunk röviddel 100. születésnapja előtt hunyt el. Zichrono livráchá!

ottmaradtak, akik csendben hallgatták az érsekújvári kántor fiának imáját a puskaporos levegőben. Akkor még nem tudta sem ő, sem a többiek, hogy hat millióan nem jönnek vissza, hatszáz ezer magyarországi zsidó nem tér haza. Akkor még talán nem volt nyilas hatalomátvétel, akkor még talán nem voltak árpádsávos zászlók, amelyek ma ijesztenek, igyekeznek megfélemlíteni, de mi hatvan év távlatából már nem félünk. A magasságok felé, Isten felé nézünk, és azt mondjuk *Kol Nidré veesoré* azoknak az emlékére, akik nem jöttek vissza a Don folyótól. Az ő emlékükre is összejövünk minden esztendőben és e csendes fohással érettük is imádkozunk.

Az első Kol Nidré apáink története.

A második Jom Kipur már a saját generációmé. Az időpont 1973. Gyönyörű évnek tűnt. Álomszép volt az ősz, tele fényvel, napsugárral, és akkor ott a Tisza partján a fiatal szegedi rabbi imádkozott Istenhez és elmondta a Kol Nidré imát azzal, hogy talán Jom Kipurkor meghallgattatik az imádság és békénk lesz nekünk is és a világ minden egyes zsidójának. A világon mindenütt nyugalomért, csendért, békéért fohászkodtunk, azokért a fogalmakért, melyek számunkra a legdrágábbak. S nem kellett hozzá tizenkét óra, hogy a Löw által megálmodott és a Baumhorn Lipót által megépített gyönyörű zsinagóga tele legyen zshivajjal.

Zsongott a templom.

A rabbi a Löwök szószékén állt és nem értett semmit. Nem tudta mi ez a zaj Jom Kipurkor, amikor áhítattal, csendben imádkozunk. Majd a sámesz bácsi halkán a fülembe súgott egy mondatot, amit nem akartam elhinni.

Egyiptom megtámadta Izraelt!

Elfoglalták a Bár Lév vonalat¹⁶⁹, s úgy néz ki, hogy Izrael vesztesre áll. Így gondolta a sámesz bácsi. Joga volt ezt hinni, ő ugyanis megjárta Auschwitzot, majd az 50-es években ki is telepítették. Szinte felfogni nem lehetett. Kitért a háború. Gyengülő, dadogó szavakkal mondtam az imádságot:

Uram, mentsd meg a mi népünket, mentsd meg Izraelt!

S imádkoztunk valamennyien a Biblia nyelvén, héberül nem mindig értve a betűk üzenetét, de átérzve annak lényegét. Majd este, az ünnep kimenetele után kinyitva a rádiót hallottuk, hogy Izrael szerte Jom Kipurkor megfűjták a sófárt.

Jom Kipurkor nem szoktak sófárt fűjni...

¹⁶⁹ 1967-es Hat napos háboru után Izrael egységes védelmi vonalat alakított ki, amelyet Bar Lév vonalnak neveztek.

Vallásosok és vallástalanok kijöttek a templomokból, és mentek, hogy védjék az országot. Több mint háromezer zsidó fiatalember esett el... Az utólagos statisztikákból megtudtuk, nyolcvan százalékuk soá túlélők gyermeke. Több mint háromezer ember, több mint háromezer lélek, több mint háromezer álom, háromezer család, és vajon hány meg nem született gyermek?

De Izraelt nem lehetett elpusztítani.

Izrael él, vagy ahogy eleink mondták, *ám Jiszráél cháj*, Izrael népe él, és bármennyire is okoltak mindig mindenért bennünket, mindezek ellenére tudjuk és mondjuk: *Ám Jiszráél cháj*.

A harmadik Jom Kipur, a harmadik történetem tulajdonképpen családi. Megkérdezhetném mindannyiatokat, mit jelent nektek a Kol Nidré. Emlékeztek otthon, családi körben, amikor még mindenki együtt volt, még érintetlen volt a család, nem szólt bele történelem, nem szólt bele politika, alig fértünk el az asztalnál.

Mondjátok, most hányan ültök a böjt előtt az asztalnál?

Családjaink szerte a világban, és hála Istennek családjaink itt. És a távolság ilyenkor mégis fájdalmas, még ha lélekben, érzelmeinkben együtt is vagyunk. Fogjuk egymás kezét a szó szimbolikus értelmében. Azokét, akik velünk lehetnének és azokét is, akiket már elszólított az isteni akarat. Ilyenkor, Kol Nidré estéjén mindannyian együtt vagyunk.



M. Gottlieb: Jom Kipur, Tel Aviv Múzeum

Egy kép rajzolódik ki előttem. Egy festmény. A 19. század utolsó harmadában, Lengyelországban élt egy nagyon tehetséges festő. Nem nagyon ismerik, bár a modernkori

művészet egyik kiemelkedő alkotója. A Tel-Aviv-i múzeumba lépve, az aulától nem messze látható az ő monumentális 4x2 méteres Jom Kipur című olajfestménye. A kompozíció alkotója Moris Gottlieb.¹⁷⁰ Nem volt harminc éves, mikor meghalt. Lefestette azt a kis lengyel falucskát, s benne azt a stíbelet, ahonnan származott. Nők és férfiak, barázdált arcú öregek, csintalan kisgyermek. Lent férfiak és fent nők. Mindenütt áhítat, s az arcokon megrendültség. Középen magas korú, nagyszakállú aggastyán, a rabbi, ahogy Gottlieb ábrázolja, aki a kezével, szinte szavakkal nem érzékeltethető öleléssel, szorítja magához a Tórát, a mi legszentebb könyvünket, amely a zsidóság legszentebb irata, amelyben hitünk, Istenbe vetett alázatunk, szeretetünk foglalatik. Valamint az a szerénység, az a jóság, amellyel minden zsidó és nem zsidó embernek rendelkeznie kellene, az empátia, a megértés képessége, a kimondott szó felelőssége. Mert a szó életet adhat, erőt adhat, de a szó gyűlöletet is kelthet, szídhát, lázíthat, pánikot kelthet, félelmet okozhat.

Mi, zsidó emberek, rabbik és civilek, kohaniták, leviták és izraeliták évezredek óta szorosán fogjuk a Tórát, hitünk forrását a szó átvitt értelmében, bizonyítva önmagunknak és a külvilágnak, hogy a Tóra és Izrael elválaszthatatlan. A hit és a zsidóság összeforrt, egységet alkot, egyik a másiknak a feltétele. A hit a mi jövőnk.

Őseink hite a jövő reménysége.

Erre neveljük gyermekeinket, unokáinkat, a gondjainkra bízottakat, így formáljuk embertársainkat. Hogy legyen bennük felelősség, s ne legyen félelem az emberi lelkekben, hogy szeretet, nyugalom, megbékélés, alázat, egy szóval hit legyen a sokat szenvedett ember osztályrésze. Jom Kipurkor és az év összes többi napján. Holnap délelőtt felolvassuk zsinagógáinkban azt a mondatot, ami elhangzott Ros Hásáná első két napján is:

כבקרת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו כן תעביר ותספר ותמנה

ונתנה תוקף, מוסף, ימים נוראים

„Mint a pásztor, aki legelteti nyáját, úgy vezeti az Örökkévaló az ő közösségét.”¹⁷¹

Számon tartja gyermekeinek sorsát, s amikor felcsendül a magyarországi zsidó folklór

¹⁷⁰ Maurice Gottlieb lengyel-zsidó festő (1856-1879). Kitűnő monográfia jelent meg róla: Necháma Gorlenik, *Bidmij jámáv, Morici Gotlib*, Tel Aviv, 1991.

¹⁷¹ Ezékiel 34. fejezete alapján került a nagyünnepi Máchzorba. Az Unetáne tokef befejező része.

gyönyörű, különleges mélységgel hozzánk szóló éneke Szól a kakas már, akkor tudjuk, hogy a szó kevés, marad az ima és a zene, “majd megvirrad már”.

אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח
ואף על פי שיתמהמה
עם כל זה אחכה לו
בכל יום שיבוא

“Teljes hittel hiszem, hogy eljő a Mesiách,
Annak ellenére, hogy késik.
Mindazonáltal várok Rá,
Hiszen bármikor jöhet.”¹⁷²

¹⁷² RÁMBÁM 13 hittételének (Slosá ászár ikéré háemuná hájehudit) szövege, Szánhedrin traktátusának misnájában,
in: <https://he.wikisource.org/wiki/>

Gondolatébresztő szám a Nagyünnepek fényében¹⁷³

613, mitikus szám a zsidóságban.

Héberül: *tárijág micvot*.

Ennek változatait járjuk körül érintőlegesen ünnep előkészítő, önkontrollt igénylő időszakunkban:

Micvák-parancsolatok

A Talmud, Mákot 23–24. traktátusát idézem.

דרש רבי שמלאי : שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה

Szimláj rabbi a következő biblia-magyarázó előadást tartotta: Hatszáztizenhárom parancsolatot adott Isten Mózesnek, még pedig: háromszázhatvanöt tiltót, az év napjainak száma szerint, s kétszáznegyvennyolc tevőleges parancsolatot az ember testrészei számának megfelelően.

Dávid tizenegy parancsolatban foglalta össze a 613 micvát:

מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך
הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו
לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו
נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יהוה יכבד נשבע להרע ולא ימר
כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם

תהלים טו

“Ó, Örökkévaló, ki időzhet a Te sátradbán, és ki lakhatik a Te szent hegyeden. Aki tökéletességben jár, igazságot cselekszik, és igazat beszél szívében. Nem rágalmaz a nyelvével, felebarátjával nem cselekszik rosszat, és nem hoz szégyent társára. Megvetett a szemében az aljas, az istenfélőket tiszteli, esküszik saját kárára és nem változtatja meg. Pénzét nem adja ki

Elhangzott: a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában 5778. újévére¹⁷³
in:Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv, Budapest, 2018. pp.162-167

kamatra, megvesztegetést az ártatlan ellen nem fogad el. Aki ezeket cselekszi, nem inog meg soha.”¹⁷⁴

Jesája próféta már csak hat parancsolatot fogalmaz meg :

הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו
משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע

ישעיה לג טו

“Igazságban jár, egyenességet beszél, megveti a zsaroló nyereszkedést, megrázza kezét, hogy ne fogjon zsaroló vesztegetést, bedugja füleit, hogy ne halljon bűnt, és becsukja szemeit, hogy ne lássa a rosszakat.”¹⁷⁵

Micha próféta háromra csökkentette számukat:

הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד
והצנע לכת עם אלהיך

מיכה ו ח

“Megmondta neked, ó, ember, hogy mi a jó, és mit kíván tőled az Örökkévaló:
Jogosságot cselekedj, kedveld a szeretetet. És alázatosan járj Isteneddel.”¹⁷⁶

Később Jesája próféta kettőre csökkentette a micvák számát.¹⁷⁷

כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות

ישעיה נו א

“Így szól az Örökkévaló: Őrizzétek meg a jogot és cselekedjétek igazságot.”

Majd Habakkuk próféta egyetlen gondolatba sűrítette a parancsolatokat:

צדיק באמונתו יחיה

חבקוק ב ד

“Az igazságos ember a hűségében él.”¹⁷⁸

Igen. Hatalmas a micvá ereje. Nagysága az emberi tettek és a lélek szépségével mérhető csupán!

¹⁷⁴ Zsoltárok 15.

¹⁷⁵ Jezs. 33.15.

¹⁷⁶ Micha 6.8

¹⁷⁷ Jezs. 56.1

¹⁷⁸ Habakkuk 2.4

Gyermekek, elpusztított álmok

Szombathely közepén magasodik a varázslatos szépségű, gyönyörű neológ zsinagóga.¹⁷⁹ Két tornya az ég felé néz. Az épület kicsinyített mása Európa első jellegzetes neológ zsinagógájának, a budapesti Dohány utcai zsinagógának, amelyet 1859-ben avattak fel.

Majd egy évszázadig szolgálta Vas megye fővárosának zsidóságát, és sorsa az lett, mint az egykori híveiké, az enyészet. Ma a helyi zene, illetve művészet fellegvára. Egy árulkodó márványtábla beszél csupán arról, hogy ez a hely valamikor Isten háza volt.

Szemben a helyi zsidóság mai székháza. Kicsinyke, de igencsak finom ihletésű imaházában péntek este még száll az imádság a magasságok felé. A Jóistenhez, aki nem annak függvényében hallgatja meg az imádságot, hogy mennyien imádkoznak az Ő házában.

Az első emeleten kultúrterem. Rendszeresen előadást tartanak ott, budapesti tudósok, rabbik, oktatók, művészek. Zsidó fórum, ahol találkoznak a különböző vallású, vagy gondolkozású emberek. Beszélgetnek, vitatkoznak, igyekeznek megérteni egymást.

Nem messze innen az egykori szombathelyi elemi iskola, ma felújított belső térrel. Benne egy állandó kiállítás, a zsidóság múltjáról, évtizedek kultúrájáról, emberekről. Sehol az országban, de talán Európában nincs ennyi mega-fénykép, ilyen jól összeállított kiállítás, amely őrzi az egykori virágzó életet. A zsidó polgárok sokszínűségét, a lenyűgözően gazdag egykori vallásos életet.

S most vissza a zsinagóga és az elemi iskola közötti székházhoz. A lépcsőn felmenve, Herzl Tivadar enléktáblája látható. Őrzi a zseniális gondolkodó emlékét, aki megfogalmazta az *"Im tircu en zo ágágdá."* Ha akarjátok, nem álom." örök értékű mondatát.¹⁸⁰

Nem messze a Herzl táblától egy környékbeli kicsiny zsinagóga érdekesen alakult történetében, értékesen formálódott egykori két kőtáblája, rajta *Ászeret hádibrot*, a Tízparancsolat igéi. Az egyik oldal ép, a másik eltörött. Az egyik oldalon *bén ádam láMákom*, Isten és ember közötti parancsolatok, a másik oldalon *bén ádam láhávero*, ember és ember közötti parancsolatok. Amelyik összetört, az a bal oldali, ember és ember közötti kapcsolat. A jobb

¹⁷⁹ Ludwig Schöne tervei szerint építették 1880-81 között

¹⁸⁰ Lásd: *Ha akarjátok, nem mese*. Szemelvények Herzl Tivadar naplójából, cikkeiből, beszédeiből, jegyzetekkel és függelékkel, második bővített kiadás, Herzl Tivadar halálának negyvenedik esztendejében kiadta A MAGYAR ZSIDÓK PRO PALESZTINA SZÖVETSÉGE Budapest, 1944 (5704), JAVNE-KÖNYVEK 5. OR-ZSE

oldali, amely Isten iránti szeretetünket, alázatunkat, reményeinket, a szülők iránti tiszteletet fogalmazza meg, az a mai napig él.

Él és üzen.

A másik oldal a pusztulásról beszél. Emlékeztet a soára, ahol több mint 4000 szombathelyi zsidó pusztult el.

A lépcsőn lefelé jövet a kultúrházban, s már majdnem kiérve az utcára, egy drámai hatású márványtábla látható, mely a soában mártíriumot szenvedett 613 gyermek emlékét őrzi:

„A szombathelyi gettóból elhurcolt 613 gyermek emlékére, akik a fasiszta terror áldozataivá váltak. ”

Hatszázötvenhárman voltak, mint a micvák száma.

No comment...

Gyertyafény a tulipánok földjén

A híres Portugál zsinagógát, héberül: *Bét háKneszet Haportugezi*-t, a Spanyolországból és Portugáliából kiűzött zsidó közösség építtette. Hogy megértsük a zsinagóga építészeti szerkezetét, tudnunk kell, miképpen kerültek a spanyol és portugál zsidók Amszterdamba. Európa mindig általános feszültségek forrása volt; ilyen ellentét jellemezte a katolikus Spanyolország és a protestáns Németalföld szembenállását is. A kiűzetés előtt a spanyol és portugál zsidók egy része kényszerűségből megkeresztelkedett, de annak ellenére, hogy felvették a katolikus vallást, otthonaikban részben őrizték a zsidó hagyományokat. Ők lettek a marranoszok. Leszármazottaik érkeztek meg a 16. század végén, a 17. század elején Amszterdamba. Hollandia fogadta őket.

Az Amszterdamban letelepedett zsidók megalapították saját helyi közösségüket, aminek egyik fontos mozzanata lett a zsinagóga, az ő szavukkal *asnoga* megépítése. A munkát 1670-ben kezdték el, és 1671-ben már be is fejezték. A pénzügyi háttérret Jichak da Pinto nevű, jómódú marranosz zsidó biztosította.



A portugál zsinagóga frigyszekrénye Amszterdamban

A külső portálon a Zsoltárok könyvének idézete olvasható: „Nagy szeretettel jövök a te házádba”. A templom jellegzetessége a szefárd stílusban kialakított belső építészeti tér. A keleti falon áll a lenyűgöző frigyszekrény, amely hat-nyolc méter széles és mintegy négy méter magas. Anyaga dél-amerikai jakaranda fa, színe vibrálóan szépséges, így méltó megjelenést ad a szent iratok lakhelyének. A benne lévő Tórák közül mindegyik a klasszikus szefárd Tórák hangulatát idézik, tarka szín kavalkádban pompázó tóraruhákkal. A nyugati oldalon helyezkedik el a *bímá*, a tóraolvasó asztal, amelyhez több faragott lépcsőn lehet feljutni. Az egyemeletes épületben a szertartások alatt a nők fent, a karzaton ülnek. Unikumnak számít, hogy máig nem vezették be az elektromos áramot, így a belső teret hatalmas és kisebb méretű gyertyák világítják meg a padokon és a csillárokon.

Számuk a micvák számának megfelelően, 613.

Fényerejükkel, illatukkal, hangulatukkal azt szimbolizálják, hogy bár a közösség Spanyolország és Portugália után új otthonra talált, változatlan maradt a zsidó valláshoz, a hagyományhoz való hűség ragaszkodás.

A gyertyák ápolójának munkája külön hivatás. Ő gondoskodik róla, hogy minden péntek este, amikor felgyúlnak a fények, a micvák öröme világosságot adjon a sötétségben, ünnepi érzéssel árasztva el az épületet és a lelkeket. A micvák fontossága, a kegyelet őrzése és a hagyomány tisztelete legyenek mérföldkövei annak az útnak, melyen járni kívánunk!

Esztergomban jártunk¹⁸¹

A cseppben benne van a tenger, a kagylóból kihallik a tenger zúgása...A régi mondást idézem, amely a magyarországi zsidó történelem nagyon érdekes, egyben feszült, megpróbáltatásokkal is teli időszakát érinti. Hiszen a cseppben, benne van a tenger...

1960-ban jelent meg Magyarországon, A magyarországi zsidó feliratok című könyv¹⁸², melynek szerzője Scheiber Sándor az Országos Rabbiképző Intézet világhírű, akkoriban a magyarországi tudományos élet marginális helyére kiszorított, zsidó tudós. Kötetében említi, hogy az archeológia mennyit segít a múlt kutatásában. Az 1800-as évek utolsó harmadában Esztergom környékén ásásokat folytattak. Találtak egy emlék-követ, mely azóta a magyarországi kultúrtörténet fontos darabja. Az "esztergomi kő" feltételezhetően a polgári időszámítás szerinti harmadik században készült, s rajta a zsidóság legismertebb szimbóluma, a menóra. Bizonyítandó, ebben a térségben már akkor is éltek zsidók.¹⁸³

Most nem beszélek a török hódoltságról, vagy az azt megelőző, vagy követő időszakokról, vagy a püspöki védeletről, amelyet feldolgozott a történelemtudomány. Szólok azonban a 19. század elejéről. Kitűnő összefoglaló munka jelent meg ezzel kapcsolatban Izraelben, *Pinkász hákhilot hájehudiot*¹⁸⁴, A magyarországi zsidó közösségek összefoglaló története címen, az Esztergom címszónál tételesen felsorolják a levéltári kutatás mindazon eredményét, amely a püspöki levéltári anyagban megtalálható. Az 1990-s évek elején pedig Ságvári Ágnes professzor asszony publikációjában bemutatta az esztergomi zsidóság egykori intézményrendszerét, a közösség sorsfordító eseményeit.¹⁸⁵

A '41 és '44 közötti időszakban, a numerus clausus és a többi megpróbáltatás sokasága sújtotta az ország zsidóságát, így az esztergomi zsidó közösséget is. Mindig voltak azonban olyan emberek, akik az árnyék mellett a fényt képviselték. Ilyen volt dr. Etter Jenő¹⁸⁶, Esztergom polgármestere, aki négy éven keresztül vezette a várost abban a nagyon nagyon nehéz történelmi

¹⁸¹ Elhangzott: az Esztergomi zsinagógában, 2019.06.16.

in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/936-esztergomban-jartunk-2019.html>

¹⁸² Scheiber Sándor, *Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig*, Budapest, 1960

¹⁸³ Föhlich Róbert, *Archeológiai Értesítő*, XI. 1891, A romai kori Esztergomnak egy fejezetet szentel Scheiber Sándor, *Magyarországi zsidó feliratok*, Budapest, 1960. pp 25-27.

¹⁸⁴ Pinkász hákhilot hájehudiot, szerk: Lavi, Teodor- Katzburg, Netánél, Jerusálájim, 1979

¹⁸⁵ Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez, Komárom-Esztergom megye, szerk: Ságvári Ágnes-Ortutay András, Budapest, 1994, Magyar Auschwitz Alapítvány-Holocaust Dokumentációs Központ

¹⁸⁶ Dr. Etter Jenő (1897-1973.)

időszakban. Sokirányú segítségéből csak kettőt emelnék ki. Lengyel menekült katonatiszteknek nyújtott segítséget a genocidium idején. Ugyanakkor az üldözött zsidóság számára megpróbálta elviselhetővé tenni az elviselhetetlent. Figyelmre méltó ajánlom az a tabla, amelyet egykori házának falán helyeztek el, és ahol három nyelven, magyarul lengyelül és héberül örökítik meg hősiességét. A héber szöveg magyar fordításban így hangzik:

“Az Örökkévaló áldjon meg téged mindazért, amit tettél.”

1944. júniusában szinte pontosan 75 évvel ezelőtt az itteni zsidókat is elhurcolták Auschwitzba éspár óra alatt füstté lettek. Gázkamra majd krematórium...

Közösségünk, a B'né Jiszráél zsinagóga tagjai néhány nappal ezelőtt Auschwitzba látogattunk kegyeleti útra. Mi, mindannyian súlyosan érintettek vagyunk. Nem egy, nem kettő, hanem soktucat hozzátartozót veszítettünk el a náci-nyilas rémuralom idején. Amosz próféta klasszikus mondatát sokszor idézem:

העיר היוצאת אלף תשאיר מאה

עמוס ה ג

“A városba, ahonnan eldeportáltak ezer embert, nem jön vissza száz, ahonnan elvittek százat, nem jön vissza tíz...”¹⁸⁷

A második világháborúnak sikerült felülmúlni Ámosz rémálmát: a városba ahonnan elvittek ezer zsidót, nem tért vissza 100, és ahonnan elvittek 100-at nem jött vissza egy sem! Mindenütt gyász volt, és minden utcán hallatszott a jajgatás. A mi generációnk is, amely közvetlenül a háború alatt, vagy után született, viseli lelkén, fizikumán a holokauszt traumáját.

Bennünk nincs bosszú!

Bennünk mérhetetlen a fájdalom és a gyász. És értetlenség, hogy ez a hon, amelyet annyira szeretett a magyar zsidóság, és amelyért annyi mindent áldozott, épületeket, városrészeket hozott létre, embereket nevelt, diákokat, munkásokat, tisztviselőket adott, kiszolgáltatta őket.

A hon nem védte meg saját állampolgárait!

Ellenkezőleg,

A mi feladatunk nem a sebek feltépése, hanem az állandó emlékezés.

¹⁸⁷ Ámosz 5.3

Egy Európa hírű, magyar festő jegyzeteiből idézek. Az Auschwitzba robogó vonatból kidobott egy cédulát, mely bekerült a róla szóló monográfiába: “ha ennyire megalázzák az emberi méltóságot, már nem érdemes élni..”¹⁸⁸.



“Az Örökkévaló népének hőseivel szerez szabadulást”

Amikor legutóljára az esztergomi zsidó temetőben jártam láttam, hogy e helyen egymás mellett nyugszanak hősi halottak, magyar zsidók és az egykori ellenséges országok zsidó katonái. Mindkét oldalon azonos szavakkal imádkoztak:

„Halld Izrael az örökkévaló a mi Istenünk az Örökkévaló egyetlenegy.”

Vajon miért nem tudunk egymás mellett élni?

Pár évvel ezelőtt, amikor Esztergomban jártam első alkalommal, a cinteremben¹⁸⁹ a márvánnyal borított falakon mártírok neveit láttam, közöttük a közösség egykori rabbijáét, akit 54 éves korában hurcoltak el és gyilkoltak meg. A közösség kántoráét, szülőkéét, gyermekekét és sokszáz zsinagógába járó, mélyen hívő emberét.

¹⁸⁸ Írja Farkas István 1944. júniusának utolsó napjaiban: in: S. Nagy Katalin, *Farkas István*, 2002. ISBN 963 204 931 4

¹⁸⁹ Temetői búcsúztató terem

Szinte teljesen egyedülálló módon egy különleges dokumentumra lettem figyelmes. Segítségül hívom zsinagógánk egyik prominens hívének néhány sorát amelyben a következőket rögzítette.

“A temető cintermében különleges látvány várt a látogatóra. Egy sírbolt, rajta felirattal: Meggyalázott tóratekercsünk nyugszik itt.”¹⁹⁰

A táblán olvasható zsidó és polgári dátum nem más, mint a modern Izrael megalakulásának éve, hónapja, napja, alatta Izrael címerével. Hogy mikor emelték a táblát, erre utalást nem találunk.

Szeretnénk megfejtetni, különösen, hogy a mai zsidó temetőkben hasonlóval nem találkozunk, és azért is, mert vélhetően ezt még Esztergom utolsó, a holokausztot megjárt zsidó lakosai emelték. Az izraeli címer alatt látható egy míves betűkkel vésett héber nyelvű sor az *En Gedi* sivatagjában talált 2500 éves papiruszból, alatta pedig az alábbi szöveg olvasható¹⁹¹:

בקדושי עמו יעשה גבורה

מגילת מלחמת בני אור בבני חושך

"Az Örökkévaló népének hőseivel szerez szabadulást"¹⁹²

Megvalósult a próféták álma, és a nép egy töredéke visszatérhetett ősei földjére, a mai Izrael államának területére.

Tavaly novemberben amikor primás úr őexcellenciája meghívására Esztergomba jöttem és előadást tartottam az Eucharisztikus konferenciát előkészítő szümpozionon, akkor észrevettem hogy az itteni zsinagóga tetején a két márványtábla betű nélkül árválkodik.

Szóvá tettem a hiátust.

Pár héttel ezelőtt ismét Esztergomban jártunk, azt láttuk hogy az egykori zsinagóga tetején ma újból csillognak a tízparancsolat betűi, hirdetik hogy táblákat, köveket épületeket, embereket el lehet pusztítani de a betűket, a szellemiséget, a hitet sohasem.

¹⁹⁰ Számos helyen látunk ilyen feliratot zsidó temetőben Magyarországon. Például Pápán, Balassagyazmaton, Óbudán...

¹⁹¹ A Fény és a Sötétség fiainak háborúja c. dokumentum egyike annak a hét tekercsnek, melyet Qumránban találtak

¹⁹² Lásd: Jigál Jádin, *Megilát milhemet benéj háor bivnéj háhosech*, Hászochnut hájehudit, 1955.



Ismét látható a Tízparancsolat

Éforduló – Évforduló¹⁹³

A 160 éves Dohány zsinagóga

A modern kor zászlói üzenetértékekkel rendelkeznek. Kortárs tanúként a magyarországi zsidó történelem különleges időpontjáról - 1988 tavasza és 1989 ősze közötti időszakról – írok. 1988 tavaszán már megjelenik Magyarországon Izrael Állam érdekképviselője. A történelmi háttérrel jól ismerjük: 1967-ben, a hatnapos háború következtében, az akkori Magyar Népköztársaság egyoldalúan megszakította Izrael Államával a diplomáciai kapcsolatot.

Az időpont kitörölhetetlenül belevésődött emlékezetembe. 1967-ben, az Anna Frank Gimnáziumban azon a napon érettségiztem, amikor a *Cáhal* diadalmas hadjárattal új fejezetet nyitott a modernkori zsidóság életében. Érettségim napján a hős katonák megváltoztathatatlanul visszafoglalták Jeruzsálem korábban okkupált részét, s megszületett az egységes, szétválaszthatatlan Jeruzsálem, a zsidóság örök fővárosa. E nap azóta *Jom Jerusalajim*ként, Jeruzsálem napjaként ismert.¹⁹⁴

Az 1980-as évek utolsó esztendeiben, amikor már érezni lehetett egy kicsit a politikai „enyhülést”, létrejön a két ország érdekképviselője. Sőt izraeli politikusok is érkeznek Magyarországra. Mindegyik látogatást tesz a történelmi jelentőséggel bíró és a magyarországi zsidóság szimbólumaként számon tartott Dohány utcai zsinagógában.

Néhány olyan személyiséget emlétek meg, akik sok-sok más hivatalos elfoglaltságuk mellett, fontosnak érezték, hogy ellátogassanak a Dohány utcai zsinagógába. Közülük Simon Peresz később Izrael államelnöke¹⁹⁵, Jichák Shamir¹⁹⁶ és Ariel Sharon pedig miniszterelnöke lett. Zevulun Hammer vallásügyi miniszter, az izraeli Mavdal, a vallásos cionista párt elnöke.¹⁹⁷

¹⁹³ Elhangzott: a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában, Ros Hásáná este, 2019-5780
in: Új Élet, 2019.október 1. 74. évf.18. szám
ISSN: HU66 1170 7024 2026 2095 0000 0000

¹⁹⁴ 1967/5727. i. j. 28.

¹⁹⁵ Simon Peresz (1923- 2016)

¹⁹⁶ Jichák Sámir (1915-1992)

¹⁹⁷ Zevulun Hammer (1936-1998)



A két zászló a Dohányban

A 80-as évek második felében a Dohány utcai zsinagóga akkori rabbijaként indítottam magam arra, hogy a zsinagógában a helyi közösség vezetésével egyetértésben, két három méteres zászlót, a magyar és az izraelit helyezünk el a frigyszekrény előtti térben. Identifikációs jelként, a magyarországi zsidóság kettős gyökerűségét volt hivatott szimbolizálni e gyönyörű épületben.



160 éves a Dohány zsinagóga

A kéttornyos épület portálja és a rózsablak között a leghíresebb tórai mondatok egyike látható:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם

שמות כה ה

“Készítsetek számomra szentélyt, hogy közöttük lakozzam.”¹⁹⁸

Az egykori Szentélyt követő zsinagógák rendeltetése, a kommentátor szavaival élve, hogy a szentség forrása legyen Izrael népe számára. Örök vágy, igény és remény, hogy az isteni jelenlét áldása örvendezteti az imádságba forduló lelkét.

S a zászlók felett hitünk egyik legfontosabb gondolatát a zsoltárköltő fogalmazta meg. A frígyszekrény feletti tér büszkén hirdette-hirdeti a zsinagóga épületének örökérvényű üzenetét, amely ilyenkor a félelmetes-fennséges napok hangulatában a lelkünkig hatol:

ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'

תהלים קלג ג

„Napkeltétől napnyugtáig dicsőítsék a Mindenható nevét!”¹⁹⁹

A 150 éves pécsi zsinagóga

Óriási nevekből álló kántordelegáció érkezése hozta lázba a rendszerváltás évében a magyarországi zsidóságot. A pillanat atmoszférájától átszellemült virtuóz zongorakísérő cantor David Gildar, a Joszele Rosenblattra külsejében és hangi virtuozitásában hasonló Ben-Zion Miller²⁰⁰, az elmúlt hat évtized vitathatatlanul legnagyobb kántorművésze Moshe Stern, a carusoi hangszépséget idéző Pinchász Rabinovitz, s a megjelenésében és hangterjedelmében is egyedülálló David Bagley²⁰¹. A kántorművészek zenei produkcióját óvációval fogadta a többszáz hallgató. Zsidók és nem zsidók.

Háromszor adtak koncertet a Dohányban, egyszer az Operaházban, ahol a zenekart Éli Jáfe, a jeruzsálemi Nagytemplom kórusának világhírű dirigense irányította, szemlélőrojt díszelgett szmokingján. Hatalmas sikert arattak a pesti Vigadó koncerttermében, a világhírű szegedi zsinagógában és messze nem utolsósorban a most 150 éves pécsi zsidó templomban.

¹⁹⁸ Smot 25.8

¹⁹⁹ Zsolt.133.3

²⁰⁰ Ben Zion Miller világhírű kántor (1947-), Lásd: Benzion Miller's profile on the Milken Archive of Jewish Music

²⁰¹ David Bagley világhírű kántor (1936-2007)

A gyönyörű Széchenyi tér magához öleli a kor egyik legszebb zsinagógáját. Külső megjelenése, belső enteriőrje invitálja a látogatókat, A bejárati portál felett Jesája próféta, a maga nemében unikálisnak mondható, héber nyelvű mondata várja a híveket:

בתי בית תפלה יקרא לכל העמים

ישעיה נו ז

„Házam az imádság házának nevezetessék minden nép számára.”²⁰²

Ez a mondat inspirál, üzen, hogy Baranya megye fővárosában is a központban álló zsinagóga mindenkit invitál, mindenkire hat.



150 éves a pécsi zsinagóga

S amikor Dávid Bagley improvizált, az ősi zenei világot és a pillanat áhítatát elegyítette, felejthetetlen perceket teremtve a zsinagóga népének. Egyetlen mondatot ismételt csupán a házánut áhítatával:

בתי בית תפלה יקרא לכל העמים

ישעיה נו ז

„Házam az imádság házának nevezetessék minden nép számára.”²⁰³

²⁰² Jesája 56.7

²⁰³ Lásd: az előző jegyzet

A 120 éves szolnoki zsinagóga

1898-ban, 120 évvel ezelőtt épült fel a szolnoki zsinagóga. Mindig, amikor ide belépek, egy kicsit úgy érzem, otthon vagyok. Csak a hívek hiányoznak.

Belépve a szolnoki zsinagógába, kerestem a szentírási üzenetet. Nem találtam! Az egykori feliratot, a zsoltárok mondatát „lemeszelte” a történelem. Varga Béla monográfiájában A szolnoki zsidóság története című könyvében azonban megtaláltam a zsoltárásköltő mondatát. Íme, az archív felvétel:

שומע תפלה עדך כל בשר יבאו

תהלים סה ג

„Meghallója minden imának, Te eléd járul minden halandó...”²⁰⁴

A zsoltárásköltő imára hívó, imádságot csalogató mondata így ünnepek előtti önvizsgálatra inspirál. Élünk vele hogy gondolataink, bűnbánó imádságunk megérintse a Magasságot.

A zsinagógában, amikor tekintetemet feljebb emeltem, az egykori frigyszekrény fölött megláttam a két kőtáblát. A tíz igének a mi világunkban a két nagy világvallásnál, a zsidóságnál és a kereszténységénél alapvető érke van. A tíz igének, amelyet 1898-ban véstek fel, ma, a rekonstruált állapotában, egy kis „szépséghibája” van.

Ez a tízparancsolat csak öt parancsolat!

Jobb oldalon a mózesi első öt ige látszik, a baloldalon ugyanaz az öt!

A másik öt ige valahogy eltűnt?

Lassan eltűnnek a hívek, a szavak. Megsemmisülnek a betűk?

²⁰⁴ Zsoltárok 65. 3



Kétszer az első öt ige a 120 éves szolnoki zsinagógában

A 20. század közepének egyik kiemelkedő jeruzsálemi rabbija, Ávráhám Jichák Cook²⁰⁵ mondatát idézem:

„Vannak olyan emberek, akiknek köszívük van, és vannak olyan kövek, olyan épületek, amelyeknek mélyén, falaiban emberi szív dobog.”

Jubiláló zsinagógáink évfordulós, köbevéselt üzenetei, s a zsinagógai év fordulójának bűnbánó, önmagunkat vizsgáló intelmei előkészítik a hívő ember lelkét, hogy isteni tanokat befogadva kiteljesedjék, jobbbá válják.

וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביום הכפורים

תפילת מוסף ליום הכיפורים, פיוט סדר העבודה

„Mikor a főpap kijött a Szentek Szentélyéből így imádkozott.”²⁰⁶

„Legyen a Te akaratod, Istenünk, őseink Istene, hogy ez az év javunkra és néped, Izrael javára váljon!

Legyen a Tőled jövő boldog élet éve, a harmat és az eső éve, oly év, melyben bűneink mind engesztelést nyernek!

Oly év, melyben megáldod kenyerünk és vizünk!

Oly év, melyben irgalmad megnyilvánul irányunkban!

Békesség s nyugalom éve, oly év, amelyben feltárod előttünk javaid kincstárát, amelyben Izrael fiai nem szorulnak se egymásra, se más népre, mivel áldásod adtad kezünk munkájára.

²⁰⁵ Ávráhám Jichák Cook, Jeruzsálem, s a Brit Mandatorium egykori fő rabbija (1865-1935)

²⁰⁶ Jom Kipur muszáfjában a Széder háÁvodá liturgiai költeményéből. Forrása: Misná Jomá 5. Továbbá: Rámbám: Ávodá, Jom háKipurim 4.1

Zsinagógánkban állandóan ég a nér támid, az örökmécses
Peszáchi Mázkir üzenet a világjárvány idején²⁰⁷

Hiszem teljes hittel, hogy lesz holnap, hogy még édes a fény, melynek napsugarait időnként árnyak takarják el. Építünk tovább otthonot és munkahelyet, közösséget és közös értéket, magyar zsidóságot! Peszách eddigi napjain sokszor írtunk, beszélünk a koronavírus okozta világjárványról.

Most valami másról, a mázkir ihlette gondolatokat osztom meg Veletek

Mostanában gyakran járok ki a temetőbe. Szüleim sírját látogatom és a barátokét. Kegyetlen valóságként kell megállapítanom, hogy több a barátom kint a temetőben lassan, mint itt az élők között. Az egyik sírkövön drámai sort olvastam. Így hangzik:

“Itt éltünk e korban, hol mosolyban, hol nyomorban.”

Hazafelé menet, e sor villan elém állandóan. Korunkban kevés a mosoly és időnként nyomor is van.

Reggelenként, esténként amikor, a Hegedűs Gyula utcai zsinagógába járok-jártam gyakran megakad a szemem a földön csillogó kis apró, tízszerez-tizes négyzeteken talán rézből készült emléklapokon, amelyeket hivatalosan úgy hívnak botlató kövek. Egy német művész indította útjára, azt a gondolatot, hogy mindennapjainkban meg kell őriznünk a mártírok emlékét, akik a holokausztban odamaradtak. Zsidókét, cigányokét, homoszekszuálisokét, ellenállókét, stb.²⁰⁸ Először nem sok támogatást kapott terve. Később beépült az emberek tudatába. Ma már tizenhét országban e táblák őrzik a járdák betonjába ékelve “Hier wohnte” azaz “Itt lakott....” és egy név, egy zsidó ember neve, majd egy dátum és a tragédia színhelye Auschwitz, Mauthausen, avagy Birkenau, stb. Magyarország tizenhat városában van ilyen. Örülök, hogy a helyi közösségek megőrzik egykori lakótársaik emlékét.

²⁰⁷ Elhangzott: a Covid 19 járvány idején ZOOM-on, Peszách félünnepén, 2020.

in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/958-mazkir-pezsach-2020-5780.html>

²⁰⁸ Gunter Demnig német szobrász alkotásai a nemzetiszocializmus áldozatai előtt

De vajon megőrzik?

Amikor Isten imával megszentelt házába jövök-jöttem, naponta kétszer, mint mondtam, gyakran látom a botlató köveket itt Pesten a tizenharmadik kerületben, az egykori nemzetközi gettó színhelyén. Gondolkodásra ébresztenek. Pár hónappal ezelőtt Bécsben jártam, ott is láttam botlató köveket. Csillognak, villognak, a maguk egyszerűségében tisztaságukban hívják fel a figyelmet, hogy mi történt az egykori császárváros zsidóságával. Itt Budapesten az ország fővárosában a tizenharmadik kerületben a Hegedűs Gyula utcában is látok botlató köveket ma is. Gyakran állati ürülékkel, vagy emberi piszokkal szennyezett.

Mi lett az emberből...?

Pár nappal ezelőtti hír rajzolódik ki előttem. Fájdalmas olvasni újból e sorokat. Idézem: Magyarországon nőtt az antiszemitizmus aránya. Több, mint tavaly és még több, mint tavalyelőtt?²⁰⁹

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szívemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.²¹⁰

Két évvel ezelőtt ismét a rákoskeresztúri zsidó temetőbe invitált a lelkiismeret és a kötelességtudat. Évek óta foglalkoztatja a magyarországi közvéleményt és benne a magyarországi zsidókat is az a döbbenetes hír, hogy a Margit híd renoválásánál bűvárok emberi csontokra bukkantak. Tudósok vizsgálták ezeket, kutatók elemezték, és megállapították, hogy valószínűleg többségükben zsidók, akiket a genocídium ideje alatt a Dunába lőttek. Testvéreink akiknek személyét nem ismerhettük, arcukat nem láthattuk, nem maradt semmi belőlük, csak hetven éven át, vízben ázott magányos csontok. A magyarországi különböző zsidó vallási irányzathoz tartozó

²⁰⁹ in:http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=368:antiszemitizmus-ma-a-zsidokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=44:rasszizmus&Itemid=216

²¹⁰ József Attila: A Dunánál

hittudósok, rabbik egyhangúan úgy döntöttek, hogy a csontokat a zsidó temetőben kell eltemetni. Elhunyt mártír testvéreinkét, és azokat az esetleges másvallásúakét, akik szintén ott pihentek a kék Duna habjai között. Érdekes kifejezés héberben *levájá jiddisül leváje*, magyarul elkísérés. Az utolsó útra való elkísérés. Ott voltunk rabbik, más felekezetek magas méltóságú főpapjai, vallási és világi vezetők és együtt hallgattuk a búcsúztató szavakat. A megrendítő mondatokat, a részvétet, a fájdalmat, és az emberi kötelezettség hirdetését, azaz minden embernek joga van az élethez és joga van a méltó halálhoz.

Isten adja az emberi életet, és kizárólag a Mindeható joga elvenni. Embernek tilos. Tiltja Isten és az emberi törvény egyaránt. A csontok visszakerültek a földbe, annak hitében és reményében amelyeket Ezékiel próféta csontlátomásában megfogalmaz.

בן אדם התחיינה העצמות האלה

נחזקאל לז א

„Ember fia, felélednek ezek a csontok ?”²¹¹

S a fázós tavaszi napon, valamennyien, vallásunk reprezentánsai és más egyházak képviselői együtt vittük a dobozba zárt csontokat, törékeny egyszerű fából készült ládában. Alig lehetett talán egy méter hosszú és negyven-ötven centimeter széles. Ez maradt hetven év után, sok sok emberből. A gyűlölet miatt, a soha meg nem értett, felfoghatatlan esemény, a holokauszt miatt. Ott voltunk együtt Mózes hitének vallásának képviselői, neológok, ortodoxok, lubávicisiak.

A mindennapokon viták szabdalták-szabdalták a magyarországi zsidóságot, áthatja az ellentét, de most a temetésen együtt vittük a csontokat.

Úgy tűnik az életben valamiért nem mindig találjuk a közös hangot, nem ismerkszük meg a vox humána.

De akkor ott a temetésen igen, csendben, de határozottan mindannyian mondtuk fájdalommal megszentelt imádságunk szavait “*Jiszkádál vöjjszkádás sömé rábo*, Legyen szent, és legyen felmagasztalva a Mindenható Úristen neve.”²¹²

²¹¹ Ezékiel 37.3

²¹² Nagyobb rész arameus nyelvű ima számos talmudi forrásra vezethető vissza. Példaképpen megemlítjük Beráchtot 21b.-t.

Sokszor jártam Debrecenben rabbiként, vendégként, meghívottként. Szeretem a hajdúsági várost a múltjáért, építészetéért, zsidóságáért, s a nagy találkozásokért. Emlékszem a 90-es évek végén hogyan kezdődött párbeszéd különböző gondolkodású és világnézetű emberek között, s a helyszín Debrecen volt. Előadások, viták, bemutatók. E pár év szellemi eredménye egy összefoglaló kötetben is megjelent. Ekkor találkoztam a magyar irodalom egyik kiemelkedő képviselőjével, az immáron az Örökkévalóhoz néhány évvel ezelőtt megtért kiváló írónővel, Szabó Magdával²¹³. Ő beszélt Debrecenről, kötődéséről a régi városhoz és a református Nagytemplomhoz.

Apropó református Nagytemplom. Egyszer kultúrtermében jómagam is beszéltem a felekezetek közötti kapcsolatokról, és említettem, hogy fiatal éveimben ott voltam akkor, amikor Scheiber Sándort a megrendítően szép falak között díszdoktorrá avatták²¹⁴. Az első zsidót, az első rabbit Magyarországon.

Talán két évvel ezelőtt rettenetes hír járta be a magyarországi médiát. Valaki, valakik, horogkeresztet festettek a debreceni Nagytemplom aljzatára. Éles színnel, hogy messziről lássák. Jó nagy szvasztikát, hogy félreérthetetlen legyen az üzenete. Most nem zsidó templomon, jelent meg e szörnyű szimbólum, a gyűlölet látható jele, hanem a város domináns vallásának, a reformátusságnak az egyik büszkeségén, a Nagytemplomon. Azóta csend van. Szabó Magda sorai jutnak eszembe, idézem:

“Mindig megrendítő számomra mikor hazatérek Debrecenbe. Leszálok a vonatról, átsétálok a vasútállomás ismert falai között, át a rámpán egészen a villamosig, s közeledek a Nagytemplom felé, s messziről újra jól látom az egek felé ágaskodó két tornyot, s köszönök nekik. Az egyik felé fordulva azt mondom neki: csókolom Anyuka, s a másik felé fordulva azt mondom: csókolom Apuka. Mint a szüleimet úgy szeretem ezt a templomot amely számomra mindig hirdeti Isten szeretetét, a hitet, a jövőt, és a megbékélést.”

Szabó Magda szavai fájdalommal és döbbenettel töltenek el. Hogy lehetett megszentelteleníteni Szabó Magda szüleit, a kéttornyos templomot, a reformátusság Istenének házát. Persze nem messze található a zsinagógától. Légvonalban talán ötszáz méter.

²¹³ Szabó Magda (1917- 2007.)

²¹⁴ in: http://www.dzsh.hu/content/hu/a_debreceni_zsido_templomert_es_temetoert_alapitvany

Vajon mit akart üzeni?

Mit akar mondani korunkban?

Mázkir napjához, Peszách utolsó két napjához közeledve gondolatokat ébreszteni szeretnék. Nem a fájdalmat, hanem az örök reményt. Idézve, a régi költői gondolatot:

“Nem a sugár vész el, ha a nap leszállott,
Csak mi veszítjük el a világosságot.”²¹⁵

A mostani Peszáchot egyedül töltöttük, de nem magányosan!

A virtuális világ közös imája is meghallgatásra talál.

Tudjuk, zsinagógánkban állandóan ég a *nér támid*, az örökmécses.

Pici a fénye, de világít a sötétségben!

Lesz még fényáradat és hívekkel-imával teli zsinagógánk!

Vigyázzatok magatokra, egymásra!

Jizkor! Emlékezz!

Emlékezzünk áldott emlékü szüleinkre, testvéreinkre, rokonainkra, a hatmillióra, a hatszázezerre.

5780. peszáchi mázkirjához közeledve rendhagyó imánk száll a Magasságozhoz:

Jehi rácon milfánechá Hásem Elokénu....

Legyen akaratod szerint irgalmas Istenünk, Világ Alkotója, akinek irgalmával és szeretetével telis tele az egész föld!

Vigyázz reánk, és védj meg bennünket minden betegségtől, csapástól, járványtól!

²¹⁵ Scheiber Noémi sírkövének felirata

Sávuot a Koronavírus árnyékában 5780-2020²¹⁶

חדשים לבקרים רבה אמונתך²¹⁷

איכה ג כג

Változó korban, változó életkörülmények között, nem a zsinagógai szószéken, hanem az interneten keresztül, a világjárvány idején, szólok hozzátok, kedves testvéreim! A Tórában Sávuotnak három neve van.

- az egyik elnevezés a “hetek ünnepe”. Az első aratástól (Pészách) a búza aratásáig hét hetet számolunk, amit *Omer*-számlálásnak nevezünk.

- az ünnep másik neve a *hág hákácir*²¹⁸, azaz az aratás ünnepe.

- a harmadik név a *hág hábikurim*, a “zsengék ünnepe”.²¹⁹ Nemcsak a búzából, hanem a Szentföld hét nevezetes termékéből kellett a Szentélyben hálaáldozatot bemutatni.

Van egy negyedik elnevezés is :

- *zemán mátán Toráténu*, a Tóra, a Kinyilatkoztatás ünnepe,

Most, ez utóbbi képezi beszédünk tárgyát.

A költő szavát idézem:

“Virágkígyók kúsznak magasba fel,
minden oszlopot virág ölel”

Néhány óra múlva virágdíszbe öltöztetjük (még csak a vidéki zsinagógákat lehet megnyitni, a Budapestiakat nem) vidéki zsinagógáinkat, s mindenütt otthonainkat. A természet pompás virágaival köszöntöttük Sávuotot, a Kinyilatkoztatás ünnepét.

Peszách, az ősi egyiptomi kivonulásra, a fizikai megszabadulásra emlékeztetett.

²¹⁶ in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/963-savuot-5780.html>

²¹⁷ Échá 3.23

²¹⁸ Semot 23. 16.

²¹⁹ Bámidbár 28.26.

A Sávuoat a független szellemiség ünnepe. A szabadság szavának e kettős összefüggése a mi életünkben, napjaink alapja is. Őseink évtizedekig vándoroltak a sivatagban, s Mózes tanítómesterünk hittel és bizakodással kezdett Izrael gyermekeinek szellemi formálásához, hogy tengernyi megpróbáltatáson, szembeszegülésen, lázadáson és ínségen keresztül magasztos cél felé vezesse az akkor még alaktalan tömeget.

Szináj hegyéhez érkeztek, ahol Mózes átvette a bizonyosság két kőtábláját, amelyen a parancsolatok Isten szeretetére, s embertársaink tiszteletére tanítottak.

A midrás ezernyi gondolattal gazdagítja a Sávuoatról alkotott világgépet:

במדרשים רבים לוקחים אותנו חז"ל ציור בית המדרש של מעלה. חז"ל

מציירים לפנינו את ההקב"ה כתלמיד חכם היושב ועוסק בתורה²²⁰

למשל גיטין ו ע"ב

Most, mégis egy modern pájtán sorait idézzük magyar fordításbaní:

„Mózes, a tanítómester lelkileg felkészült, hogy a Szinájra menjen, s ott átvegye Isten ajándékát, a Tízparancsolatot. A hegyre vezető ösvények - szól a régi legenda - perlekedni kezdtek. Így szólt az egyik: „a legszélesebb út én vagyok. Biztos rajtam halad keresztül Mózes, mikor a hegy tetejére tart”. „A legsimább útfelület az enyém - szólt a második. Mózes csak engem részesíthet előnyben.” A legrövidebb úton érdemes feljutni a csúcra - így a harmadik.” Az előnyös természeti tulajdonsággal rendelkező ösvények között volt egy szűk, göröngyös, buktatókkal és kövekkel teli hegyi út. Neki is hasonló kívánsága volt: Mózes rajta haladjon végig. De hangját nem merte hallatni, mert a legelhanyagoltabb, legnehezebben járható részen volt.

Mózes gondolkodott, tépelődött, majd mérlegelt, merre menjen, melyik út a legelőnyösebb.? S végül a kövekkel és akadályokkal borítottat választotta. Midőn felért a hegyromra, a lábán lévő sebek bizonyították a vállalt út megpróbáltatásait. Fájdalmai ellenére öröm költözött szívébe. Tudta és érezte, hogy a szent célért áldozatot kell vállalni!

Az ösvényen, az ilyen körülmények között megtett méterek még nemesebbé és értékesebbé tették a felbecsülhetetlen kincset, a két kőtáblát, a Tízparancsolatot."

A ma emberének is vágya, hogy az istenhit, a szellemiség, az emberszeretet, a közös munka és az erkölcs színáji magaslataira feljusson. Ez az út is nehezen közelíthető , de a

²²⁰ Gitin 6b

jutalom a lélek békéje, egymás megismerése és a kölcsönös megbecsülésen alapuló tisztelet lehet. Így ír a Talmud:

אמרו עליו על דורו של רבי יהודה בר אלעאי שהיו תלמידים מתכנסים
בטלית אחת ועוסקים בתורה
סנהדרין כ ע"א

„Amikor télvíz idején rabbi Jehuda bár Ilói lángoló tanítását hallgatták, hat tanítvány húzódott össze és szorított helyet magának a meleget árasztó köpeny alatt, hogy a mester szavára figyeljenek.”²²¹

Az ember alkotta technika előtt ismeretlen a lehetetlen fogalma. Szűknek érezvén a földet, kilép annak vonzásköréből. Ha az *aggáda* allegorikus gondolatát kibontjuk örök üzenetet találunk: ha helyet engedünk a másinak, társunk, az ember bizton elfér mellettünk. Ha keressük és megtaláljuk azt az összekapcsoló elvet - mint akkor Jehuda bár Ilói idején - soha el nem választ, de mindig összeköt a múltnak emléke, közös jelenünk, s az életet szebbé, változatosabbá, értékesebbé alakító jövőnk.

Nem a tér kevés!

Az ember tör magasabbra, többre, messzebbre. Azért teremtett, hogy megismerje a meghódíthatót, s tisztelje az Alkotót. Szeresse őt tiszta szívvel, egész lélekkel.

Majd hét héttel ezelőtt, Peszáchkor a virtuális világ közös imája is meghallgatásra talált. Most ismét csak azt mondhatom Nektek, lesz még fényáradat és imával teli zsinagógánk, ahol újra együtt fohászkozhatunk az Örökkévalóhoz.

Vigyázzatok magatokra, egymásra!

Közeledik Mázkir napja.

Emlékezzünk áldott emlékü szüleinkre, testvéreinkre, rokonainkra, a hatmillióra, a hatszázezerre.

S 5780. Sávuot mázkirján is rendhagyó imánk száll majd a Magasságozhoz:

יהי רצון

S minden betegnek, aki megfertőződött, s aki súlyos fájdalmakkal küszködik, mielőbb küldj teljes gyógyulást!

שמע קולנו

²²¹ Szanhedrin 20/a

Hallgasd meg imánkat, mert Te vagy, aki figyelsz reánk és óvsz bennünket!

יהיו לרצון

Legyenek kedvesek szívünk kívánságai előtted, mert Te vagy az, aki meghallgatod a hozzád esdeklők imáját!

חג שבועות שמח

Adalék az emlékezet-kultúrához²²²

Három hónap bezártsága, a koronavírus első szakaszának „utolsó” napjaiban közös imát tartottunk a Dózsa György úti körzet udvarán. Arcunkon maszk, kezünkön védő-kesztyű, másfél méterre ültünk egymás mellett...

1944-ben itt, ezen a helyen készülődött a Nagy Találkozásra az Úristennel Löw Immánuel, a zseni.

A szegedi zsidóság története is megpróbáltatásokkal terhes, több mint 5000 embert deportáltak. Szerencsére egy részük Ausztriába került, és így, drága emlékű barátunkhoz, Kármán Györgyhez hasonlóan, megmenekült. A nagyobbik részük odamaradt. Löw Immánuel sorsa másképpen alakult. Ő Budapestre került, a Dózsa György úti zsinagógába. Onnan a Wesselényi utca 44-be, majd az akkori zsidó kórházba, ahol mártíriumot szenvedett.

Perlrott Csaba Vilmos megörökíti Löw arcát néhány perccel a halál beállta után.

A következő két dokumentum Liebmann Bélától, Szeged legismertebb fotóművésztől származik. Liebmann Béla közeli, idős barátom volt, akinek hatalmas fotógyűjteményét ma is őrzik Szegeden.²²³ Ebből kettőt idézek, az emlékezet-kultúra címszaván. Az első 1938-ból, Szent-Györgyi Albert és Löw Immánuel beszélgetése. Fogadás az egyetem aulájában.



Szent-Györgyi Albert Löw Immánuellel beszélget

²²² Elhangzott: a Dózsa György úti zsinagóga udvarán, 5780 sávuotkor, a világvárvány idején

²²³ Liebmann Béla szegedi fotográfus (1899-1996), autodidakta művész, 1919-ben lencsevégre kapta a Zeppelint. 1931-től őt nevezik ki a Szegedi Szabadtéri Játékok fotósának. A szegedi Móra Múzeumban több, mint 250000 negatívját őrzik. 1989-ben Pro Urbe díjjal tüntették ki.

Egy évvel későbbi, a korszak egyik legnagyobb magyar-zsidó színészéről készült dokumentum: Löw és Beregi Oszkár a szegedi zsinagógában.²²⁴

Mi lett a sorsa a Löw hagyatékának? A kérdés nagyon összetett. Hosszú ideig nem volt "politikus" Löwről beszélni. Löw emléktábláját, amelyet egykori lakóházának a falán helyeztek el, és ahol az a felirat szerepelt: „itt élt a virágok és a lelkek nagy tudósa”, az '50-es években levették, majd visszatették.²²⁵ Ahogy múltak az évek, ahogy teltek az évtizedek, sok minden lassú-lassú változáson ment keresztül.

1975-ben, amikor Szegeden voltam rabbi, egy katolikus plébános keresett fel azzal a kéréssel, hogy adjak neki egy fényképet Löw Immánuelről. 1975-ben egy keresztény templomban Szegeden, a Szent-Gellért templomban²²⁶ elhelyezték Löw Immánuel fotójáról készült portrét az összes többi szegedi híresség közé.

²²⁴ Beregi Oszkár, (1876-1965), magyar színész. Shakespeare főszerepeket játszott a Vígszínházban; magyar, német, osztrák és amerikai filmek sokaságában szerepelt. A fotót Liebmann Béla adományozta a szerzőnek.

²²⁵ Löw Immánuel emléktábla, Hajnóczy u. 8. Elhelyezték 1969-ben. Anyaga mészkő, 90x60 cm. Szövege:

Itt élt, dolgozott, itt írta meg főművét házőrizetben Löw Immánuel szegedi főrabbi, a virágok és lelkek nagy tudósa. Halálának 25. évfordulóján (1969).

²²⁶ "A templom védőszentje: Szent Gellért.

Épült: 1971-1975. Felszentelve: 1975. szeptember 21-én.

Az akkori politikai rendszer nem kedvezett túlságosan a templomépítéseknek, sem a templomépítőknek. A hetvenes években épült fel a Tarjántelepi panel-városrész. A József Attila sugárút másik oldalán, a Fodor-telepen működött a Kis Szent Teréz, majd Szent Filoména kápolna. Az özvegy Muntyán nénitől ajándékba kapott kis magánház adott otthont ezidőtájt Isten népének, a Fodor-telepi és környékbeli híveknek. Az épület lassan szűknek bizonyult.

Az új lakótelep létrejöttével is számolva Singer Ferenc atya Istenbe vetett bizalommal, csodálatraméltó erővel és kitarással nekifogott az építkezésnek. Először is az egész város ügyévé tette az új kis templom születését.

A bejárati kapun Szeged híres személyiségeinek bronzplakettjei nyertek elhelyezést." - Benyik György teológiai professzor közlése.



A Szent Gellért templom portálján a szegedi hírességek, közepén Löw Immanuel ²²⁷

Igaz, korábban már elkészítették, s a zsinagóga rabbiszobájában található Löw bronz büsztje. Nota bene, a hitközség székháza dísztermének falán mindkét Löw és Schindler József egészalakos festményét helyezték el.²²⁸

A 1970-es éveket követően a “Löw kultusz” lassan mind jobban és jobban előtérbe kerül, aminek az eredménye az, hogy születésének 150. évfordulóján, 2004-ben szinte hihetetlen, a leghíresebb magyar rabbinak a mellszobrát elhelyezték Szegeden, a Parthenonban, szemben a Dóm bejáratával, a központi helyen. Aki ott jár, egy rabbi büsztjét látja. ²²⁹



²²⁷ A kép forrása: <http://szegedtarjanplebania.hu/galeria-templom.html>

²²⁸ Lásd: Hídvégi Máté megírta a zseniális apa-fia történetét. Pld.: Nézd, a tenyeremre rajzoltalak - emlékezés Löw Immanuelre, in.: HM: Tenyeremre rajzoltalak, Budapest, 1998.

Schindler József, szegedi rabbi: 1918. június 4. Óbuda - 1963. szeptember 15. Szeged. Végrendeletét végrehajtva felesége Panni és fia, Iván Izraelbe alijáztak.

²²⁹ A szerző felvétele.

Löw szobra a szegedi Dóm-téren²³⁰

Néhány évvel ezelőtt készült az az emlékmű, amely a szegedi Dóm mögött áll. A deportálások évfordulóján a művészet segítségével ábrázolták, hogy a keresztény egyház milyen keveset tett a zsidókért. A kompozíció első egységében, a Tisza felé forduló, és a víz mélységének vonzását kereső ember arcvonásán Löw Immanuel vonásait lehet felismerni.²³¹

Sokat foglalkoznak Löwvel ma is, elképesztő mélységgel és odaadással. Hadd említsem meg, hogy a nálunk doktorált fiatal kollegánk, Glässer Norbert nemrég reprintben megjelentette Löw dolgozatát, amelyet a szegedi zsinagóga ablakainak analíziséről írt.²³² Most készült el a „Fauna und Mineralien der Juden” magyar nyelvű kiadása. A Löw kultusz olyan hatalmas, amelyet szinte kézzel tapinthatóan lehet Szegeden és Szegeden kívül is érezni.²³³

Az utóbbi időben igen nagy sikerrel új kiállítást nyitottak meg a Kieselbach Galériában a 20. század magyar festőinek szerelmei és műzsái címmel. Interneten, a véletlen folytán, azt vettem észre, hogy a Kieselbach Aukciósházban megjelent egy kis reklám, amely Birnfeld grafikákat keres. Birnfeldről jómagam mintegy 15 évvel ezelőtt, Az elveszített álmok c. kötetet jelentettem meg. Birnfeld egy szerencsétlen sorsú magyar rabbi volt, aki 1944-ben, Felixdorfban éhenhalt.

²³⁰ A képek forrása: https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C5%91w_Imm%C3%A1nuel

²³¹ Emlékművet állított az egyházmegye a holokauszt szegedi áldozatainak.

Az idősebb és fiatalabb testvér, vagyis a zsidóság és a kereszténység kapcsolatát is kifejezi az az alkotás, amit július 17-én a Szeged-Csanádi Egyházmegye állított a Dóm mellett a holokauszt 3300 szegedi áldozatára emlékezve.

Kép forrása: <http://www.magyarKurir.hu/hirek/emlekmuvet-allitott-az-egyhazmegye-holokauszt-szegedi-aldozatainak>

²³² A szegedi Új Zsinagóga ablakfestészete in: Löw Immanuel, Zsidó folklór tanulmányok, szerk: Barna Gábor, Glässer Norbert és Zima András, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014. pp 30-48
ISBN 978-963-306-231-9
ISSN 1419-1288

²³³ Lásd: Löw Immanuel válogatott művei. Virág és vallás, szerkesztette: Hidvégi Máté- Ungvári Tamás, Budapest, 2019.



Dr. Birnfeld Sámuel

1974-ben szegedi rabbiságom idején, hitvese, Margitka meghívott lakásába, és grafikákat mutatott. Férje elhurcolása után, a feleséget dr. Birnfeld Sámuelné Ausztriába deportálták. Ő vitte magával hitvese irodalmi termékeit, fordításait, grafikáit, illusztrációit. Csontvázzá lefogyva a menetelések alatt mindenét eldobta, csak férjének munkáit őrizte, s a felszabadulás után hazavitte Magyarországra. Néhány évvel ezelőtt a teljes szellemi hagyatékot – gyermeke nem lévén – a New Yorkban élő egyetlen unokaöccsének, Kovács Lászlónak ajándékozta. Kettőjüktől kaptam meg a teljes Birnfeld-anyag fénymásolatát. Önzetlen segítségük tette lehetővé e dolgozat megszületését.²³⁴ “Ez volt az én férjem”- mondta Birnfeldné, s elem került egy olyan életmű-töredék, amely addig teljesen ismeretlen volt a magyar nagyközönség előtt. Egy ember, aki rabbiállást soha nem kapott, tanítóként dolgozott a szegedi zsidó iskolában. Nyolc nyelven beszélt. Irodalmi munkássága legnagyobb produktuma álmának megvalósítása: lefordította Petőfi János vitézét héberre. De nem egyszerűen modern héberre, hanem bibliai héberre. A János vitéz gyönyörű szövegét bibliai héberre fordította, úgy, hogy klasszikus szentírási idézeteket citált, amelyek pont illettek a János vitéz szövegébe. Kiadni soha nem tudta. 1944-ben elvitték, éhen halt, megfagyott, elfelejtették.²³⁵ Néhai özv. dr. Birnfeld Sámuelné, 1975. július 17-én, az alábbi sorokat küldte hozzám:

"Néhai férjem, Birnfeld Sámuel 1906. december 6-án született Szegeden a Tisza Lajos krt. 76. házban. A ház még ma is áll. Szülei vallásos zsidók voltak. Hatan voltak testvérek és ő volt a

²³⁴ Lásd: Sch.A., Birnfeld Sámuel emlékére (1906-1944) in. <http://www.or-zse.hu/dvar/dok/birnfeld/birnfeld.htm>

²³⁵ Petőfi héber fordítói közül hadd emeljük ki a következőket:

I. Vótum Petőfiánum: Petőfi fogadalma. Budapest, Kossuth, 1975, Bacher Vilmos (1909.), Avigdor Hameiri (1961.)
II. Itamár Jaoz-Keszt, *Cvi Haplaot*, I-II- kötet, Tel-Aviv, 1984, kétnyelvű antológia. (E kötetben a szerző 115 magyar költőt fordít le héberre. Többek között Petőfi Szeptember végén, Befordultam a konyhára, Reszket a bokor, Az örült, A kutyák dala, A farkasok dala, Egy gondolat bánt engemet c. költeményeit.)

legfiatalabb. Az egész Birnfeld családot részben Auschwitzban, részben a munkaszolgálatban pusztították el. Őt a nyilasok hurcolták el október 20-án reggel Budapestről, a Vig-u 24-ből. November 12-ig sáncásáson volt Pest környékén. Ekkor gyalog indították útnak Ausztria felé. November 20-án Hegyeshalomnál vitték át őket a határon. Egy korabeli szemtanú arra bízta Birnfeldet, hogy szökjék meg, erre azt válaszolta: "...én nem megyek. Ezekkel az öreg beteg emberekkel maradok, és hátha a feleségemre is rátalálok Ausztriában. "

1944. december 28-án, a zsinagógai dátum szerint *Tévé*t hó 12-én, Félixdorfban éhen halt. Egy Wéber nevű kiskunfélegyházi üvegkereskedő, aki túlélte a soát, temette el. Az ő elmondásából kiderült, hogy Birnfeld a táborban minden este összehívta sorstársait, gyógyította a betegeket, s az utolsó falat kenyeret is megosztotta velük.²³⁶ Ma már valóságos kultusza alakult ki a Tisza parti városban. Ennek jeleként, 2000-ben egy saját könyvtár létesült Szegeden, Ábrahám Vera vezetésével, a Birnfeld Sámuel emlékkönyvtár, amely Dél-Magyarország egyetlen judaika és hebraika gyűjteményét foglalja magában. 2015. május 18-án, a Gutenberg utcában, ahol ő valamikor tanított, emléktáblát avatattak.

A mai világ a „botlató kövek világa”. Lakásának a háza előtt elhelyezték ezt a 10x10 centiméteres bronz reliefet: itt lakott Dr. Birnfeld Sámuel, sz. 1906., 1944. VI. hó 25-én deportálták, és Félixdorfban megölték. Minden évben, emlékére kiállításokat rendeznek, tudományos konferenciákat tartanak, tehát halálában őrzik meg annak az embernek az emlékét, akit életében nem értékelték.

Itt említem meg, hogy “2005. november 29-én a Szentírás- és Talmudtudományi Tanszék (OR-ZSE) ülészakot rendezett Méltatlanul elfeledve címmel nagy zsidó alkotókról, akikről ma oly kevés szó esik”²³⁷

²³⁶ Lásd: Sch. A., Művészi vallomás a holokauszt árnyékában, in.: <http://www.or-zse.hu/resp/birnfeld.htm>

²³⁷ in: <http://www.or-zse.hu/mtud2005-1.htm>

Vagy : Lednitzky András, Magyar Izraeli Barátsági Napok Szegeden, in.:

<http://zsido.hu/ujelet/archiv/u982405.html>

in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/939-adalek-az-emlekezet-kulturahoz.html>

A Világ Alkotójában bízunk!²³⁸

מודה אני לפניך...

„Hálát adunk Neked Istenünk
Reggel este Te légy mivelünk.
Mert, ha velem vagy Te Uram,
Nem érzem én egyedül magam.”

Hozzávetőlegesen hét évtizede ezzel a mondattal kelek. Az imakönyv következő bekezdésében olvasható, ahogy szüleim tanították, már szinte beidegzetten mormolom a történelem által megszentelt mondatot: *S'má Jiszráél HáSém Elohénu, HáSém echád! Halljad Izrael, Az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy.*

Az ünnepek előtti gondolat kavalkádban történelmi események, évszámok sorjázna elöttem, amikor is ez a mondat duruzsol a fülemben.

1956, lent a pincében ágyúdörgés, s anyám óvó keze a mentsvár.

1967, érettségink alatt a Hatnapos háború, érettségink alatt Slomo Goren ezredes, Izrael katonai főrebija a magasságokat kereső tekintettel e szavakat mormolja.

1973, a Jom Kippuri háború. Háromezer izraeli katona, *S'má Jiszráél...*

1990, a rendszerváltás éve, a köztársaság kikiáltásának drámai pillanata. Majd alijánk idején, a Szentföldre lépés percében bevillan ismét ez a néhány varázslatos szó.

S most 2020-ban, szem, fül- és érzék tanúi lehetünk az emberiség története legnagyobb, több mint hat hónapja tartó, világjárványának. Több mint 22 millió megbetegedés és 800 000 a halál esetek száma, eddig. Rettegés és félelem, a másik oldalon emberi figyelmetlenség, fegyelmetlenség, közömbösség.

Amikor e sorokat írom, augusztus harmadik harmadában, még nem tudni, hogy zsinagógáinkban lesz-e istentisztelet a nagyünnepeken...

²³⁸ Megjelenés: ÚJ ÉLET, 2020. szeptember..., ÜNNEPI GONDOLATSOR AZ 5781. ZSINAGÓGAI ESZTENDŐRE

Az elmúlt hat hónapban hozzászoktunk a zoom-hoz, de nem tudtuk megszokni. Hiányzott-hiányzik a zsinagógák áhítata, az istentiszteletek varázsa, a házánut szárnyalása, a belső lelki önkontroll újjáéledése, az együttes-közös imák szentsége, a *S'má Jiszráél* megélése. Becsukott szemmel, de nyitott lélekkel emelkedés, éneklés, közelítés az örök végtelenhez.

Négy rövid etűdöt említek meg, amelyekben a közös gondolat, amelyekben az összekötő kapocs ez a varázslatos misztériumot rejtő néhány szó. *S'má Jiszráél...*

1. Megaláztatás.

Talán ez lehetett a címe annak a fa szoborkompozíciónak, amely egykor a zsidó múzeumban volt kiállítva. Mondanivalója a megaláztatást tükrözte vissza. A szobor művésze, Mezei Sándor, ülő férfialakot formált meg, akinek teste elernyed a sok szenvedéstől, arca barázdált és „különlegességet” hordozott magában. Valamikor a művészt megihlető ember arcát, szakáll borította. Szakállának egyik felét levágták, a másikat meghagyták. A lelkébe gázoltak, a fizikumát megszegyenítették. Vajon tudott gondolkodni az a szerencsétlen zsidó abban a percben, és vajon mi szakadhatott ki a lelkéből meggyalázásának óráján?

75 évvel, több mint háromnegyed évszázaddal a holokauszt után, azon gondolkodom, hogy abban a fájó pillanatban, a nehézség perceiben egyetlen mondat születhetett meg lelkében. Talán: *Halld Izrael, az örökkévaló ami Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy.*

2. A Csányi utcában

A hetedik kerületi Csányi utca elején az egykori gettó házban szenvedett egy édesanya és három gyermeke, Eliz, Olgi, Klári. A negyedik, a legkisebb 1944. március 19-én halt meg. A lányok és az édesanya a gettóban vergődtek, és várták a remélt napot, a megszabadulást. 1945 januárjában a pincében reszkető kezekkel érintették egymást, tartották a másokban a reményt és az életet.

Dörömbölés hallatszott a pince ajtón és egy marcona arcú, de izgatott tekintetű katona jelent meg, kezében gépfegyver és az ott reszkető emberek előtt csak annyit mondott:

- Ich bin auch a Jid..., azaz: én is zsidó vagyok.

A felszabadító sereg katonája volt, és az akkor már özvegy édesanya, hiszen férjét korábban a munkaszolgálatban már megölték, habár ő erről maga még nem tudott, a Szabolcs Szatmár megyei zsidók büszkeségével, félelemmel átítatott bátorságával odafordult a katonához és így szólt:

- Mondok egy mondatot, folytasd:

- *S'má Jiszroel Adajnaj Elajhenü*,... majd jidisül folytatta

- Sogen Sie weiter die Poszik.... mondja tovább – próbára tette a katonát, hogy valójában Mózes hitében született-e.

A fáradt katona letette gépfegyverét, csak annyit mondott:

- *Adajnoj Elajhenü Adajnaj echod, azaz: az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy!*

Letett egy fura formájú kenyeret, fáradt kezét az édesanya felé nyújtotta, majd biztos léptekkel elhagyta a pincét.

3. Igaz történet Izraelből

Az előbbi történet főhőse, az akkor még 40-es éveinek legelején járó nő dédunokái már Izraelben születtek. Az ősök földjén a modernkori zsidó álom megvalósulásának színhelyén. Negyedik és ötödik dédunokája egy izraeli kis városban laknak, ott tanulnak, rakoncátlanok, játszanak, időnként rosszkodnak. A Budapesten rekedt nagyszülőknek, gondolok most épp a világvilág idejére, minden nap telefonálnak és facetime-on kölcsönösen érdeklődnek egymás hogyléte felől. Vallásos óvodába járnak, minden nap imádkoznak és pénteken - úgymond - előkészítik a szombatot, a Lechá dodit, együtt éneklnek az oviban.

A közismert imákat mindet tudják.

És az ötéves kisfiú – ő a *sábát hátán* - a játék “blemer” elé állva, kicsi kis imasállal, talesszal a nyakában, “előimádkozik”. Lebilincselő látvány, ahogy előre hátra hajlik a kis teste, és hagyományos dallamokkal mondja a péntek esti imákat majd a “davenolást” Izrael hitvallásával, a S’ má-val közösen fejezik be.

Megrendítő, felejthetetlen, szívbemarkoló érzés látni innen, több ezer kilométer messzeségből, whatsapp-on.

4. Hét éve a Csáky ban

Neilára ismét megtelik a zsinagóga különböző korú emberek persze nagyjából, ahogy manapság nevezik, szépkorúak. De vannak fiatalabbak is, és vannak fiatalok is.

Ahogy illik kitliben állok fenn a szószéken, illetve a blemeren és lassan, értelmezve mondom el az utolsó imák egyikét a *Nilet*, majd a végén az *Ávinu*-t

Ávinu malkenu, Mennyei Atyánk!

Mená mágéfá mináchálátechá! Óvd meg pusztító csapástól tennen népedet.

Majd hozzátesszük:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שתתמלא ברחמים על כל יושבי תבל, ועל יושבי הארץ זו, והגן עליהם מכל גזירות קשות ורעות המתרגשות ובאות לעולם, ותצילנו מכל נגע מגפה חולי ומחלה. וכל החולים שנדבקו במחלה תרפאם רפואה שלימה.

„Legyen akaratod szerint Irgalmas Istenünk, Világ Alkotója, akinek irgalmával és szeretetével telis tele az egész Föld!

Vigyázz reánk, és védj meg bennünket minden betegségtől, csapástól, járványtól!

S minden betegnek, akik megfertőződtek, s akik súlyos fájdalmakkal küszködnek, mielőbb küldj teljes gyógyulást!

Hallgasd meg imáinkat, mert Te vagy, aki figyelsz reánk és óvsz bennünket! Aki meghallgatod a Hozzád esdeklők imáját!”

Az utolsó mondatot együtt énekeljük izraeli dallammal. És utána, lejöve a blemerről, a frigszekerény előtt állva közösen mondjuk el az utolsó mondatot, amelyik közül az egyik a S’ má Jisráél.

És velünk együtt az egész közösség.

Ilyenkor visszhangzik a zsinagóga a több mint 110 esztendő's templom hitvallásunk üzenetétől. Együtt énekelünk, megköszönve a Mindenhatónak a lehetőséget. Ebben benne van a múlt tisztelete, a nehézségekkel teli hónapok utáni bizakodás és a jövőbe vetett töretlen hit egyaránt.

A S'má... a nagyünnepi imádságok után is hitet ad megpróbáltatásunk óráján. Vajon ki nem élt volna át nehéz percek, amikor az ima segített, és megvillantotta az együvé tartozás csodáját! A gyermekek szájából felcsendülő imádság az örök biztatás, a holnap reménye és a Nagyünnep beképezésével szívből jövő sóhaj ünnepi imáink összefoglalása, kvintesszenciája. Többezer éves hagyományunk letéteményese és örök értéke adjon nekünk erőt, magabiztosságot, reményt a most elkövetkezendő zsinagógai új évhez!

Az ókori Szentélyben a Kohén Hágádol, a főpap szolgálatát, a Talmud Joma traktátusa alapján rögzíti, s örök értékű, fennkölt imáját adaptálja a nagyünnepi liturgia. E költői szavakat idézzük:

“Oh, legyen a Te akaratod, Istenünk és Őseink Istene, hogy ez az év, amely következik, javunkra legyen és Izrael házána javára. Olyan esztendő legyen, amelyben javaid kincstárát megnyitod. Bőség éve. Áldás éve. Szerencse éve. Gabonának és mustnak éve. A boldogság és a Szentély diadalának éve. Öröm, derű éve. Jó élet éve. Harmat és eső, termékenység és verőfény éve. Olyan esztendő legyen, amelyben a zamatos növények édessé érlelik gyümölcseiket. Olyan esztendő, melyben, a bűnbocsánat tisztaságában élünk.” (Hevesi Simon fordítása)

Az egész világ feszültséggel, aggodalommal s várakozással teli.

Vajon mi lesz holnap? Lesz-e holnap?

Hiszem, hogy lesz jövőnk, hogy még édes a fény, melynek napsugarait eltakarják a pandémia árnyai. Építünk tovább hitéletet, otthont és munkahelyet, közösséget és közös értéket.

Amikor az 5781. zsinagógai évet köszöntjük, idézzük a nagy próféta szavait:

ואתה אל תירא עבדי יעקב נאום ה'

“És te ne félj szolgám Jákob, szól a Örökkévaló, és ne félj Izrael, mert én megsegítelek távolból.” (Jeremiás 30. 10)

Benne, a Világ Alkotójában bízunk, aki kegyelemmel, szeretettel és irgalommal viseltetik és meghallja fohászunkat. Békét ad Izraelnek, s az egész világnak!

A virtuális világ közös imája is meghallgatásra talál.

Tudjuk, zsinagógánkban állandóan ég a nér támid, az örökmécses.

Pici a fénye, de világít a sötétségben.

Lesznek még fényáradattal és imával teli zsinagógáink.

Vigyázzatok magatokra, egymásra!!!

SÁNÁ TOVÁ TIKÁTÉVU VETÉHÁTÉMU !

LECTORI SALUTEM

Betekintést enged egy misztikusnak tűnő világba...²³⁹

Az 1990-es esztendő sorsfordító év Magyarországon, s így a magyarországi zsidóság életében is. A múlt és a jövő történelmi találkozása. Olyan történelmi pillanat, amely ritkán adatik az egymást követő generációk életében. A megújítás és a megújulás légköre, a tenniakarás atmoszférája hatja át szinte egész Közép-Kelet-Európát.

Tanúi voltunk a falak a leomlásának.

A falak ledöntésének, amelyeket - napjaink egyik kiváló gondolkodójának teóriája szerint – nem fegyverekkel, hanem szavakkal lehet lebontani. A talajvesztés veszélye, az azonosságtudat bizonytalansági faktora, az útkeresés igénye is érződik a felforrósodott levegőben.

Ilyenkor különösképpen nagy az írástudók felelőssége.

Ebben, az 1990-es esztendőben jelenik meg Naftali Kraus első magyar nyelvű, tekintélyt alapozó dolgozata, Az Ősi Forrás, amely a heti szidrákat, Az Atyák bölcs mondásait, és a zsidó ünnepek körül kirajzolódott gondolatokat fűzte össze. Ez indítja el az elkövetkezendő termékeny évek közismert-közkedvelt sorozatát, amely Az Ősi Forrás sorozatcímet viseli. E könyv bővített, s a heti szakaszokhoz fűződő, didaktikus responzumokkal kiegészített újrakiadásánál, gondolatokat és érzelmeket teremtő és ébresztő szavak formálódnak meg az olvasóban.

²³⁹ Naftali Krausz író, újságíró. Magáról így ír:

„Naftali Kraus 1932-benzületett Budapesten, modern-ortodox zsidó szülők első fiaként. Zsidó iskolában („Tajrász Emesz”), majd a Szálasi-gettóban, és a felszabadulás után jesivákban nevelkedett. 1949-ben alijázott (illegálisan, a Rákosi aknazáron át) Izraelbe, ahol Dusinszky huszti rabbi jesivájában tanult, majd katonai szolgálatot teljesített (két és fél évet) és 1954-től újságíróként tevékenykedett.

Előbb a Seárim, majd a Mááriv napilapok munkatársa, hírszerkesztője volt. Idővel New York-i jiddis hetilapnál, valamint website-ján közöl cikkeket. Nős, három gyerek és 19 unoka (egyelőre) boldog 'tulajdonosa'.”

Élete első 70 évéről részletes beszámolót írt visszaemlékezésében, amely *Az áldozat visszatér a tett színhelyére* címen jelent meg (2002).

Több, mint 30 magyar nyelvű kötet írója, szerkesztője.

NK 2009-ben elhunyt.

E tudós, de megosztó személyiségű ember munkásságának emlékét őrzi a most következő nyolc mikro dolgozat.

Előszó a szidrákhoz

in: NK, *MÓZES ÖT KÖNYVE A HETI SZIDRÁK, AZ ŐSI FORRÁS SOROZAT* (1) Budapest, 1990, 2001, pp.7-8
ISBN 963 9348 52 X

Igaz, a zsidó vallási irodalom gazdagításának igénye nemcsak itt, Európa e viharverte térségében jelent meg. Háráv Jiszrael Lau, Izrael áskénáz főabbija Kraus könyvének izraeli kiadásában így ír²⁴⁰: „Ismerem, s értékelem az Ön könyvében tükröződő szellemi gazdagságot... Fájdalomra, a mi generációnkban szakadás történt, s népünk egy része eltávolodott gyökereitől...” Már az első, A heti szidrák exegézisével foglalkozó munkája revellálólag hat a magyarországi zsidóság szellemi életére. Élénk szín a - korábban elsősorban - szürke árnyalatú palettán. A könyv szerzője izraeli tudós, magyar kultúrális gyökerekkel, olvasmányos íráskészséggel. Vallási felkészültsége, spirituális asszociációkészsége, gazdag képi világa, a forrásanyagok grandiózus alkalmazása révén értékes szellemi produktumot, könyvet hoz létre. Olyat, amely műfajában a második világháborút megelőző egyes évtizedek spirituális gazdagságával és publikációs műremekeivel rokon. A műfaj - mondjuk így - újrateremtésével inspirálója, jelentős mértékben alkotója a magyarországi zsidóság újszerű gondolkodásának, hiszen a vallási értelemben is vett teljes szellemi szabadság hatja át a leírt fejezeteket. A Szentírást idézve - s ezt a szerző is tudja, amit ma leír, az nem „szentírás” - hanem a rációt és az emóciót megmozdító gondolat sor. Spirituális élmény a magyarul olvasóknak, lett légyen zsidó vallású, vagy másik vallásos hit elkötelezettje. Könyve olvasásra kínálja magát a magyarországi zsidó otthonok könyvtárában.

A szerző egyik alapvető célkitűzése: a letisztult gondolatot a nyelvi puritanizmus köntösébe öltöztetve átadni az olvasónak. Közérthetően, félreérthetetlenül. Ez a munka, s majd az ezt követők az elmúlt évtized rendkívül gazdag, impozánsan attraktív magyarországi zsidó könyvkiadás integráns részeivé válnak. NK kiadott könyve a zsidó vallási öntudat megerősödésének jelképe. Átala jobban megismerjük múltunkat, az előző évtizedek, évszázadok, évezredek örök értékű, a színáji kinyilatkoztatásra visszavezethető gondolatvilágot. Identifikálhatjuk önmagunkat.

Az ilyen jellegű publikáció értékei közül az egyik legfontosabb az, hogy a nem zsidó társadalomban is az objektivitás mértékegységévé válik. Előítéleteket old fel, betekintést enged egy misztikusnak tűnő világba. Egy szóval: tanít. Pedagógiai értéke szinte felbecsülhetetlen. Közösségünknek nincs olyan korcsoportja, generációja, amelynek ne tanítottak volna belőle, s gyakran ott is megtestesíti az Írást, ahol hiánycikk az avatott ajkú vallási vezető. Könyvének

²⁴⁰ J.M. Lau, *Párását Hásávuá, Hátorá Birei Pársánéi Hádorot*, Kefar Sava, 1999

megjelenése alkalmából, jókívánságainkat Jákob ősapánk gyermekéről, Náftáliról megfogalmazott idézettel tolmácsoljuk:

נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר

מט כאבראשית

„Náftáli elszabadult szarvas, kedves beszédekét hallat.”

Mit sugall és mire inspirál Jób könyve?²⁴¹

"A világirodalomnak egyik legremekebb tankölteménye a szent iratok sorozatában helyet foglaló Jób könyve, mely párbeszéd alakjában tárgyalja Isten igazságossága és az emberi sors közötti viszony kérdését (teodicea), s általában az ember helyét az erkölcsi világban".²⁴²

Szentírásunk könyveit gazdagon interpretáló, könyvtárak sokaságát megtöltő szakirodalom egy újabb markáns színnel gazdagodott. NK, az enciklopédikus műveltségű, a hagyományos szövegmagyarázathoz feltétlenül ragaszkodó szerző fordítói, exegetikai, kommentátori, analízáló munkájának újabb állomásához érkezett. Az E.Me.T.²⁴³ könyvek trilógiájának befejezésével írói munkásságának jelentős szakasza zárul le, utat nyitva újabb kutatások és összegző munkák elkészítéséhez.

A külsőségeiben is rendkívül illusztratív Ősi Forrás sorozat legújabb kötete, Jób könyve egy tartalmilag egyértelműen meghatározható irodalmi forma a Bölcsesség (chochma) könyveinek integráns része. A Kelet irodalmának ismert műfaja volt ez, amely beépül az egyiptomi, asszír-babilóniai literatúrába, avagy a zsidó apokrif iratok közé.

A *T'nách*ban szereplő Jób könyve zsidó szerzők által nem annyira gazdagon kutatott alkotás. Szerzőnk így egy olyan komplex témát dolgoz fel, amely az etikum írott, vagy íratlan szabályait figyelembe véve is unikális, összetett, s a lélek legrejtettebb mélységéig hatol. A tömör bibliai textus emelkedettebb gondolatokat, érzelmeket teremt, mint a legjelentősebb antik művek. Betűjének és szellemiségének megismerése-fordítása-átadása, sok-sok év fáradságos kutatómunkáját tételezi fel.

Jób könyvének fejezetei évszázadokkal korábban - többek között - megihlette Dantét az Isteni színjáték, Goethe-t a Faust, vagy Madáchot az Ember tragédiája, c drámai költeménye megírásában. Jób könyve inspirálólág hatott korszakformáló személyiségekre, a filozófiai

²⁴¹ in: Jób szenvedései (Miért szenved az igaz ember?) Szent iratok (E.Me.T. könyvek) Ősi Forrás sorozat (11) Budapest, 2002. pp.7-9

²⁴² Fényes Mór, *Szentírásunk*, Budapest, 1999. p.302

²⁴³ E.Me.T. rövidítés betűszóként három könyvet foglal magában: *Ijov*, *Mislé*, *Tehilim*

gondolkodás sokszínűségére, s az időn, országokon átívelő vallástörténetre. E szentírási könyv modern, magyar nyelvű fordítása és a koronként színesedő-változó zsidó szellemiség gazdag tárháza, s persze az author világlátása, szellemisége, rendíthetetlen hite kel ismét életre, s jut el a könyv artisztikumával az érdeklődőkhöz.

Gyakran kritikai analízist is magába foglaló fordítását kiegészítik e szent könyv témájáról, felépítéséről egyedi jellegű szerkezetéről értekező mini dolgozatok. A talmudi, a midrás-beli, a középkori interpretátorok világlátását érzékletesen bemutató kommentátorok, s a nagy modernkori korpuszok (*Dáát Mikrá*²⁴⁴, *Cassuto*²⁴⁵ - *Hártum*²⁴⁶) mestereinek szemléletmódját, magyarázatait idézi.

Jób könyvének keletkezéstörténete, az irodalmi elbeszélésformák variációi, az ókori Kelet irodalmi párhuzamokkal is megtűzdelt tankölteményei, a zsidó folklór elemei. A teremtésben megnyilvánuló bölcsesség, a Gondviselő mindenhatóságának bizonyosságai elevenednek meg a szerző buvárlása nyomán. Így - kevésbé kutatott - bravúros exegetika- történeti alkotást tarthat kezében a nyájas olvasó.

Gazdagodó, egyre színesebb írói-tudósi pályáját értékelve, a régi aforizma villan fel előttem: “Minél többet emeli az égre az ember a szemét, annál több csillagot lát.”

²⁴⁴ Dáát Mikrá: Modern ortodox kommentár sorozat a Tánách-hoz, 30 kötet.

²⁴⁵ Umberto Cassuto, vagy David Cassuto (1883–1951), Firenze főrabbi, világhírű kommentátor

²⁴⁶ Élijá Smuél Hártum (Elia Samuele Artum) (1887-1965) rabbi, pedagógus. A Romai Rabbiképző Intézet igazgatója. ATánách Cassuto kötetek szerkesztője, a Firenzei Egyetem docense

Gazdag, mint a szivárvány, s oly szép, mint a lelkek mélyére bevéselt üzenet²⁴⁷

מדבר בארצו שכולה בית השלחין²⁴⁸

בראשית רבה סדר ויחי יז

NK most megjelent munkája, számos olyan elemet tartalmaz, amely unikális jellegű, s így összességében meglepően újszerűnek tűnik. Szellemi oeuvre-je elkülöníthető, de mégis összefüggő, egymást át is fedő csoportok szerint tagolható.

Az elsőbe tartoznak az úgynevezett elemző munkái, mint például Az Ősi forrás, A heti szidrák, azaz Mózes öt könyvéről, A próféták népéről a Háftárak könyvéről, vagy az Öt Megilláról írott példaértékű alkotások.

A második csoportba kategorizálom szintetizáló műveit, amikor összegző munkákkal lepi meg olvasóit, amelyekben több évtized bölcsessége, tapasztalata, tudása, elkötelezett hite, és - szinte szavakkal megfogalmazhatatlan, érzékelhetetlen - érzélem vezérli. Például: A Talmud bölcsei, Ezra és Nechemjá, az őscionizmus története stb.

Fordítói munkássága alkotja a harmadik egységet, hiszen szerzőnk ezzel is úgymond nóvumot teremt, mi több, maradandót alkot. Akár Rabbi Snéur Zálmán, Zsidó kabbala és miszitka. Tánjá - Likuté Amárim fordításáról, Jób szenvedései könyvéről, akár a Zsoltárok két kötetéről beszélek, nemcsak a grammatikai hűség, hanem a mondandónak, mondjuk így, a szöveg lelkületének átültetése érinti meg az affinitív olvasót. Ezekbe az opusokba integrálja, a korábban Magyarországon megjelent, néha nehézkes, néha emelkedett szövegezésű szövegváltozatokat.

Narratív jellegű írói munkásságából két elemet ragadok ki. A Rebbéről írt korkép az egyik. Az áldozat visszatér... című kötet pedig a másik, mely a dokumentarista hűségével, a személyes tapasztalatok szubjektivitásával ugyan, de az egyértelmű igazságra való törekvéssel kívánja bemutatni a rendszerváltás előtti évtizedek katarziszát, gyakori képmutatását, történéseit az izraeli - Magyarországra gyakran látogató, hatalmas kapcsolati rendszerrel rendelkező, más történelmi és társadalmi, vallási és szociológiai dimenzióból érkezett, eltérő szocializációval rendelkező - ember szemüvegén keresztül.

Kortörténeti írás...

²⁴⁷ Előszó, in:: A zsidóság parancsolatai. A 613 parancsolat, Az ősi forrás sorozat (13) Budapest, 2004. pp. 7-10

²⁴⁸ B'résit Rábá, Széder Vájchi 17.

Nyelvezete, irodalmi, népszerű - tudományos alkotásainak stílusa, könnyen felismerhető, érthető. Tradicionális gondolkodása ellenére, vagy talán pont emiatt, asszociációs készsége elgondolkadtató.

Héberül, angolul, jiddisül és magyarul szórja, a villámokat. Állóvizeket megremegtet, konvenciókból épített falakat megrepeszt, tabutémákat játszi könnyedséggel felold, vagy felettük tovább siklik. Nincs megállás!

Vajon az ő lelkében milyen megrázkódtatások játszódhattak-játszódhatnak le?

Az elmúlt években munkássága újabb fordulatot vett. A 20. század végének, a 21. század elejének elektronikus írott és olvasott, látott és hallgatott médiumokban naprakészen elmagyarázza a politika eseményeit, a tárgyilagosság és az összefüggések ismeretének birtokában. Tájékoztat Izrael és a zsidó világ híreiről, a hetiszakaszokhoz az újabb- és halhatatlan auktorok szavával keresi és adja meg a választ.

Alázat vezet, belátva, hogy mindenki tévedhet, hibázhat, de az út a megtérésre adott, jól kitaposott, egyértelmű. Személyes kapcsolat -és vitateremtő készsége, nem a konfliktuskerülő íróemberek sorába helyezik.

Hangulatot épít, harcol, vitatkozik, érvel, és példát mutat!

Egyszóval, következetesen, megalkuvás nélkül járja a maga útját, még akkor is, ha parainéziséi az arra érdemtelenekre hullnak. Harca-írása, mindig nyílt, tiszta eszközökkel játszik.

Néha sebeket oszt, időnként sebeket kap...! Számára megéri, mert tudja, hogy a szellemiséget, a Mindenható szavát hirdeti a magyarok nyelvén is.

Mostani kötete „A 613 parancsolat” különleges vallási, kulturális, irodalmi, népszerű tudományos alkotás, amelynek irodalmi prefigurációit jól ismerjük. Középpontjában vallásunk egyik legismertebb fogalma a micvá, a vallási parancs áll. A micvá szava persze „lefordítható”, de a tartalma oly változatos és gazdag, mint a szívárvány, s oly szép, mint a lelkek mélyére bevéssett üzenet.

Erről szól e kötet.

הנותן אמרי שפר ... אמרי שופר, שהן משפרים אמרים, שנהגו בשופר

ובתרועה ... ורץ נפתלי כאילה את הספר ושפר על ידן...²⁴⁹

²⁴⁹ Jálkut Simoni, Párását Vájchi

Bölcsességgel és tudással²⁵⁰

וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת²⁵¹

מלכים א ז יד

Így ír Szentírásunk Salamon király idején egy Náftáli törzséből származó férfiúról. A pesti gyökerekkel rendelkező, de Izraelben szocializálódott, éleslátású publicista, a jesívákban tanult, de a világot összefüggéseiben kutató-kereső író újabb alkotásával szembesül a nyájas olvasó. Eddig megjelent szerkesztései, önálló kutatásai, az elektronikus sajtóban közzétett írásai színes forgatagából, a zsidó vallási lét meghatározó, nélkülözhetetlen, időtállóságában is flexibilis műfajából idéz. A háláchá különböző szegmenseiből gyűjtötte össze - önálló korpuszként is értékelhető - tanulmány-kötetét *Mit mond a háláchá a modern élet kérdéseiről ?* címmel.

E többtucatnyi értekezés régi kérdéseket tesz fel, s mutat be válaszokat, mindig hagyományhű, de mégis új megvilágításban. A számítástechnika, a társadalmi robbanások, az új történelmi kihívások, a mikrocsipek, a - földrajzi és fizikai határokat maga alá gyűrő, megsemmisítő - számítástechnika kialakította galaxisban kérdések sokaságát veti fel. Ezek kerülnek a gondolkodás középpontjába.

Évszázadokkal ezelőtti - akkor még a tudományos fantasztikum irodalmába tartozó - kérdések ma mindennapi realitásokká váltak. Lehet-e válaszolni az űrkutatás által felvetett kérdésekre a háláchá szerint? Igen, alig néhány évtized, s e kérdésekre széleskörű, szinte mindenre kiterjedő választ ad a zsidó vallástudomány.

Elképzelve azt a majdani űrsiklót, űrrepülő, melyen, adott esetben chászidok is utaznak, akik pontosan tudják, mikor köszönt be a *sábát*, vagy mikor kell felvenni a *t'filint*, az imaszíjat az űrben. Mi több az is megválaszolendő háláchikusan, hogy mikor kell a *sz'fire*²⁵² számolást realizálni a zsidó hagyomány szellemében. Vajon hogyan lesz az űrben a *Smone eszre*²⁵³ ima

²⁵⁰ in: NK, *Mit mond a háláchá a modern élet kérdéseiről?* Az Ősi Forrás Sorozat (15), Budapest, 2005 pp.9-11

²⁵¹ I. Királyok 7.14

²⁵² Peszách és Sávuo közötti időszak, amikor jelezzük az eltelt napok számát

²⁵³ Smone eszre: ámidá áldássorozata a reggeli és esti hétköznapi imában. Az Ánséi Kneszet HáGdolá által szerkesztett textust a Jávnei Iskolában pontosították –Mászechet Megilá 17.2. alapján – Simon Hápákoli vezetésével

végén az "Osze sálom bimromáv"²⁵⁴-nál, amikor - a hagyomány szerint - három lépést hátra, hármat, pedig előre kell tenni? S mindezt a majdani súlytalanság állapotában ?!

Az *águná*²⁵⁵ kérdésére a holocaust utáni időben a mindenkori rabbinátus keresett, s vélt választ találni. A New-York-i iker tornyok lerombolása, a terrortámadás után, újból szembe kellett nézni e katartikus problémával.

Más. Hogyan viszonyuljon a *háláchá* a feminizmushoz, a születésszabályozáshoz, avagy az abortusz kérdéséhez. A környezetvédelemhez, az örökbefogadáshoz vagy az eutanáziához, a szervátültetéshez, vagy a klónozáshoz, hogy csak néhányat emeljek ki napjaink legnagyobb érdeklődést kiváltó kérdései közül. S akkor még nem is szóltam a drog-problémáról, a homoszexuálisok és leszbikusok társadalmi beilleszkedésének ál- és valós problematikájáról és számos olyan kérdéskörrel, amely ma más szemszögből tekintendő, mint akár ötven, száz, évvel ezelőtt.

A szerző enciklopédikus tudása változatlanul e kötetében is megnyilvánul. A vélemény különbözőségei tükröztetése és az archetípusra való visszavezetés képessége. A különböző következtetési módok ismerete, a hagyományos irodalmon alapuló levezetése. A legelismertebb tudósok álláspontjának bemutatása, a különböző - háláchával foglalkozó - intézmények, vagy magánszemélyek véleményének ábrázolása. Mindezt könnyed stílusban, elegáns vonalvezetésben, a rá jellemző, néha ironikus előadásmódban fogalmazza meg. Szellemesen, érthetően, s ami a legfontosabb, olvasmányosan.

Nota bene, a második világháború előtt, az akkori magyarországi zsidóság felejthetetlen emlékü zseniális személyiségei is foglalkoztak akut kérdésekkel. Például a baranyamágocsi Lebovits József²⁵⁶, a méltatlanul elfelejtett Magyar Zsinagóga című homiletikai folyóirat szerkesztője. Avagy a kőbányai főrabbi, Kálmán Ödön²⁵⁷, A rabbi könyve c. alapmű szerzője. Az egykori Dohány utcai zsinagóga egyik főrabbi, rabbisági vezető, Groszmann Zsigmond²⁵⁸, vagy

²⁵⁴ A Kádis utolsó egysége. A monda eredete Jób könyve 25.2.-re vezethető vissza

²⁵⁵ Az új Hácófe, az OR-ZSE alapította elektronikus folyóiratában olvassuk: "az áginut (lebéklyózott asszony férjhezmenetele) korunk egyik nagy halachikus problémája, amelynek mindeddig nem találták egyértelmű, általános megoldását és minden esetet különállóan tárgyalnak a rabbik, maximális segítőkészséggel, hogy a nő előbb-utóbb férjhez mehessen - ha a férj eltűnt és biztosnak vehető hogy meghalt. Abban az esetben, ha a férj jelen van, csak vonakodik getet adni - a halacha, főleg Izraelben, megpróbálja a férjet a válólevél kiadására kényszeríteni- mérsékelt sikerrel."

²⁵⁶ Lebovits József (1862-?) a status quo mozgalom egyik vezető személyisége

²⁵⁷ Kálmán Ödön kőbányai főrabbi (1886-1951)

²⁵⁸ Groszmann Zsigmond (1860-1945)

a zseniális tudós, Róth Ernő²⁵⁹, a Rabbiképző néhai igazgatója. Csak néhányat emeltünk ki a legnagyobbak közül, akik magyar nyelven publikáltak, s akik koruk kérdéseire válaszoltak. A zsidó hagyományban gyökeredző, ugyanakkor nemzetközi zsidó vallási irodalom kutatásait is jól ismerő, példamutató következtetéseket vontak le, s hoztak úgynevezett "*pszák háláchákat*".

N. K nem rabbi, nem hoz határozatot, nem dönt, hanem különböző nézeteket mutat be! Olyan *tálmid háchám*²⁶⁰, aki az eltérő, de mindig színes kavalkádból, kiemeli a leglényegesebbeket, s következetes logikával bemutatja - a 21. század elején - a zsidó háláchá összetett álláspontját a különböző aktuális kérdésekről.

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יהוה ים ודרום ירשה²⁶¹

דברים לג כ

²⁵⁹ in: Oláh János, Az Országó Rabbiképző-Zsidó Egyetem Szentírás- és Talmudtudományi Tanszékének történetéről, in: <https://www.or-zse.hu/resp/rabbikep3.htm>

²⁶⁰ Talmud tudós

²⁶¹ D'várim 32.23

“A tanítás Cionból árad szét az egész világra”²⁶²

כי מציון תצא תורה, ודבר-יהוה מירושלים²⁶³

מיכה פרק ד פסוק

Ismételt igazoltást nyer Micha próféta örök értékű látomása.

A Szentföld áhítata, a Biblia földjének különleges atmoszférája, *Medinát Jisráél* hangulatteremtő odaadása rajzolódik ki szerzőnk, NK legújabb könyvében. Betekintést enged több különleges időszakba több rendkívüli korszakba. A Bírák és a Próféták nevével fémjelzett több évszázados, gyönyörű, de viharos, érzelmekkel és indulatokkal átítatott varázslatos világba. A *T'nach* nyelve ismeretének teljes birtokában, a különböző korok szövegmagyarázói által megfogalmazott kommentárainak lenyűgöző és lebilincselő ismeretében rajzolja meg az egymást követő ciklusok ritmikával telített históriáját.

Magam elé képzelem őt Tel Aviv-i otthonában. Íróasztalának közepén ott áll a *T'nach*. Szentírását, a szent iratokat, körül bátyázza az exegézis műfaját legmagasabban művelő és összefoglaló alkotásokkal, az ókori, középkori és legújabb kori írástudók, írásmagyarázók alkotásaival. Türelmes-szorgalmas munkával időszakokat, korszakokat, periódusokat egymást követően rajzol meg az írástudó szemszögéből nézve.

A szentírásbeli Naftali a nemzetség névvel összefüggésben a következő mondatot fogalmazza meg a Királyok Könyve, nem is olyan régen már idéztük:

וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת

מלכים א פרק ז פסוק יד

„...bölcesség, értelem és tudás...”

Bölcességgel világítja meg a néha talán első pillantásra áttekinthetetlennek tűnő eseményeket, s fejt ki logikusan ok és okozat összefüggéseit.

²⁶² in: NK, Bírák és próféták. A zsidó nép őstörténete, Az ősi forrás sorozat (16), Budapest. 2006. pp.7-8
ISBN 963 87181 2 9

²⁶³ Micha 4.2.

Értelemmel hat az olvasó tudatára, hogy megfejtse az ókor titkát, politika és hatalom összefüggésének rejtelmét, a rendszeresen felbukkanó emberi gyarlóságot, s a felcsillanó emberi nagyságot is.

Tudás hatja át a könyv fejezeteit, amikor a beleérző ember képességével, az empátia egyszerűségével villant fel ismert történeteket. Bemutat talán kevésbé ismert, de mégis domináns, népünk történetének összességével szerves egységet mutató belső fejlődési folyamatokat. Bölcsessége a megértés képességén és a láttatás akaratán feltételeződik.

A könyv nyelvezete elegánsan könnyed, olvasmányos és érthető, Szinte naprakész, úgy is mondhatnánk, 21. századi munka. A bibliai történetekkel a mesélő kedvű szerző bevezet bennünket egy olyan világba, egy olyan civilizációba, amely hosszú évezredek óta fejt ki hatását, nevel, formál. Olykor líraian lágy hangot üt meg. Egyszerre szól az értelemhez és hat az érzelmre is. Külön figyelmet érdemel a nemes egyszerűséggel elmondott történetek törzsanyagába beépített grammatikailag mindig pontos, nemes veretűségében is egyszerű és közérthető bibliai szöveg magyar fordítása. Így illeszkedve be a magyar nyelvű fordítások sorába, visszaadva a szent szöveg gondolatgazdagságát, zeneiségét, költőiségét, magát az ókori bibliai csodát.

A Bírák korának személyiség-portréit egészíti ki a forradalmi gondolatokkal átitott próféta korszak lelki mélységgel teli áradata. Mindenekelőtt istenhite és szellemi kavalkádja. Sugárzik belőle legdrágább fogalmaink egyike – a hit iránti vágyódásának örök óhaja. Fordításra, tolmácsolásra, exegézisre, ismertetésre és a tudás átadására, tanításra vágyik. Az örök tanító rendíthetetlenül járja az utat, hogy a könyvek könyvét és annak különböző kori értelmezését bemutassa az olvasónak. Bevezesse őket, bennünket egy informatív, de a mindenkori újbóli megismerés kihívását remélő világba. A talmudi idézet szójátéka a múltból beszél, de egyben a jövőben megjelenő publikációk ígérete is.

נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר א"ר אבהו אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי

ספר²⁶⁴

סוטה יג עמוד א

²⁶⁴ Szotá 13/a

Egyszerűségükben is visszaadják a szent nyelv árnyalatait ²⁶⁵

Bacher Vilmos²⁶⁶ és Bánóczy József²⁶⁷ 1886. február 9-én tanulmányt publikál, mely a Biblia új magyar fordítása címen látott napvilágot.²⁶⁸ A dolgozatról idézek:

„A magyar zsidóságnak még nincs Bibliája. Hovatovább megmagyarosodott községi életünk, iskolánk, zsinagógánk. A szószéken magyarul hirdetik Isten igéjét, és magyarul folyik a hitoktatás. De ami mindkettőnek alapja: a Szentírásnak még mindig hiányzik oly magyar fordítása melyet rabbi és hitoktató, község és ifjúság édes (sic) miénknek vallhatna.”

Igaz, korábban 1847-ben Löw Lipót már a Magyar Zsinagóga című füzetében felszólítja a közvéleményt a Szentírás magyar fordítására. Csak 15 évvel később, 1862-ben az Izraelita Magyar Egylet javasolja a Szentírás teljes és tökéletes magyar fordításának kiadását. Latolgatva a majdan megjelenő mű műfaját, azt a következtetést vonják le, hogy olyan munkát kell létrehozni, hogy a „közszükségnek eleget tegyen”. Három, úgynevezett „érdeket” fogalmaz meg: vallásit, iskolait és a magyar nyelv tisztaságának érdekét.

Hét év múlva vetődik fel újra a Biblia fordítás eszménye.

„Az ún. Magyar és Erdélyi honi izraeliták egyetemes gyűlése 1869. február 20-án tartott 30. ülésén elhatározta, hogy magyar bibliafordítás veendő tekintetbe”.

Igaz, korábban már jelentek meg részek a Szentírásból magyar fordításban, mint pl. Bloch Mór²⁶⁹ Mózes Öt Könyve, Rosenthal Mór²⁷⁰ *Shir David haMelech*, avagy Dávid király énekei 1841-ben, Bauer Márk Henrik Széfer Mislé, Salamon hasonlatai, illetve Mózes Öt Könyve, héber szöveggel is, amelyet Führer Ignác²⁷¹ és Stern Mór fordított le Budapesten, 1881-ben.

Újabb 17 év múlt el, majd a Magyar Zsidó Szemle szerkesztése újból felvetette az annyiszor elvetélt gondolatot, és bízott abban, hogy megszülethet a nagy mű, a Szentírás magyar fordítása. „Felszólításukra huszonhatan kezdtek hozzá a Szentírás magyar fordításához. A szerkesztőség meghatározta az irányelveket, melyek hivatva voltak a fordítás egyöntetűségét biztosítani.” Tíz pontban foglalták össze a formai és tartalmi követelményeket. Ezek közül

²⁶⁵ in: NK, *A zsidó Jesájáhu. Izrael prófétái* (2.), Az ősi forrás (17), Budapest, 2007, pp.5-10

²⁶⁶ Bacher Vilmos (1850-1913)

²⁶⁷ Bánóczy József (1849-1926)

²⁶⁸ Budapesten 1998-ban újra megjelent.

²⁶⁹ Bloch Mór (Ballagi Mór) (1815-1891)

²⁷⁰ Rosenthal Mór rabbi, a pesti kereskedelmi iskola tanára. A pesti Pannonia cz. német szépirodalmi hetilap munkatársa volt.

²⁷¹ Führer Ignác, pedagógus (1837 – 1909)

néhányat említek meg. A tervezett bibliafordítással nem elsősorban a tudomány, hanem a zsinagóga, az iskola és a család céljait kívánták szolgálni. Ragaszkodtak a maszoretikus szöveghez, a szöveghűséghez és az egyéni felfogás teljes mellőzését kérték. Kerülni kellett a fordításban az archaizmusokat. A tulajdon, illetve földrajzi és személynevek átírásában következetességet vártak el. A szöveg verseit folyamatosan kellett írni, kivéve ahol az értelem új kifejezést kívánt, és „a vers számok a maguk helyén kiíratnak”. Néhány hónappal később megszületett az IMIT Biblia fordítása, négy kötetben, Bacher Vilmos, Bánóczi József és Krausz Sámuel szerkesztésében (1898-1907) Szintén az IMIT²⁷² jelentette meg az ifjúsági Bibliát is.

Külön említést érdemel Deutsch Henriknek²⁷³, az Országos Izraelita Tanítóképezde igazgatójának és az Országos Rabbiképző Intézet rendkívüli tanárának munkássága. Könyvét, fordítását maszoretikus szöveggel, nyelvtani és tárgyi magyarázatokkal látta el. Az első kötet *Széfér B'résit* 1887-ben jelenik meg, az utolsó *Széfér D'várim* 1890-ben. Az öt kötet ma könyvészeti ritkaság. A tórai szövegen kívül természetesen a *háftárák* szövegei is megtalálhatók Deutsch Henrik pontos és precíz, de a mai fülnek kicsit archaikusnak tűnő fordításában. Amíg a Mózes-i Öt Könyvhöz (szinte Rási stílusát felelevenítve, vagy újragondolva) a kommentárt is adja, addig a *háftárák*, így a Jesája-fejezetek is, csak a szerzőséget, tehát a próféta nevét, vagy a próféta könyvet tüntetik fel, de hozzáfűződő exegézis, homília nem történik.

Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat az 1930-as években pályázatot ad ki, s e pályázat egyik nyertes munkája Fényes Mór²⁷⁴ mai napig nagyon értékesnek tartott műve, amely a Szentírásunk címet viseli.²⁷⁵ Fényes hatalmas munkára vállalkozik, hiszen alig több mint 300 oldalon kísérli meg összefoglalni a Szentírás örök értékű tanításait és mondanivalóját. A 226. és 234. oldal közötti mikro értekezésében Fényes összefoglalja a Jesája-i életmű lényegét. Úgy véli „az Ámosz hirdette egyetemes igazságszolgáltatásnak és a Hosea hirdette isteni szeretetnek tana magasabb egységbe olvad nála: a hitben. Szó szerint ez a boldogulásnak és a világtörténet mélyének titka: túltenni magát a történeti adottságokon, és a lélek minden erejével a jövő lehetőségébe kapaszkodni”.

²⁷² Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) 1894-ben alakult meg Budapesten

²⁷³ Deutsch Henrik (1822 – 1889)

²⁷⁴ Fényes Mór (1866-1949)

²⁷⁵ A kötetet az OR-ZSE 1999-ben, facsimile kiadásban újból megjelentette.

Dr. Kecskeméti Lipót²⁷⁶ nagyváradai főrabbi 70. születésnapján jelenteti meg örök értékű alkotását, amely az Ézsaiás címet viseli, Ézsaiás Könyve és Ézsaiás beszédei alcímmel. A három kötetes mű Oradea–Nagyváradon látott napvilágot 1935-ben. Így ír első kötetének nyolcadik oldalán:

„...lelke van a könyvnek... és van boldog könyv, az, amelyik érzi, hogy elébe lesnek... Van a könyv lelkek életében is megbántottság. De igazában ők is úgy vannak vele, mint az emberek...”

Kecskeméti munkáját teljesen egyéninek érzi, amely a kész kutatási eredményekből sokat átvesz, de mindenestül azt nem vállalja. Több benne az egészen új, ami kizárólagosan a szerző tudásának, illetve intuíciójának eredménye. Munkájának igazán specifikus ízét abban fogalmazza meg, hogy a fejezeteket szétagolja „beszédékké”, s vállalja annak ódiumát, hogy írásba fogalmazza, hogy szerinte melyek azok a beszédek, amelyeket a próféta mondhatott, s melyeket mondhatott valaki más. Munkájáért támadások is érték. Kételyeiről, s egyben számára a meggyőző igazságról a következőképpen ír:

„Hol van hát Ézsaiás?... Könyvem nem magát a bibliai Ézsaiás könyvet ismerteti, ahogy van, hanem egyes egyedül Ézsaiás prófétát, azt az embert, aki Ézsaiás volt. Ami a Bibliában, Ézsaiás nevében áll az nem mindenestül az övé: hanem emezek a próféciák (40, 42, 53, 55, 58) kerek 200 esztendővel fiatalabbak, mint Ézsaiás avatója.”

A magyarországi zsidóság könyvtörténetének, általában a magyarországi zsidóság művelődéstörténetének és kultúrtörténetének kiemelkedő eseménye volt az úgynevezett Herz Bibliának, Mózes öt könyve és a Háftárak (héber szöveg, magyar fordítás és kommentár) megjelenése 1939-ben. Az eredeti kötetet Dr. Jozsef Zvi Hertz, a Brit Birodalom főrabbija szerkesztette. Az első magyar kiadást Dr. Hevesi Simon²⁷⁷, Dr. Guttmann Mihály²⁷⁸, Dr. Balassa József²⁷⁹, Dr. Löwinger Sámuel²⁸⁰ és Dr. Guttmann Henrik²⁸¹ neve fémjelezte, s amely azóta több alkalommal facsimilében is napvilágot látott. Ez az alkotás, a magyarországi zsidóság könyvkultúrájának egyik legkiemelkedőbb kiadvány sorozata. A könyv több alkalommal is foglalkozik Jezsaiás, illetve Jesája személyével. Az ötödik kötet végén, a sok igen fontos

²⁷⁶ Kecskeméti Lipót (1865-1931)

²⁷⁷ Hevesi Simon (1868-1943) a Rabbiképző professzora, egyetemi tanár, a Dohány u. Zsinagóga főrabbija

²⁷⁸ Guttmann Mihály (1872-1942) 1933–1942 között a Rabbiképző igazgatója

²⁷⁹ Balassa József (1864–1945)

²⁸⁰ Löwinger Sámuel 1942-1950 között Rabbiképző igazgatója (1904-1980)

²⁸¹ Guttmann Henrik (1863-1943)

melléklet közepette megtaláljuk a Jesája szócikket is, jelezve mindazokat a részeket, ahol a nagy prófétára vonatkozó szövegmagyarázat vagy exegézis felfedezhető.²⁸²

A korabeli szövegmagyarázó arról értekezik, hogy a 40. fejezettől kezdődő részek jelentős mértékben eltérnek az 1–39. fejezettől. Felvetődik a kérdés: „vajon a könyv mindkét része egy kéz munkája-e, Jesájáé, Jeruzsálem nagy államférfi prófétájáé? Vagy talán a második rész egy ismeretlen babilóniai prófétának a szellemi terméke, akinek névtelen írását később Jesája könyvéhez csatolták?” A kérdést objektíven tárgyalták. A 19. század elejéig az akceptábilis állásfoglalás az volt, hogy Jesaja egész könyve egy szerző munkája. „Már 200-ban ante, mind a hatvanhat fejezet Jesája egységes műveként szerepel”.

Azonban a ‘40-es évek tudományos világlátását árnyalja, hogy számos vélemény szerint az 1–39. fejezet szerzője nem azonos a “...későbbi fejezetek ihletőjével, hiszen Ibn Ezra már elsőként felhívta erre a figyelmet”. Így a zsidó tudósok körében is megfogalmazódott, hogy a 40–66. fejezet szerzője nem más, mint az ún. Deutero Jesája vagy a Babiloni Jesája.

Már a korabeli értelmezést is továbbgondolták. Jesája munkáját a 40–56. fejezetre tagolják, a következő 14 fejezet szerzőségét “Trito Jesájának adományozzák”.

Majd egyértelműen megfogalmazzák, hogy ennek az ún. eldarabolásnak az alapjai igen bizonytalanok.

Az elmúlt 130 esztendő Jesájára vonatkozó irodalmából, tanulmányaiból hadd említsek meg kettőt. Az egyik az IMIT Évkönyvből, 1898-ból a Kecskeméti Lipót által Isten szentsége Ézsajásnál című írása. A másik, jó néhány évtizeddel később, Hahn István az IMIT Évkönyv 1942 éves kiadványában megjelenő tanulmánya, amelynek címe: Jesájától a negyedik eklogáig, avagy egy vallásos gondolat történetéhez.

E témához kötődik, a Múlt és Jövő Kör, Jeruzsálem, 1982. kiadása a Jeruzsálemi füzetek sorozatban: Jesája költészete és kora, amelyben Ábrahám Ehrenfeld, Dubnov Die Weltgeschichte des Jüdischen Volks első kötetének harmadik fejezetét fordítja le, és teszi közzé egyedi világlátását, összefoglaló értékelését.

²⁸² A Herz Biblia D’várim könyvének Váetchánán hetiszakaszában a 486. oldalon részletes kommentár olvasható Jesája könyve második részének szerzőségéről.

A mai korban nélkülözhetetlen az a teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia, amely az eredeti, a 19. század végi tervek újragondolt formája, amelyet Raj Tamás főszerkesztésében a Maccabi Kiadó jelentetett meg két kötetben, 1993-ban.

A fenti gondolatok és az érintőleges, retrospektív, a “Jesája irodalommal foglalkozó”, de nem a teljességre törekvő bibliográfiai analízis ismeretében helyezhető el Naftali Kraus mostani egyedi felfogású munkája, amelynek tudatosan adta a Zsidó Jesájahu címet.

Amikor szerzőnk, az izraeli író újabb művét tartjuk kezünkben, feltétlen egyetértünk azon állításával, mely szerint “Jesájahu (vagy röviden Jesája, Jezsajás) Izrael egyik legnagyobb és legjelentősebb prófétája”. E megállapítást szabadjon kiegészíteni: Jesájahu az egyetemes emberiség történetének is kiemelkedő géniusza, olyan gondolkodó, kinek hatása szinte egyértelműen kimutatható az egymásra rakódó évszázadokban, a különböző kultúrákban, gondolati rendszerekben. Egy olyan ember, aki négy júdeai uralkodó, egymással kölcsönhatásban álló négy történelmi korszak átélője.

Szerzőnk a következő szerkezeti egységben készíti el művét. Először szó szerint fordítja le Jesájahu próféta könyvének mondatait, amelyeket a jobb áttekinthetőség kedvéért – s e stílusbeli kategóriát már korábbi könyveiből is jól ismerjük – vastag betűkkel emeli ki. Fordításai a precizitás jegyeit hordozzák magukon, egyszerűségükben is visszaadják a szent nyelv árnyalatait. Különösen értékelhetővé válik e megállapítás, ha a Szentírás nyelvében járatos ember úgy olvassa az egymás után gördülő mondatokat, hogy az eredeti héber szöveget és annak Kraus által történő fordítását egymás mellé helyezi. A fordítás sallangmentes, s így a textus puritanizmusa mindenütt pátosz híján való. A 21. század magyar nyelvén adja vissza a próféta lángolását, dübörgését, haragját, lelki nagyságát és imponáló magabiztosságát.

Hivatkozásai nem csapongásszerűek, hanem a súlyos állítások alátámasztására szolgálnak. A fordításban lévő, s mindenütt zárójelben megjelenő fordítói kiegészítések a prófétai szöveg jobb megértését szolgálják. Könyvének olvasásakor szinte egymásba ölelkezik a fordítás és az interpretáció. Erre nagy szükség is van, hiszen egy gigantikus prófétai alkotás, egy több mint két és félezer évvel ezelőtt íródott fejezetsor szól a ma emberéhez. Gondoljunk bele, milyen nehezen értjük meg a magyar irodalom egyik első nyelvemlékét a Halotti beszédet...?

A fejezeteknek címet is ad, vagy mondjuk úgy egy tömör mondatban megfogalmazza az adott irodalmi egység summázatát. E figyelemfelkeltő mondatok a meglepetés erejével hívják fel

az olvasó figyelmét az előtte álló szövegek varázsára. Hadd emeljek ki e kuriozitások közül néhány specifikusat: “Uzijáhu halála – Jesája dedikálása”, “Damaszkusz (Arám) és Izrael – Egy kalap alatt”, “Jesájahu próféta demonstrál”, “Jesája kontra Egyiptom”, “Babilónia kinyújtja csápjait”, “Fele tűzifa – fele faszent”, “A megváltás nem pénzkérdés”.

A szentírási textusok magyar szövege, mindenütt néhány bekezdés erejéig, követi a hagyományos irodalmat, illetve ezen irodalom szellemiségét követő interpretációt. A jesájai szövegeket mindig történelmi összefüggéseiben kommentálja oly módon, hogy a klasszikus zsidó exegetikai irodalom érvrendszerét hívja önnön véleményének alátámasztására. Empatikus képessége segít bennünket az “időutazásban”, s kitárulkozik előttünk sok-sok évtized szövevényes története, az istenhit dominanciája, az erkölcsi törvények fenségének hirdetése.

A Tálmod gondolatát idézzük:

ילך נפתלי, שהוא קל כאילה²⁸³

סוטה יג

²⁸³ Szotá 35

„Mert estére fordult a nap, és nyúlnak már az esteli árnyak!”²⁸⁴

„Írástudók, őrizzük könyvedet,
Mint szent sírt, őrizzük csapatban,
És födele néha kipattan.”

E gyönyörű sorokat írta le a méltatlanul elfelejtett költő, Bródy László²⁸⁵ Iniciálé Jeremiás próféta könyveihez című meseszép versében, mintegy ötven évvel az első - Versek Jeremiás próféta könyveiből című - s e témát megpendítő, az IMIT Évkönyv 1932-es kötetében megjelenő poémája után.

A „födél” ismét kipattant...

NK rendíthetetlenül megy a kommentátor-fordító-interpretátor önmaga választotta rögzös ösvényén. Kötetének oldalait olvasva ismételten megérti az ember, hogy az ilyen karakterű kutató, a megszállottak állhatatosságával dolgozó személyiség nagyjából korának jellegzetes és egyedi férfiúja. Oktató habitus, aki egész életében következetesen halad az úton. Így aztán híveket, mi több, rajongókat szerez.

Ugyanakkor támadások és gyakran denúciálások céltáblájává válik.

A prófétai szövegek elmélyült olvasása, a textus bűvárlása, a szövegkörnyezet összefüggésekkel harmonizáló feltárása csak erősíti elszántságát: magyar nyelven bemutatni a zsidó Szentírást, az ősi hagyományt. A maga leplezetlenségében, misztikus köntösét elvetve fenséges, spirituális élményt teremt a Biblia olvasása, újratanulása, megértése.

Akarva-akaratlan Stefan Zweig hetven évvel ezelőtti Jeremiás című drámája villan fel előttem, amelyet Vér Andor fordításában, 1933-ban olvashatott először a könyvszerető közönség. Benne a genocídium bekövetkeztének réme, vagy amint szerzőnk fogalmaz: a nemzeti tragédia.

A szentírási héber textus korunk emberének nyelvén is szól az olvasóhoz, akinek értékrendjében - a mai napig - a legmagasabb piederstálon áll a Gutenberg-galaxis. A szövegbe

²⁸⁴ in: Jeremiás az első holokauszt prófétája Izrael prófétái (3) Az ősi forrás (18) Bp. 2008, pp.7-9

Az idézet forrása: Jeremiás 6.5

²⁸⁵ Brody László költő (1897-1984)

építi kora eseményáztatta, szinte félelmetes történelmét. Majd jótékony könnyedséggel idézi a midrás szín pompás világát is. Időnként etimológusként, elemzőként boncolja a szavak eredet-erejét.

Az ilyen jellegű analízissel is elősegíti a szintézis világának megteremtését.

Klasszikusnak is tekintendő, de mindenképpen modern kommentárok (a mai tanuláshoz nélkülözhetetlen alapművek, például Olám Hátánách²⁸⁶, Dáát Mikrá²⁸⁷, Mikráot Gdilot²⁸⁸, stb.) vallástudományi fejtegetéseit, lingvisztikai ínyencégeit az interdiszciplináris tudományok, pl. a bibliai faunakutatás eredményeivel hozza szimbiózisba.

A szerző könyvének bevezetője a próféta biográfikus töredékének tekinthető, különös tekintettel arra a tényre, hogy ezek az önéletrajzi, néha kifejezetten újszerű elemek kiváló kor- és kórtörténeti szegmensek. Mesterien kiegészíti - hogy csak a magyar nyelvű szakirodalomra utaljunk - Dr. Kelemen Adolf Jeremiás tanulmányát.²⁸⁹ Felhívja a figyelmet a jeremiási eszmevilág kettős problematikájára, azaz a társadalmi igazságosság és igazságtalanság örök ellentmondásosságára, és a bálványimádáson alapuló ideológia elvetésére.

A mostani kötet az autentikus szövegfordítás alapvető principiumait figyelembe véve betekintést ad annak a prófétának az életébe, harcaiba, hivatásvállalásába, aki Josia király uralkodásának 13. évében kezdte meg küldetését, Joácház, Jojákim, Cidkia és Jojákin királyok idejében átélte a kultuszreformot, amely „a megtalált Szövetségekönyv törvénnyé emelése nyomában járt, ám az ettől várt belső vallásos fellendülést nem tapasztalhatta. Meg kellett érnie azt, amitől rettegett... A két történeti határpont közé az események rohama esik, melyek a tragikus véget sejtetik" - írja Fényes Mór Szentírásunk című könyvében.²⁹⁰

Jeremiás az események tanújaként harsogott vagy suttogott, de mindig a Mindenható dicsőségére hirdette tanításait.

²⁸⁶ T'nách-Mikráot Gdilot váKeter, főszerk: Menácém Hákohén

²⁸⁷ Modern ortodox, 30 kötetes kommentárgyűjtemény, melyet a legtekintélyesebb tudósok írtak, többek között a Rabbiképző egykori végzettje, a volt izraeli országos tanfelügyelő, aki Iránban és Magyarországon is slichutban (kiküldetésben) teljesített szolgálatot, Morénu Háráv Jechiél Zvi Moslovics (zécher cádik livráhá)

²⁸⁸ Modern ortodox kommentárgyűjtemény

²⁸⁹ IMIT évkönyv 1914.

²⁹⁰ OR-ZSE, Budapest, 1999, hasonmás kiadás, p. 237

Számára Júdea népének deportálása nemcsak vízió, hanem élő valóság, a mai napig megrendítő tragédia. Ugyanakkor ő a megtérés fogalmának rendíthetetlen őre, követe, szószólója, Isten népének kérlelhetetlen szerelmese és kritikusa, aki ágál nemzetének álnoksága és kilátástalansága ellen, mert nem őrzi a szövetséget. Feddő szavaiból mégis biztatás, vigasztalás árad. Vallja, hogy ő a népek prófétája is, aki küzd a szellem híján való csatában, és elesik.

Kecskeméti Lipót, néhai nagyváradi főrabbi háromkötetes gigantikus munkájának első kötetében, a 240. oldalon így ír²⁹¹:

„Mevannak a művelődéstörténetnek a maga nagy szenvedői, és lehet köztük, aki a szenvedésnek Jeremiásnál is nagyobb nagyja. Csak kevés, aki nálánál emberibb mód tudott szenvedni: gyarlón is. Főnségesen is, a gyarlóságokból lassan kifejlő főnségben, hogy végül csak a főnségest látjuk a maga végtelenében. Rajta és benne a földinek, az örök emberinek finom erezete.”

A digitalitás korában különös jelentőséggel bír szerzőnk legújabb kötete. Folytatása ez a sok-sok évvel ezelőtt elkezdődött munkájának, amelynek talán ki nem mondott, célja, hogy megszülessen a zsidó szerzőtől származó és vallásunk hagyományait gazdagító 21. századi bilingvis T'nách.

וארוחתו ארוחת תמיד²⁹²

מ"ג ירמיהו נב לד

A Jeremiás könyve utolsó mondatából vett idézettörredék szimbolikus értelemmel bír. Hiszen „szellemi tápláléka” a követő nemzedék számára is hiteles kútfőként szolgál.

²⁹¹ Kecskeméti Lipót, *Jeremiás proféta és kora* (I-III.) Budapest, 1932

²⁹² Jeremiás 52.34.

A napsugár mindenkire egyformán ragyog²⁹³

Mintegy negyed évszázaddal ezelőtt találkoztam Naftalival először a Zsidó Múzeum akkori kiállításán, Budapesten. Ereje teljében levő férfiú volt, tüzes tekintettel, ápolt, tekintélyt teremtő szakállal, a hagyomány iránt elkötelezett férfiak tradicionális öltözkéiben. Ismerkedett a múzeummal, ismerkedett az akkori világgal, az itteni emberekkel, vezetőikkel, vezetettekkel, küzdelmeinkkel, kínlódásainkkal, gyötrődéseinkkel, olykori megalkuvásainkkal, időnkénti félelmeinkkel. Mindebből semmit nem értett, nem is érthetett, hiszen ő Erecből jött. Fiatalon hagyta el Magyarországot, majd a Szentföldön tanult, Izraelben volt katona, járt jesivába, s szívta magába az ősök földjének ózondús, szabadságvágyra inspiráló, őszinteségre nevelő, szókimondó hangulatát, életstílusát.

Az első találkozásunk után néhány nappal ment – ahogy később mesélte – az Állami Egyházügyi Hivatalba, az akkori rettegett, eufemisztikusan talán nevezzük így: „vallásügyi minisztériumba”, és beszélgetést kért az ÁEH egykori magas beosztású hivatalnokától. Kérdései provokatívnak tűntek, de logikusnak hallatszottak. A kapott válaszok általánosak voltak, nélkülöztek minden konkrétumot, mellébeszéltek, és a „magas székben” ülők úgymond kinyilatkoztatásával „nyugtatták” a Tel Aviv-i érdeklődőt.

„Lehet itt zsidó életet formálni, csak a közösségen múlik ... Nincs mitől félni ... Nincs mitől megijedni ..., hiszen Magyarországon minden megengedett ..., sőt elősegítendő a vallási és a hitélet fenntartása stb.” - hangzottak a cinikus, álszent mondatok.

No comment. ..

²⁹³ in: NK, *Ismerd meg atyád Istenét!* Zidó fogalomtár (1) Az Ősi forrás (19), Budapest, 2009, pp.7-9

ISBN 978-963-9744-16

E tanulmányt a Gut Sábesz periodika 2019. nyarán átvette és leköszölte.

<http://zsido.com/fejezetek/schoner-alfred-eloszava/>

Naftali e szavakat komolyan vette! Komolyan is vehette, hiszen nem itt élt, hanem Tel-Avivban, ahol kék az ég, ahol végtelen a tenger, s a napsugár mindenkire egyformán ragyog.

Elkezdte munkáját. Több ezer kilométer messzeségből írt, tanított, hogy segítse a magyarországi zsidóságot. Már korábban is sokat publikált. *D'vár Torá* kommentárjai jelentek meg a legnevesebb izraeli napilapok egyikében, a Máárivban. Írásai jelentek meg angolul és jiddisül az Egyesült Államokban, magyarul a Hét Tükre c. periodikában, majd gyűjteményes kötetben.²⁹⁴ Újságokat és szépirodalmi folyóiratokat szerkesztett.

Az akkoriban megjelent mini dolgozataiban a magyarországi zsidó vezetőket tehetetlenséggel ostromozta.

Lehet, hogy igaza volt? Lehet, hogy nem?

Lehetett-e kilométerek ezreinek messzeségéből megérteni, felfogni, elfogadni az akkori magyar valóságot?

Ő ott élt, mi itt. Leírt gondolatai, aprócska esszéi mégis felkavarták a magyarországi zsidóság állóvizét. Írásait, hol élvezettel olvasták, hol keményen kritizálták, gúnyolódtak rajta.

Időnként féltek is tőle. Vajon mit ír le, avagy mit nem ír le, mit üzen Naftali Kraus?

1989-ben az akkori Rabbisági Hivatalban jelent meg. Kéziratát tette elém, amely Az Ősi Forrás sorozatának első kötete volt. Az első rész a heti szidrákról, a második az Atyák bölcs tanításairól szólt. Kérése az volt, írjak előszót kötetéhez. Akkor szinte ez volt az első ilyen jellegű kísérlet.

Igaz, valami már mozdult az országban, a háttérben. Kimondva-kimondatlanul már érződött a rendszerváltás előszele. Könyvét – minő ellentmondás mintegy két évtized távlatából – a Fórum Rt. Könyvkiadó adta ki. Hatalmas siker volt. Olvasottsága felülmúlt minden képzeletet. Igaz, korábban ilyen jellegű könyveket nem lehetett megjelentetni Magyarországon.

²⁹⁴ Párását háSávuá. HáTorá birei Pársánéj háDorot, 2 kötet, Kefár Saba, 1999. Jiszáél Méir Lau, Izrael Országos főrabbinának ajánlásával.

Akkor valami elkezdődött. .. Ma egy emberöltőnyi távolságból, objektív visszatekintéssel, egyértelműen állítható, nagy esemény volt. Mindig úgy gondolta Naftali, hogy a Misna szavával éljünk:

לא עליך המלאכה לגמור

משנה אבות ב טז

"nem neked kell a munkát befejezni, de el kell kezdeni..."

Slomo Marom²⁹⁵, az 1967. utáni első izraeli nagykövet Magyarországon így írt akkor:

„A tény, hogy izraeli szerző zsidó tárgyú könyve magyarul íródott, nemcsak kuriózumként említem. Amennyire tudom, az elmúlt negyven év alatt nem sok hasonló tárgykörű könyv látott napvilágot Magyarországon. Ebben a vonatkozásban ez egy hézagpótló mű, ami nemcsak a zsidó öntudat és önbecsülés erősítését szolgálhatja, hanem azt a most megmutatkozó széles körű igényt is, hogy az Ószövetség világa újból közkinccsé válhasson Magyarországon.”

Azóta több mint két tucat könyve jelent meg Magyarországon, valóságos kis könyvtár. E kötetek nélkül sokkal szegényebbek lennénk. Zsidók és nem zsidók egyaránt. Hiszen bevezetett bennünket a Szentírás világába, a prófétai irodalom rejtekébe, a zsidó etikába, a zsidó gondolkodásmódba, s elvezetett a chászidok csodáinak birodalmába. Ha összeadnánk megjelent könyveinek oldalszámát, legalább húszezres nagyságrendet kapnánk. Még elolvasni is sok, hát még megírni ... Igaz, e remetei életmódban, visszavonultságban élő író megszállottként rója a sorokat. Úgy érzi, hogy hatnak a leírt gondolatok, hogy a szavaknak üzenetértékük van. Akár egy betű is befolyásolhatja az ember életét, aki közeledik, aki visszatér az ősi forráshoz.

A korábbi, hasonló kísérletek sorából Lebovits József munkáit, Singer Kötelességtanát vagy egykori kiváló kollégánk, Jólesz Károly Zsidó lexikon és – sajnálatos módon megszerzhetetlen – Miért? c. munkáit emelném ki. Kraus könyve mégis más, speciális szótár, egy mikrothesaurus.

²⁹⁵ Slomo Marom (Marosi Tamás) Ő volt a rendszerváltás utáni Magyarországra akkreditált első izraeli nagykövet, aki kiemelkedő szerepet játszott a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételében . 2012-ben hunyt el..

Mostani kötete talán nem szervesen illeszkedik eddigi publikációinak sorába. Mondjuk úgy: ismerettár. Ö Fogalomtámak hívja. Kötetében fogalmakat magyaráz, a szavak etimológiájának mélységét kutatja kristálytiszta logikával, egyszerűen, szellemesen. Tanít. Megismertet bennünket – egyébként általunk sokszor használt – kifejezésekkel, melyeknek egy részét nem mindig tudatosan használjuk, vagy nem is ismerjük. Magyarázataival ismereteinket gazdagítja. A szavak egymás után peregnek, a kifejezések sorjáznak. Persze vannak olyanok is, melyek kimaradtak, esetleg elfelejtődtek...

Hetven zsinagóga²⁹⁶

Mindig fontos a könyv címe. Aki már egy kötetet írt, nagyon jól tudja, hogy az esetek túlnyomó többségében nem a könyv címe fogalmazódik meg először és utána írunk egy könyvet, hanem fordítva. Az ember jobb esetben ír vagy szerkeszt egy kötetet, és utána találja meg a címet. Az Öröm fényei - Zsinagógák vonzásában címet, nem láttam, amikor lektoráltam a kötetet, csak most, amikor a kész kötetet kezembe vettem.

Amikor minden esztendőben felolvasom a megillát a zsinagógában, az egyik mondat így hangzik:

ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר

מגילת אסתר ח ט"ז

„...a zsidóknak, (a megmenekülés után) fény, *orá* és öröm, *szimhá* volt az otthonában...”²⁹⁷

Fény és öröm.

Úgy is mondhatnám, hogy az öröm fényei.

Még egy példát engedjenek meg. 1556-ban született Jeruzsálemben a Kabala tudományának egy kiemelkedő személyisége, Jichák Askenázi, Jichák Luria Askenázi rabbi²⁹⁸ Hatalmas tekintély volt, sok könyv, poéma, sok liturgiai vers fűződik a nevéhez. Ezek közül az egyik, amelyet általában péntek esténként otthonainkban és zsinagógáinkban éneklünk, úgy hangzik, hogy *Yom Ze leJisrael*²⁹⁹, Izrael számára öröm lesz: a fény és az öröm. Véletlen vagy tudatos, hogy a könyvnek ez lett a címe?

Az Öröm fényei című kötet, amely majdnem 70 zsinagógát analizál, és fűzi hozzá illusztrációs fotók sokaságát, mintha e három célkitűzést igyekezett volna visszaadni. Jelesül, hogy érzékeltesse, hogy ezek az épületek külön-külön, mind az oktatás, a pedagógia vagy a tudomány házai, avagy közösségi házak. Ezek a princípiumok a zsinagóga legfontosabb jellegzetességei. Az utóbbi években, vagy talán évtizedekben, ismert történelmi okokból, azt kell mondanom, időnként a kegyelet háza is. Hogy miért, arról most itt hadd ne beszéljek.

E kötetet többszörösen elolvasva, azt mondhatom, hogy a könyv könyvtörténeti, művészettörténeti, kultúrtörténeti és judaisztika történeti szempontból egyaránt jelentős. A benne lévő szövegzés intellektusa, nyelvi eleganciája, pontossága, árnyalatai, finomsága mind-mind

²⁹⁶ Elhangzott: Nádor Éva és László Gábor Öröm fényei c.könyvének bemutatóján a Goldmárk Teremben, 2019.08.29.

²⁹⁷ Megilát Eszter 8.16.

²⁹⁸ Rabbi Jichák Luria Áskenázi (1534-1572), Cfát kabbalisztikus korának nagyja

²⁹⁹ Luria Áskenázi pijut-költő három arameus verse, s egy héberül ismert

önmagáért beszél. A könyv szerkesztésének a koncepciója, üzenetértéke a magyar nyelvű olvasókhöz, és ahogy örömmel látom, az angol nyelvű olvasókhöz is elér majd.

Az illusztrációs anyag és benne egy személyes vallomás, ami László Gábor nevéhez fűződik, az egy külön érdekesség. Idáig azt hittem, hogy csak két fotóművész (László Endre és László Pál) van a családban, most rá kellett jönnöm, hogy tévedtem. Van egy harmadik kiváló fotós is. Sokszor láttam Gabit fényképezőgéppel. Az első alkalom talán 1959, Pajtás fényképezőgép. (Önök még nem is éltek akkor.) Helyszín a Városliget, ahol futballozni voltunk, klott nadrágban, trikóban, fejünkön kapedlivel - elég furcsa volt akkoriban - Gabi azt is megörökítette. Nem tudom, szóval, ő a dokumentarista, aki őrzője egy letűnt kornak meg egy élő időszaknak.

Hiszem és remélem, hogy a szerzőpárosnak ez a közös könyve nem az utolsó ilyen vonatkozásban, annál is inkább, mert nagyon nagy szükség lenne egy olyan kötetre is, amely Izrael leghíresebb zsinagógáit a magyar ajkú közösségnek ugyanilyen filozófiával, gondolkodással, iránymutatással, vizuális látással mutatja be.

Tudom, hogy nagyon sok kötet jelent meg a magyarországi zsinagógákról, de olyan kötetet, amely nem csak tudományos szempontból ábrázol, hanem kézzel fogható, kézbe vehető és szemlélteti azt a hatalmas zsidó építészeti kulturális kincset, amellyel Magyarország rendelkezik, érdemes lenne megírni.

Nagyon szeretek Prágában sétálni a belvárosban. Gondolom, nem vagyok egyedül. Beszívjuk ott is azt az ódon levegőt. A sok évszázados zsinagógák és persze mindenekelőtt az Alt-Neu Schul levegőjét, ahol az ember egy kicsit úgy érzi, hogy otthon van. Nem olyan régen voltunk Prágában. Idegenvezetőnk azt mondta, sok-sok történet kering az Alt-Neu Schulról, a középkor leghíresebb, épen megmaradt 13. századi zsinagógájáról. Román, gótikus, zsinagóga. A helyi legenda szerint isz. 70-ben elpusztult a Jeruzsálemi Szentély, és elkezdődött a szétszórás, a világ minden tájára kerültek zsidók és mindenütt építettek zsinagógákat. Már égett a város, égett a Szentély, a zsidók szétszóródva, illetve sok százezer halott. S akkor a Mindenható az angyalait leküldte a Földre, akik a Templom köveit megemelték és elvitték Prága városába. Abban a zsinagógában, amelyben szentség, *kedusá* van, ott a Jeruzsálemi Templom kövei élnek tovább.

Nemcsak a prágai Alt-Neu Schulnak a köveit "hozták" az angyalok Jeruzsálemből, hanem ezeknek a zsinagógáknak a köveit is. Olvasva történetüket, a mögöttük lévő tartalmat, és az

üzenetet, úgy érzem, hogy ezekben is ott van a *kedusá*, az isteni szentség és ott van azoknak az embereknek az imádsága, akik évszázadokon vagy évtizedeken keresztül a Mindenhatóhoz fohászkodtak, annak a reményében, hogy meghallgatja azt.

Ikonográfia, avagy motívumtörténet³⁰⁰

Többször olvastam A komlói Tóra című könyvet, utoljára tegnap éjjel. BIG kötete tartalmában, stílusában, mondanivalójában zseniális alkotás. Írói munkásságának ékessége. Nyoma beleég a magyar irodalomba.

Gondolatok sokasága fogalmazódott meg bennem, s ezek között egy néhányat szeretnék megosztani Önökkel. Ha címet akarnék adni ennek a rövid kis előadásnak, azt adnám:

Ikonográfia, avagy motívumtörténet A komlói Tóra vonatkozásában. Mai mondandómat történeti szemszögből gondoltam végig, mely egy későbbi tanulmány része lehet. Prefigurációk, előképek körvonalait látom, s ebben a sorban érzékelem, s méltatom a novellát, illetve a kötetet.

A cseppben benne van a tenger...

A könyvből idézem az első mondatokat:

„A tóraszekrény nyitva üresen áll, a község egyetlen szent Tekercse, amelyet a világégésben áldott kézzel elrejtettek, s amelyből minden szombaton és ünnepen felolvasták a megfelelő hetiszakaszt, holtan fekszik. Javíthatatlan, menthetetlen. Sebeibe belepusztult, nincs tovább. Kimondatott hát a végső szó, búcsúzni kell tőle. Megrendült férfiak énekelték el fölötte a halotti imát.”

Önök talán tudják, hogy a sérült, vagy használhatatlan tóratekercseket méltó módon helyezük csendes pihenésre. Ugyanúgy eltemetjük, mint halottainkat. Erre utalt BIG csodálatos könyvében. Eszembe jutott Terentius mondata³⁰¹, jól ismert klasszikus idézete az 1. századból. „Habent sua fata libelli”, „A könyveknek megvan a maguk sorsa”.

Egy néhány évtizeddel később, ettől nem olyan távol, a mai Izrael területén rabbi Hanina ben Tradion³⁰², egy Misna korabeli tudós szörnyű halált szenvedett oly módon, hogy a testére egy tóratekercset tekertek, és meggyújtották. S a tanítómester akkor egy klasszikus mondatot fogalmazott meg, amely belekerül filozófiai gondolkodásunk alaptézisei közé: „*G'vilin niszrafin*

³⁰⁰ Gondolattörédek Benedek István Gábor A komlói Tóra c. könyvének angol nyelvű kiadásához

in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/954--ikonografia-avagy-motivumtoertenet-big.html>

³⁰¹ Terentius Maurus, II. század, római író. Az eredeti idézet: „pro captu lectoris habent sua fata libelli”

³⁰² Hanina (Hananja) ben Tradjon, mártíriumot szenvedett, 2. század, lásd: Naftali Kraus, *A talmud bölcsei*, Budapest, 1993. 23. fejezet

*veotiot porchot*³⁰³. A matéria elpusztulhat, de a szellemiség legyőzhetetlen. A betűket nem lehet elégetni.



Závada Pál és BIG a könyvbemutatón

A 13. században III. Ince pápa elnökletével összeült a IV. lateráni zsinat, s határozatuk értelmében a zsidóknak megkülönböztető jelet, sárga vagy kék szalagot kellett viselniük. Az európai uralkodók közül egyedül IX. Lajos tett eleget IX. Gergely pápa a Talmud betiltására vonatkozó kérésének. A francia király 1242-ben Párizsban utasítást adott a Talmud égetésére. Néhány évszázaddal később a modernkori líra egyik legnagyobb alakja, Heinrich Heine 1821-ben így ír Almanso című műbében, ahol könyveket égetnek, ott végül embereket is fognak. Szavai jó száz évvel később valósággá váltak. 1933. május 10-én a berlini Opera téren több, mint 20 000 könyv lett a modernkori autodafe áldozatává.

Hat évig voltam a szegedi közösség rabbija az 1970-es években, s ezt a történetet az akkori öregektől hallottam. 1879. március 12-én volt a nagy szegedi árvíz a Tisza olyan magas volt, hogy elöntötte a várost, feljött az Öreg templom (akkor még nem volt meg a csodálatos nagy zsinagóga) alsó pereméig, egészen a frigyszekrény ajtajáig. De a víz nem érte a Tórákat. Ott megállt. S a helyi legenda szerint Löw Lipót, a híres Morvaországból származó rabbi, a szegedi halászokat hívta segítségül. Csónakkal beveztek a zsinagógába, és egyenként mentették ki a Tórákat.

Személyesen is alkalmam volt megtapasztalni Tórák pusztulását és újraírását. 2016-ban *Szimchát Tora* éjjelén a Thököly úti zsinagóga kigyulladt. Minden Tóra elhamvadt, csak a maradványok emlékeztettek a szent Tekercsekre. Néhány nappal később a tóra-csonkokat eltemettük, majd újakat írtunk.³⁰⁴

³⁰³ Mászechet Ávodá záró 18/a

³⁰⁴ Még érződik a zuglói zsinagóga elhamvadása...

Magam előtt látom a koromfekete Tóra-csonkokat, amelyeket maga elé meredő tekintettel követ a sírhoz korunk legkiválóbb neológ rabbijainak egyike, a legelismertebb zsinagógai szónok, a zuglói főrabbi. Búcsúztató énekében – rendhagyó módon - felcsendül a hállél-zsoltár fohásza.

Benedek István Gábor könyvében, novellájában a Tóra sorsán keresztül mutatja be néhány nap történetét. A történelem árnyas és szomorú oldalát. Mindezt a tóratekercs fényében. Egyesek égettek tóratekerceket, mások írtak.

Benedek gyönyörű novelláját a következő mondattal fejezi be: A hős, akiről szó van, a kántortanító.

„Azok után, amit átélt, mindent el tudott képzelni. Istenem, mondta felesége, legyen áldott Isten szent neve, majd csönd lett, aztán mégis belekezdett A makói Fröhlichék házára valamelyik éjjel fölírták:

„Icig, nem jutsz el Auschwitzig!”

A makóiak még aznap elindultak. Az ortodoxokon kívül mindenki, s a neológok közül is nagyon sokan. És a Tótkomlóiak? Kérdezte Goldstein. Gombóc volt a torkában. Velük mentek.

Rajtuk kívül mindenki, csak mi maradtunk.

Goldstein a Tórára nézett, és folytak a könnyei megállíthatatlanul.”

Habent sua, fata libelli...

„Óó HáSém hajsiono”, Örökkévaló, segítségédért fohászkodunk...!”- részlet Kardos Péter főrabbi CD-jének bevezetőjéből, in: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/dr-schner-alfred-irasai/925-elszo-kardos-peter-frabbi-2-cd-jehez.html>

Itt halmozódik fel a zsidó néprajzi múlt a spanyol zsidó örökséggel³⁰⁵

Ha egy magamfajta zsidó ember reggelente a zsinagógába megy, nem ritka látvány, hogy a kezében van egy kicsinyke csomag, melyben két szij található, a *t'flin*.³⁰⁶

De erről, majd később...

Amikor Sági György új könyvét bemutatom, átélem azt a kort, melyről e remek regény szól. Ha a szerelemről beszélnék, csak tovább göngyölíteném Sági gondolatait, ha az 1391-es sevillai pogromról beszélnék, akkor csak “feltupíroznám” szerzőnk kételyeit. Ha az autodaféről szólnék, többeknek megérinteném a lelkét.

Egyiket sem szeretném.

A könyvnek ezeket a részeit tanítani kellene középiskolában, esetleg felsőoktatási intézményben. Mind a három fogalomnak kiérlelt irodalma van, szinte kimeríthetetlen kincsestára egy letűnt kor emlékezet-kultúrájának. Degradálják a szerelmet, amikor felvillannak a modernkori pogromok lángjai szerte a világon, vagy esetleg könyveket, embereket égetnek.

Szólok viszont azokról az elemekről, amelyek Sági könyvében teljesen egyedülállóak. Scheiber Sándor egyszer arról beszélt, hogy mi inspirálta őt arra, hogy egy dolgozatot tegyen közzé Zsidó vallási motívumok Moldova György irodalmi művészetében címmel.

Talán egy népi kultúrával foglalkozó kutatónak eszébe jut, hogy összegyűjtse a Sági György könyvében fellelhető hagyományos és a modern városi legendakincset is integráló folklorisztikus motívumokat. Itt halmozódik fel a zsidó néprajzi múlt a spanyol zsidó örökséggel, de a spanyol keresztény és muzulmán hagyomány szintén maradandóan belevészte nyomát a mai napok életébe is. Érintőlegesen megpendítem szerzőnk filozófiai gondolkodását, hiszen e kb 230 oldalon annyi logikai gondolatmenet található, amelyet napjaink filozófusai sem kerülhetnek meg. Nyelvezete a klasszikus magyar irodalmi hagyományoknak megfelelő. Érthető, elegáns.

Sági a zsidó világ különleges világáról szól. Arról a kultúráról, amely elnevezését az ország héber nevéből kapta: Szezárd.

1984-ben jártam először Izraelben. Tel Avivban a Bét Hátfucot épületében lehetőségem volt odaülni egy különleges kompjuterhez. Kísérőnk így szólt: Ha valamilyen konkrét kérdésük

³⁰⁵ Elhangzott: Sági György, *Vagy nem* c. könyvének bemutatóján a Cervantes Intézetben, 2020.02.06-án

³⁰⁶ imaszij

van, a komputer felel. Kérdeztem, mit tud ez a gép? Mindent, válaszolta kísérőnk. Az ön neve alapján azt is meg tudja mondani, hogy ki ön.

Két formában örzi nevünket a családi hagyomány, Schöner és Scheiner. Áldott emlékű nagyapám valamiért vitába keveredett testvérével, így lettünk Scheinerből Schönerek. Mind a két névben ugyanaz a három mássalhangzó van, “S”, “N” és “R”.

Kiderült, hogy a spanyol nyelvben van egy olyan szó, melyben ugyanez a három betű található: **S E N I O R**. Magyarországon a 18. század végén II. József korában kaptuk németesített neveinket.

- Nem lehet, hogy az ön neve eredetileg SENIOR volt, kérdezte kísérőnk, és a Scheiner-Schöner név csak az évszázadokkal ezelőtti névváltoztatás eredménye?

Kedves ittlévő barátaim, lehet, hogy most önöknek egy SENIOR mutataja be jeles szerzőnk új kötetét, akit Magyarország egy kicsiny részében Schönerként ismernek?

Befejezésül a *t'filin*ről, amelyről az első mondatban szóltam...

A 2000-es évek első evtzedeiben életemben először eljutottam Spanyolországba. Végigsétáltunk megrendítő hangulatot árasztó utcáin, megnéztük a Santa Maria de la Blanca erőt sugárzó falait, egy 11. század végén épült zsinagóga maradványait, amelyre ráépítették a katolikus világlátást tükröző templomot. Rendhagyó látvány volt, hogy az *áron hákodes*ben, a frigyszekrényben nem megkopott tóratekerceket, hanem egy modern kivitelezésű keresztet láttam.

Nem messze innen magasodik az egyetemes építészettörténet egyik legbensőségesebb enteriőrjével megáldott zsinagógája, az El Transito, amelynek első emeleti frizén végtelen hosszágú betükigyó kavargó. Unikális látvány, regél egy időszakról, amelynek neve belevésődött emlékezetembe: a spanyol zsidóság aranykora.

Ott hallottam arról is, hogy változott meg ott is a világ, hogyan lettek az ország építőiből, orvosából, kereskedőiből, stb. kirekesztettek, üldözöttek, majd menekülők. Mi történt Sevillában, hogyan égették el az embereket és az emberi lelkeket. Hogyan rendelte el a királyi pár Amerika felfedezésének évében a zsidók kiűzését Hispániából. Erről ír, kvázi szemtanú pontosságával, a bolygó zsidó élettapasztalatok hitelességével Sági György.

Befejezésül egy személyes álmény, Madridból. Kintlétünk második napján a spanyol főváros egyik legszebb épületéhez mentünk, megtekintendő a monumentális királyi várat. Indulásunk előtt magamhoz vettem *t'filin*emet, először ugyanis a zsinagógába indultam. Az ima után siettem, hogy le ne maradjak a csodás nevezetességről. Elképesztő szoborpark övezte, lenyűgöző méretek,

grandiózus szoborcsoádák tárultak elém. Elvonultunk Spanyolország királyai és kirlynői előtt, érezvén egykori hatalmukat, dicsőségüket. Spanyol Izabella és Ferdinánd előtt, a legkatolikusabb királyi házaspár előtt megremegett a lábam, a szívem a torkomban dobogott. Szinte hallottam a drámai történetet, hogyan üzték ki a zsidókat és a mórokat spanyol honból. Ott álltam ötszáz évvel később, kezemben a *t'filim*mel, amelyet apámtól örököltem, s aki ezt Mauthausen poklából hozta vissza, hogy vigyázzak rá, és minden nap emlékezzek.

Kinyitottam a bársony imaszíjakat rejtő tasakot. Kivettem a *t'filin sel jádot*, a kézre felteendő, vallási-kultikus tárgyat, majd a *t'filin sell rost*, a fejre felteendő imaszíjat, a szeretet, a hűség és a folytatólágosság megszakíthatatlanságának szimbólumát.

Ez a mi szövetségünk jele. Minden reggel én is hitet teszek népünk és az Úristen közötti szövetség mellett. Ott álltam a *tálitban*³⁰⁷, az imalepelben és a *t'fiflinben*, az imaszíjban és elmondtam magamban Hosea próféta örökértékű szavait, ugyanúgy, mint életem minden egyes hétköznapiján. Igaz, aznap másodszor. Először a zsinagógában, s másodszor a messzeségbe hűvösen tekintő, népünk egyik tragédiáját okozó királyi házaspár szobra előtt. Drámai pillanat, visszarepített a múltba.

Nem volt bennem bosszúvágy, de a szeretet szavát, a hála imáját suttoztam a Teremtő Istennek a reggeli ima gyönyörű mondatát, mely Isten és az Ő népe közötti megbonthatatlan szövetséget tükrözi.

וארשתיך לי לעולם

וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים

וארשתיך לי באמונה וידעת את ה

הושע ב כא

“Eljegyezlek magamnak örökre.

“Eljegyezlek magamnak igazsággal, törvénnyel, szeretettel és irgalommal.

Eljegyezlek magamnak hűséggel és hittel, hogy mindig érezd a Mindenható gondoskodó szeretetét.”³⁰⁸

Majd hozzátettem, “Legyen áldott az Örökkévaló, aki áldásában részesített bennünket, s engedte, hogy megérjük ezt a napot is.” Több, mint 500 évvel a kiűzetés után, talán a kiűzöttek egyik leszármazottja, itt áll egy gyönyörű szabad országban, Spanyolországban, Ferdinánd és Izabella

³⁰⁷ imalepel

³⁰⁸ Hosea 2 .21

szobra előtt, felveszi a *t'filint*, s azt gondolja, ha ki is úztek bennünket a 15. század végén, a két imaszíj, s mindaz , amit szimbolizál, hitünket jelenti. A hitet, amely fenntartott, megtartott bennünket. Ez a hit szólalt meg Sági György könyvében is.

„Ép kövekből építsd fel az Örökkévaló, a te Istened oltárát...”³⁰⁹

2015 márciusában, a Scheiber-díj odaítélése után ezt írta méltatója: Oláh János (szül. 1959), az OR-ZSE professzora és volt rektorhelyettese, a magyarországi kortárs zsidó pedagógia és felsőoktatás egyik "szellemi pillére". Érdeklődésének, tudományos munkásságának és életének középpontjában a judaisztika áll a maga teljességében: a judaisztika, mint zsidó liturgiatudomány és hittan, mint élet és életforma, mint világnézet, filozófia, művelődés és tudomány. Erről szólnak publikációi: az általa szerkesztett Magyar Zsidó Tudományok könyvsorozat, az újraindított Magyar Zsinagóga, a magyar-zsidó vallás- és művelődéstörténet tárgykörében írt, száznál is több tanulmánya.

Oláh János PhD (2008), Dr. habil. (2014) az OR-ZSE tanszékvezető egyetemi tanára, szakfelelős. Kutatási tudományága: hittudományok néprajz- és kulturális antropológia. Kutatási területe: 1/Zsidó néprajz 2/A Rabbiképző története 3/A Rabbiképző tanárainak publikációi. Szakmai életrajzából idézek:

1996 óta tanít az Országos Rabbiképző Intézetben, majd az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetemen.

-1996-2001 megbízott előadó, Országos Rabbiképző Intézet (ORKI), majd OR-ZSE.

-2001-2005 főiskolai docens, OR-ZSE Szentírás és Talmudtudományi Tanszék.

-2005-től egyetemi docens, OR-ZSE Szentírás és Talmudtudományi Tanszék.

-2006-2008 a judaisztika alapszak (BA) megbízott szakfelelőse, OR-ZSE.

-2008-tól a judaisztika alapszak (BA) szakfelelőse, OR-ZSE.

-2009-től tisztag, OR-ZSE Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola.

-2012-től általános rektorhelyettes, OR-ZSE.

-2014-től egyetemi tanár, OR-ZSE Szentírás és Talmudtudományi Tanszék.

-2016-től tanszékvezető egyetemi tanár, OR-ZSE Judaisztika Tanszék.

-2014-2018 rektorhelyettes, OR-ZSE.

-Szerkeszti az OR-ZSE Évkönyveket.

³⁰⁹ in: Oláh János, Angyalok, démonok, amulettek, addendák, homíliák, Budapest, 2020. ISBN 978 615 5346 361
2020. február 13-án az Írók Boltjában hangzott el az itt közölt méltatás

-Szerkeszti, előszóval és bevezető tanulmánnyal látja el a Magyar Zsidó Tudományok könyvsorozatot, amely a Rabbiképző volt professzorainak, tanárainak, végzettjeinek munkáját adja ki és ismerteti meg újra a zsidó tudományos élet érdeklődőivel.

-Szerkeszti a Magyar Zsinagóga folyóiratot, amely főként a Rabbiképző volt professzorainak, tanárainak, végzettjeinek írásait adja ki és ismerteti meg újra a zsidó tudományos élet érdeklődőivel.

-Az OR-ZSE vallástudományi folyóirata (HÁCOFE) Tanácsadó Testületének tagja.

-2013 óta tagja a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Köztudományi Testületének (I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, Néprajztudományi Bizottság).

-Tanított a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán (BA), az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen (BA és MA), a Hetednap Adventista Teológiai Főiskolán (BA), a Szegedi Tudományegyetemen (MA) és a Pécsi Tudományegyetemen (BA és MA).

Itt közreadott kötete, a 60. életévét lassan betöltő tudós kutatásainak érintőleges áttekintése. Bepillantást enged a zsidó tudománnyal foglalkozó ember színes, kicsit talán ismeretlen világába. Már címe is kíváncsiságra sarkall: Angyalok, démonok, amulettek, adalékok, homíliák.

A zsidó néprajztudomány kevésbé kutatott területe, a magyarországi judaisztika diszciplínáinak. A gyűjteményes kötet jelentős részében, az általános zsidó és ezen belül a magyarországi zsidó folklórral is foglalkozik. A második világháború előtti időszak két kiemelkedő néprajztudósa, ikonikus alakja, Kohlbach Bertalan és Pfeiffer Izsák kutatásait folytatta, kiegészítette és elmélyítette Scheiber Sándor professzor, a maga nemében egyedülálló kutatás sorozata. Ez csúcspontja a Folklór és tárgytörténet korábban két, majd háromkötetes, alapkötetének számító művében. Ezen a kitaposott ösvényen halad tovább szerzőnk, amikor elmélyültséggel, a kutató ember komolyságával és precizitással mutatja ki a zsidó folklór, a néprajz szokásainak eredetét és fejlődéstörténetét.

A rabbinikus irodalom témaköréből közzétett dolgozatain érződik a második világháború előtti magyarországi zsidó tudományosság legnagyobb tudósai, Blau Lajos, Bacher Vilmos, Heller Bernát szellemi kisugárzása.

Nem véletlen, hogy a design-jában is elegáns, Magyar Zsidó Tudományok című sorozatnak ő a szerkesztője, az előszó írója, a textus interpretátora. Ezt a munkáját kiegészíti azzal a felelősségteljes, aprólékos geológiai, botanikai, judaisztikai elmélyültséggel, amely a nemrégiben megjelent Löw kötetben is megmutatkozik. (Löw Immanuel válogatott művei.

Fényszóró drágakövek, szerk: Hidvégi Máté és Ungvári Tamás, Budapest, 2019. A héber és arám nyelvi, valamint ásványtani lektorálás, olvasószerkesztés Oláh János munkája.)

A történelemtudományt érintő dolgozataiban fellelhető a legnagyobb zsidó történészek egyike Heinrich Graetz hatása. Kohn Sámuel és Goldziher Ignác kifinomult módszereinek a világa nyomon követhető különböző történelmi témákat feldolgozó műveiben. A homiletikai, szónoki opuszok, avagy a *dvár torák* közreadásával betekinthetünk Oláh János szellemi oeuver-jének különleges világába. A magyarországi neológ zsidóság tradíciójának nagy tisztelője ő. A *leson hakajdes* és a jiddis nyelv szerelmese, kutatója és terjesztője. A fővárosban az OR-ZSE zsinagógában, a Hegedüs Gyula utcai templomban, a Páva utcában, a Nagy Fuvaros utcában, valamint a vidéki közösségekben elmondott beszédei retorikai műremek. Érződik rajtuk Löw Lipót, és fia, Löw Immanuel hatása, de kimutatható a Lebovits József szerkeztette Magyar Zsinagóga című egykoron terjesztett homiletikai folyóiratban (1900-1920) közzétett beszédek formai és tartalmi egysége is.

Előző összegző kötetének, a *Judaisztika* című alapmunkájának megjelenésekor írtam az előszóban, tíz évvel ezelőtt:

"Oláh János *morénu háráv Jehonatan ben Avraham veEliseva* tudós ember. Analizáló képessége önmagáért beszél, összegző készsége elkápráztat mindannyiunkat. A formális és informális oktatás, a katedra és az előadói pulpitus, a kutatás-oktatás-publikálás folyamata egyaránt fontos számára. Mostanáig megjelent kötetei, szerkesztői tevékenysége, tanulmányainak, közleményeinek és cikkeinek minősége, lektori munkássága, előadói adottságai lenyűgözi az őt olvasót és hallgatót."

רבן יוחנן בן זכאי אומר : הרי הוא אומר : "אבנים שלמות תבנה"

דברים כ"ז, ו'

Johánánról, az i.e. I. században élt ókori bölcsről *D'várim* 27.6-ot idézve jegyzi fel a hagyomány:

„Ép kövekből építsd fel az Örökkévaló, a te Istened oltárát...”

מכילתא דרבי ישמאל יתרו. מס' דבחדש י"א³¹⁰

Jeles szerzőnk, akit héber nevén ugyanúgy Johánán/Jajhonon-ként hívunk fel a Tórához, a szellemiség apró köveiből építi a zsidó vallástudomány „oltárát”. Övezze őt továbbra is hallgatóinak szeretete és régi kollégáknak elismerése és megbecsülése!

³¹⁰ Mechilta dirábi Jismáél, Jitro